

Knihovna
Dr. KARELA LAŠTOVKY

SVĚTOVÁ KNIHOVNA Č. 1022-24.

77-E-723

SLOVANSKÉ PRÁVO

ŘEDNÁŠKY, JEŽ Z NADÁNÍ ILCHES-
ERSKÉHO MĚL ROKU 1900 NA
UNIVERSITĚ V OXFORDĚ

FEODOR ZIGEL,
PROFESOR NA UNIVERSITĚ VARŠAVSKÉ.

Z ANGLICKÉHO PŘELOŽIL
DR. JINDŘICH MALÝ.

ÚVODEM A DOPLŇKY OPATŘIL
DR. KAREL KADLEC.

KNIHOVNA
oddělení

VLASTNÍM NÁKLADEM VYDAL J. OTTO v PRAZE.

934

VEŠKERÁ PRÁVA VYHRAZENA.

Koupil od

Darem od

v

za Kčs

Inv. čís.:

36. 234

Sign.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY U
STARÝ FOND

Č. inv.:

01357

Tiskem »Unie« v Praze.

ÚVOD.

Již dávno chovali jsme přání, aby v českém jazyku uveřejněny byly přednášky, jež konal o slovanských právních dějinách r. 1900 na universitě v Oxfordě znamenitý slavista ruský Fedor Fedorovič Zigel, profesor Varšavské university, člen České Akademie. Překladatel snadno by se byl našel, ale hůře bylo s otázkou nakladatelskou. Konečně přijato bylo dílo do Světové knihovny, a tu teprve opatřen jeho překlad. Pořídil jej pan magistrátní rada v. v. Dr. Jindřich Malý, který již v Čas. Čes. Mus. r. 1902, str. 106—109, na přednášky Zigelovy upozornil. Anglický original vyšel sice pod názvem „Lectures on slavonic law, being the Ilchester lectures for the year 1900“ (v Londýně a New Yorku) r. 1902, avšak přednášky profesora F. F. Zigela konány byly o dvě léta dříve, tak že od zakončení díla uplynulo již přes 11 let. Právě za tuto poslední dobu vzrostla utěšeně literatura jednotlivých slovanských národů, týkající se slovanských právních dějin. Proto nebylo radno uveřejňovati český překlad bez doplňků příslušné nové literatury. Kromě to-

ho obohaceny byly, od uveřejnění angl. originálu Zigelových přednášek, naše vědomosti o nejstarší periodě bulharských dějin archeologickými výkopy, konanými v l. 1889 a 1900 Ruským Archeologickým Institutem v Cařihradě na území severových. Bulharska, v okolí vesnice Aboba. I k výsledkům oněch výkopů bylo třeba přihlídnouti.

Doplňky právě zmíněné obstaral podepsaný. Přihlížel při tom neustále k českému čtenářstvu, poukazuje příležitostně na články a referáty, uveřejněné v českých časopisech. Doplnovati podrobněji literaturu dějin českého práva podepsaný pokládal za zbytečné, poněvadž český čtenář snadno se v této příčině sám může informovati. Všechny doplňky českého překladu označeny jsou hranatými závkami [ ].

Autor práce, předkládané nyní v českém překladě našemu čtenářstvu, požívá mezi slavisty zvučného jména, a znám je jako výtečný odborník i za hranicemi své vlasti, o čemž svědčí nejen to, že Česká Akademie cis. Františka Josefa zvolila ho r. 1902 za svého přesporního člena, nýbrž i že byl roku 1900 pozván od kuratorů Taylorovy Instituce, aby konal na Oxfordské universitě přednášky o slovanských právních dějinách. Fedor Fedorovič Zigel nar. se r. 1845 ze šlechtické velkostatkářské rodiny Novgorodské gubernie (Borovičského újezdu). Prvého školního vzdě-

lání nabyt v Petrohradě v německé škole u sv. Anny. Absolvovav pak společně s F. F. Martensem, proslulým později znalcem mezinárodního práva, právníkou fakultu Petrohradské university jako kandidát práv, byl vyhlédnut pro universitní povolání, zůstal nadále ve svazku universitním a připravoval se pod vedením prof. Lamanského a jiných specialistů k universitní profesuře. R. 1872 měl v Petrohradské universitě disertaci *Zakonnik Stefana Dušana* (v Petrohradě, 1872), na jejímž základě byl povýšen za magistra civilního práva. Dne 1. srpna 1873 Zigel byl jmenován profesorem dějin slovanského zákonodárství na universitě ve Varšavě. V městě tomto zůstal s malou přestávkou, kdy Varšavská universita následkem studentských nepokojů v lednu r. 1905 byla zavřena, až podnes, byv nejdříve mimořádným, pak řádným a konečně honorárním profesorem dějin slovanského práva, vedle čehož po jedenáct let přednášel také o právní encyklopedii. Během své téměř čtyřicetileté učitelské činnosti zastával i rozličné jiné úřady universitní, byl sekretářem a děkanem fakulty, členem a předsedou universitního soudu, členem biblioteční a redakční komise; v posledních letech byl znova jmenován děkanem právnícké fakulty cis. Varšavské university a je kromě toho ředitelem vyšších ženských kursů.

Dlouhá je řada vědeckých prací a kritických rozborů Zigelových. Uvedeny buďte zvláště tyto: Očerk češského procesa v verchovnom zemskom sudě (Jurid. Věstník, 1880, č. 7); Istoričeskij očerk městnago zemskago samoupravlenija v Čechiji i Poljšě (Sbornik statěj po slavjanověděniju, vyd. za příčinou oslavy 25leté věd. činnosti Lamanškého, Petr., 1883); Obščestvennoje značenije dějatělnosti sv. Kirila i Mefodija (Mefod. jubil. sbornik, Varš., 1885); Istorija prava (Jurid. Věst. 1884, č. 8 a 10, 1886, č. 4—6); Prepodavanije istoriji prava v Germaniji, Angliji, Franciji i Avstriji (Jurid. Věst., 1888); Drevnějšee pravo semitskich i arijskich narodov (Jur. Věst., 1889); Očerk učenoj dějatělnosti Mena (Varš. Univ. Izv., 1890; Jur. Věst., 1889); O sočiněniji: Pamjatniki zakonodatělnoj dějatělnosti Dušana (velmi důkladná a cenná recense prof. Zigela o spisu prof. Florinského, objednaná Cís. akad. nauk, 1890); Ob učenoj dějatělnosti R. Gube (Žur. Min. Nar. Prosv., 1891); Sociologija i panslavizm (Slav. Obozr., 1892, sv. II., kn. 5. a 6.; kritické poznámky ke Gumpłowiczově knize Sociologie und Politik); Kollegiji i universitěty v Amerikě (Ž. M. N.

Pr., 1894); recense spisu Morfillova Russia (t., 1895); kritika Morfillovy práce The Story of Poland (t., 1896); Juridičeskoje obrazovanije v Sěveroamerikanskich Štatach (Sbor. Pravov., 1896); Meždunarodnoje obščestvo dlja sravnitělnago pravověděnija i nauki o narodnom chozjajstvě (Ž. M. N. Pr., 1896); Palacký jakožto historik slovanského práva (Památník na oslavu 100. narozenin Palackého, Praha, 1898; přel. z ruštiny prof. Jos. Kalousek); Sociology applied to politics. Social theories and russian conditions (Publications of the American Academy of Political and Social Science, No. 226, May 31, 1898, Philadelphia; do rus. jaz. přel. K. P. Pobědonoscev, Rossija i Jevropa v istoričeskich uslovijach socialjnago i političeskago byta; Slavjanskoje pravo (v Rus. Encyklop. Slovníku Brockhousa-Jefrona, 1900); Ordo judicii terrae (Varšava, 1901; vyd. pro univ. posluchače latinského textu českého Řádu práva zem.); Lectures on slavonic law (1902); E. Lamber — Očerki obščago zakonověděnija ili sravnitělnago gražd. prava (V. Pr., 1904); Zakonodatělnyje pamjatniki Dubrovniku (V. Pr., 1904); Periodizacija slavjanskago prava (Novyj Sbor-

nik v čest V. I. Lamanskago, 1904); Prepodavanije juridičeskich, političeskich i ekonomičeskich nauk po projektu novago univers. ustava (V. Pr., 1906); rozbor knihy R. Darestea Nouvelles études d'histoire du droit (Ž. M. N. Pr., 1907); rozbor knihy prof. Jar. Čelakovského „Povšechné české dějiny právní“ a Balzerových prací *Historia ustroju Polski* jakož i *K istoriji občestvenno-gosud. stroja Poljši* (Ž. M. N. Pr., 1908, č. 3); rozbor díla Stojana Novakoviće *Matije Vlastara Sintagmat* (Jurid. Bibl., izdav. Děmid. Jurid. Licejem, 1908); rozbor spisu N. V. Jastrebova *Etjudy o Petrě Cheljčikom i jeho vremeni* (Ž. M. N. Pr., 1909, č. 4.); *Sravnitělnaja istorija prava* (Varš. Univ. Izv., 1910).

Soubor velikých vědomostí svých o dějinách práva v jednotlivých zemích evropských a zvláště u slovanských národů prof. F. F. Zigel uložil ve svých universitních přednáškách, jež byly vydány pod názvem *Istorija slavjanskich zakonodatěljstv* (1. vyd. 1909, 2. vyd. pod názvem *Lekciji po istoriji slavjanskich zakonodatěljstv*, 1911), *Istorija poljskago prava* (1910) a *Istorija češskago prava* (1910). Důležité tyto práce Zigelovy vyšly bohužel jen jako rukopisy. Autorem samým nemohly dosud pro nedostatek času

býti redigovány. Doufejme, že se proslulému učenci v brzké době podaří najíti tolik času, aby universitní své přednášky o dějinách slovanského práva přehlédl a předložil širší veřejnosti.

V Praze, dne 18. února 1912.

Dr. Karel Kadlec.

PŘEDMLUVA.

Byv počten pozváním od kuratorů Taylorovy Instituce, abych konal přednášky o některém slovanském oboru, zvolil jsem si prameny slovanského práva, poněvadž veškeren politický, společenský a hospodářský život obyvatelstva obráží se co nejjasněji v právních dějinách. Avšak prvním krokem ku samostatné znalosti takových dějin jest přehled právních listin, jejich kritických vydání a vědeckých zkoumání. Opravdové znalosti pramenů slovanského práva můžeme nabýti toliko jich četbou, kteráž cizinci jest mnohem snadnější než studium různých slovanských dějin právních, poněvadž veliký počet rukopisů psán jest latinsky. Ježto vývoj slovanských národů různí se značně od vývoje jiných evropských národů, měl jsem za nutné, abych přidal stručný nástin jejich politických a společenských dějin; zdáloť se mi, že dějiny pramenů bylo by lze učiniti poněkud zajímavými jen na širokém podkladu přeměn různých slovanských států a národů. Konečně shledal jsem býti užitečným, abych naznačil nejvzácnější knihy, jednající vědecky o dě-

jinách slovanského práva a právních starožitnostech, a abych přidal některé kritické poznámky pro ty, kdo jsou již pokročilejší nebo živěji se zajímají o studium slovanského světa. Při tom dojista nemohlo jíti o bibliografii úplnou, poněvadž celé dílo stalo by se tím příliš nepohodlným.

Při sepisování svých přednášek byl jsem úplně prodchnut přáním, abych ospravedlnil důvěru kuratoria jakož i abych dle možnosti rozmnožil znalost slovanského světa mezi anglickým národem, tak velikým a tak chvály hodným za to, že všude rozšiřuje civilisaci. Vyslovuji nejsrdečnější díky kuratorům Taylorovy Instituce za příležitost, kterou mi poskytnuli, abych přednášel v Oxfordu, na jedné z nejstarších a nejslavnějších universit na světě, jakož i za velikomyslnost, s kterou mi ušetřili prostředky k vytištění mých přednášek. Obzvláště pak vyslovuji své upřímné díky panu professoru W. R. Morfillovi, který první přičinil se o to, abych byl pozván, a živý svůj zájem osvědčil revisí těchto listů, vydaných v takové vzdálenosti od jejich spisovatele.

Ve Varšavě, 1. července 1901.

F. Zigel.

PŘEDNÁŠKA I.

Úvod.

Bulharsko, Srbsko.

Srovnávací metoda zaujímá velmi obsáhlé místo při bádání o zákonech společenského vývoje. Zprávy cestovatelů o způsobu života divochů hromadí se čím dále tím více, ano i samy výkopy odhalují zbytky psaných a stavitelských památek Egypta, Assyrie a Babylonu. Ale přes to vše musíme my na západě pocítovati značnou mezeru v líčení společenských přeměn, a to pro nedostatečnou znalost politických a společenských institucí u národů slovanských. A přece trochu více poučení o slovanských zemích jest velice užitečné i pro dobré porozumění západní Evropy. Zvláštnosti ohromného vlivu římsko-katolické církve ve středověku nelze pochopiti bez porovnání se státy, které nikdy její moc neuznávaly. O důležitosti obyvatelstva měst ve společenském vývoji můžeme teprve tehdy učiniti si představu, máme-li před očima zemi, jako Polsko, kde obyvatelé měst, považováni po staletí za cizince, nebyli proto ani na

sněmy připouštění. Feudální instituce, rozšířené po celém západě, neměly skoro žádného podílu v dějinách slovanských zemí. Proto také mezi Slovany buď vůbec nemůžeme pozorovati ty veliké síly, jež hýbaly středověkou společností na západě, nebo je můžeme sledovati jen částečně (římsko-katolická církev). Slovanské obyvatelstvo při svém prvopočátku sotva se různilo od ostatních Arijců; jeho organisace byla táž jako u Řeků, Římanů a Keltů, tak živě popsaná od zesnulého profesora Freemana v jeho díle „Comparative Politics“. Základní rozdíl ve vzrůstu západoevropských a východoevropských Arijců jest tedy výsledkem různosti rozmanitých pozdějších vlivů. Jejich činnost lze zcela dobře zjistiti porovnáním.

Mimo to, všímáme-li si Slovanů samých, neporovnávajíce je s jinými Arijci, shledáme, že toto obyvatelstvo, z prvu majíc totožnou organisaci politickou i společenskou, během staletí podléhalo různým vlivům mravním i hmotným. Jedna část, Slované žijící při březích moře Baltického, zůstala věrna svému pohanskému náboženství a vymizela; jiná přijala západní politické a společenské názory, s některými změnami v různých zemích, a vyvinula se ve státy, které zdály se mocnými a prospívajícími, ale padly v sedmáctém a osmáctém století; třetí část byla proniknuta vlivem byzantským a propadla ji-

nému osudu. Bulharsko a Srbsko zašlo po krátké době slávy; Rusko od patnáctého století považovalo se samo za třetí Řím, a za našich dob osvědčuje velikou životní sílu. Hmotné okolí jest taktéž nad míru různé. Jak veliký jest rozdíl mezi rovinami ruské černé země a vyprahlými skalnatými břehy dalmatskými Adriatického moře; mezi Čechami obklopenými horami a mezi otevřenými hranicemi staré Polsky! Jaká různost podnebí, květeny a zvířeny! Jakoby příroda sama úmyslně, k vůli pokusu byla postavila týž ráz lidí se stejnými prvopočátečnými názory pod nejrozmanitější vlivy názorů, soustředství a geologických poměrů. K tomu všemu nutno připojiti, že slovanské státy, vyjímajíc toliko Rusko, vývoj svůj již ukončily. Vzbuzují zájem, vířící se ku věcem minulým; jedním rázem přehlédnouti lze pochod společenského života od počátku do konce. Tato poznámka nepozbývá platnosti poukazáním na slovanské obrození od osmnáctého století, poněvadž nové politické útvary nemají nic společného se starými; ano možno říci ještě více, staré tradice mají, jak se zdá, zhoubný vliv, poněvadž znesnadňují přizpůsobení se zachráněných národů zcela novým poměrům.

Prvním krokem k seznámení se se slovanskou organisací jest znalost pramenů slovanského práva. Toť jest příčinou, že jsem

si obral tento předmět pro své výklady, když jsem byl poctěn pozváním, abych konal přednášky v Oxfordě, v jedné z nejstarších a nejslavnějších universit světa a před posluchači, náležejícími k národu, který tak mnoho učinil pro pokrok lidstva.

Prameny právní objevují se nám, přesně řečeno, ve dvojí způsobě: jako právo obyčejové a právo statutové (zákonné). Právo obyčejové obsahuje všechna pravidla pro jednání lidí, která platí ne silou organisované politické moci, nýbrž přesvědčením společenských jedinců o jejich nutnosti. Právo statutové obsahuje předpisy různých politických autorit, které moci mohou zjednatí váhy své vůli. Mimo tyto dva prameny musím obrátiti pozornost vaši k jinému velmi důležitému činiteli při utváření závazných pravidel, a tím jest právnická a politická literatura. Tato literatura není jen pokladnicí právního mínění národa, nýbrž má také ohromný vliv na právo obyčejové i statutové.

Dějiny pramenů slovanského práva přirozeně dělí se dále na několik skupin, jež nutno nyní všeobecně popsati.

Pohanské tradice řídí slovanský společenský život až do desátého století. Podle svědectví byzantských, latinských a arabských spisovatelů byl slovanský svět rozdroben na plemena, jež si byla podobna co do ze-

vnějšku, mravů i zvyků.*) Jedno plemeno tvořilo někdy nezávislý celek s knížetem v čele, jindy bylo rozděleno pod několika více nebo méně nezávislými knížaty. Kníže měl velmi malou politickou moc; byl obmezen starešinami a národním sněmem, tak že spíše vykonával vůli jiných než svou vlastní.

Že u Slovanů již v tomto počátečním stavu společenském bylo právo, potvrzuje Prokopios, spisovatel šestého věku, jakož i letopisec Fuldský při r. 849 a spisovatel známý pod jménem Nestor. Víme z Konstantina Porfynogennita, že slovanského slova zákon používalo se někdy též v řeckém jazyku ve slovanském významu jako právo, právní obyčej.**) Vypravuje se nám, že tyto právní obyčeje byly skoro všude totožné, což se potvrzuje tím, že táž slovanská jména slouží k označení jistých četných právních pojmů, jakož i souhlasností náboženských a mravních ideí a stejnou výší duševního pokroku. Původní podobnost všech plemen a totožnost řeči dostatečně vysvětlují víru Slovanů sa-

*) Všecky zprávy o Slovanech jsou shrnuty a probrány v důležitém díle profesora Kreka: „Einleitung in die Slavische Literaturgeschichte.“ Graz, 1887.

**) Dr. Herm. Jireček: Slovanské právo v Čechách a na Moravě, v Praze, 1. sv. 1863, str. 144 a násl.

mých v jejich pokrevnství, jakož i mínění cizinců, že náležejí k jednomu ethnickému celku. Ale přes tuto jednotnost Slovanů, Konstantinovo popisování několika plemen jižních Slovanů, zprávy Nestorovy o plemelech ruských a některé výroky Kosmy Pražského vzbuzují v nás domněni, že v nejstarších slovanských právních obyčejích byly přece mnohé rozdíly.*) Tyto rozdíly byly způsobeny samostatným politickým životem každého plemene, jakož i zeměpisným útvarem (hor, rovin, stepí, lesů, blat), což nutně mělo veliký vliv na způsob života a tedy též na právní obyčej. Ano pozdější dějiny slovanského práva obyčejového vzbuzují v nás domněnku, že tu byla větší rozmanitost právních obyčejů, zejména rozdíly v některých obcích téhož plemene.

*) Kritický rozbor zpráv Konstantinových o plemelech jižních Slovanů nalézáme v Konst. Grotta: Izvěstija Konstantina Bagrjanorodnago o Serbach i Chorvatach, Petrohrad, 1880, hlavně str. 214—8; Lětopis po Lavrentjevskomu spisku, Izdanijetreťje archeografičeskoj komisiji (tak zvaný Nestor, třetí vydání Archeografické Komise), Petrohrad, 1897, str. 12, 13. Sbírkou všech zpráv o slovanských plemelech v Čechách a na Moravě, jakož i jejich kritický rozbor nalezneme ve spise Dra Herm. Jirečka: Slovanské právo v Čechách a na Moravě, sv. 1., 1863, str. 44—62.

Tyto byly vyvolány potřebou vpraviti se do vůkolních poměrů a došly formálního potvrzení předpisy samosprávných obcí.*)

Zachariae von Lingenthal a někteří ruští spisovatelé mají za to, že některé zbytky těchto nejstarších obyčejů se dochovaly do dneška v opravném zákonodárství Isaurské dynastie (*νόμοι γεωργικοί*, Ekloga). Zemědělské zákony na příklad mluví o míru čili pozemkové obci, jež byla neznáma v římském právu, a dle pravděpodobnosti dostala se tehdy na Balkánský poloostrov se Slovany.**)

*) Na takové místní statuty máme zřejmé náznaky v polském právu obyčejovém, sepsaném asi uprostřed třináctého století: „In etlichen gegenoten ein sunderliche willek oer ist gesaezt“ (§ 4); „in etlichen gegenoten is gewillekoert“. Viz: Maks Winawer, *Najdawniejsze prawo zycza jowe Polskie*, Varšava, 1900, str. 105, 106.

**) Rečtí a ruští spisovatelé hledí na opravný ruch za Isaurské dynastie z různých stanovisk. Prof. Paparrigopulo na př. shledává vysvětlení tohoto velikého společenského zjevu výlučně v intelektuální síle řeckého ducha (M. C. Paparrigopulo, *Hist. de la civilisation hellénique*, Paris 1878 pp. 181—240.). Ruští učenci naopak vidí v něm veliký vliv slovanského obyvatelstva a jeho obyčejů. Mají za to, že nejdůležitější části Eklogy vzaty jsou ze slovanského práva obyčejového, že „Zemědělské zákony“ jsou pouhou kodifikací slovanských obyčejů; že „práva sousedská“ (*προσέμψεις*) novelly z r. 922 a pozdějších novell o témže předmětu měla za účel chrániti slovan-

Jest též velmi pravdě podobno, že nynější mravy a zvyky, právní symboly a přísloví

skou obec před rozpadnutím. Velmi důležité jsou články prof. Vasiljevského v *Zurn. Min. Nar. Prosv.*, část CXCIX, 1878, str. 251 a násl.; část CC, r. 1878, str. 95 a násl.; CCI, 1879, str. 161 až 173; CCII, 1879, str. 160 a násl.; str. 386 a násl.; část CCX, str. 98 a násl.; str. 355 a násl.; tyto poslední čtyry články pod titulem: *Ματєrialy dlja vnutrennej istoriji Vizantijskago gosudarstva*; cenný článek prof. Uspenského tamtéž v části CCXXV r. 1883, str. 30 a násl.; str. 301 a násl. Zachariae von Lingenthal v třetím vydání svých slavných *Dějin řecko-římského práva* jedná o témže předmětu, ale vykládá hlavně soudní pravidla sama, aniž by pátral po jejich původu. (Zachariae von Lingenthal, *Geschichte des griechisch-röm. Rechts*, 3. Auflage, Berlín, 1892, str. 218—279.) Ačkoli nelze uznati tuto otázku za rozhodnutou, ruští profesoři Vasiljevskij a Uspenskij přinesli mnoho cenných oprav pro dílo prof. Zachariae a dokázali důležitý vliv slovanského živlu na vývoj byzantského života politického a společenského.

[Jiné mínění než Vasiljevskij a Pavlov má o původu Zemědělského zákona a o jeho obsahu B. Pančenko. V rozpravě *Krestjanskaja sobstvennost v Vizantiji* (*Izv. Russ. Arch. Inst. v Konst.*, IX., r. 1904) dokazuje, že neprávem se vyvozuje ze Zeměd. zák. existence výhradního vlastnictví k půdě se strany obce. Vedle kolektivního vlastnictví celé obce vyskytovalo se v Byzantii i vlastnictví individuální, a to bylo zjevem pravidelným. Vliv slovanských Pančenko v Zeměd. zák. tedy nepozoruje.]

obecného lidu*) obsahují ohromné množství nejstarších slovanských právních názorů.

*) Literatura o těchto předmětech jest velice objemná, zvláště pokud se týče jižních Slovanů a Rusů. Ačkoli se zaznamenáním obyčejů jižních Slovanů začato bylo již před dlouhou dobou, přece sbírání a pátrání po nich bylo povzbuzováno a přivedeno na vědecký základ hlavně od prof. Bogišće v jeho dílech: Zbornik sadašnjih pravnih običajja u južnih Slavena, Zagreb 1874 a Pravni običaji u Slavena, Zagreb, 1867. Viz též Demelić, Le droit coutumier des Slaves méridionaux, Paříž 1876; Kraus, Sitte und Brauch der Südslaven, Vídeň 1885; S. S. Bobčev, Sbornik na bulgarskite juridičeski običaji, Plovdiv, 1896 [a Sofia 1902]; sv. I. obsahuje toliko rodinné poměry. [Důležitou pomůckou pro studium obyčejového práva bulharského jest veliké dílo D. Marinova, Živa starina, Ruščuk 1892 až 1894, jehož kniha II. a III. týká se práva rodinného a rodinných obyčejů, kniha IV. pak práv věcných a práva obligací.] Konečně Jihoslovanská Akademie Věd a Umění počala r. 1896 vydávati Zbornik za narodni život i običajje južnih Slavena, v němž shledáváme množství materiálu pro obyčejové právo, sestaveného a vydaného se vsí možnou péčí. [Také Kr. Srbská Akademie věnuje pozornost studiu práva obyčejového. Práce zabývající se lidovým právem uveřejňují se (mezi jiným materiálem) ve sbírce Srpski Etnografski Zbornik, zejména ve velikém díle Naselja srpskih zemalja, redig. prof. Cvijičem.]

Literatura o ruském právu obyčejovém jest tak přehledná, že pouhá bibliografie s velmi stručným naznačením obsahu děl uvedených zaujímá dva

Aspoň nynější rodinný život jižních Slovanů vedl Jirečka k vylíčení nejstarší slovanské

svazky: J. I. Jakuškin, Obyčnoje pravo, Jaroslavl 1875 a 1896. Nejnovější dílo J. I. Jakuškina: Obyčnoje pravo ruskih inorodcev; matérialy dlja bibliografiji obyčnago prava, Moskva 1899, obsahuje toliko bibliografií obyčejového práva neslovanských národů na Rusi. Ruského práva obyčejového užívá se při volostných soudech, pročež, když byla zřízena komise pro opravu těchto soudů, sestavena sbírka jejich nálezů a vydána v šesti svazcích pod názvem: Trudy kommissiji po preobrazovaniju volostnych sudov, Petěrburg 1873, 1874; zvláštní svazek obsahuje výroky různých úřadů a osob o těchto soudech. Tyto velmi důležité materialie byly vědecky zpracovány v díle prof. Pachmana Obyčnoje graždanskoje pravo v Rossiji (Petbg. 1879, 2 sv.), jež vyvolalo velmi podrobný kritický rozbor prof. Malýševa, Otvov o sočiněniiji prof. Pachmana Obyčnoje gražd. pravo v Rossiji (Petr. 1879). Nepoměrně méně jest zachováno z obyčejového práva mezi římsko-katolickými Slovany v Čechách a Polsku, poněvadž individuální směry západní kultury velmi záhy přeměnily národní život obyvatelstva, a převaha aristokratického ducha na západě velice utlumila zájem pro mravy a zvyky lidu. Známe toliko jedno dílo o českém právu obyčejovém, Ant. Rybičky: Pravidla, přísloví a povědění, vztahující se k správě veřejné a obecní i k právu občanskému a trestnímu, Praha 1872. Polské právo obyčejové počalo vzbuzovati pozornost učenců teprve ke konci devatenáctého století, a sbírá i probírá se skoro výhradně ve dvou ethnografických časopisech: Wisla a Lud.

organisace rodové a profesora Bogišiće k restauraci staré slovanské rodiny a dědického práva v Dubrovníku.*)

Jsem přesvědčen, že tyto staré slovanské obyčeje byly velmi určité. Potvrzuje se to velikou podobností nejstarší organizace slovanské společnosti se společenskými útvary života všech Arijců, která jest možná jen při velmi dlouhém trvání takové slovanské organizace; dokazuje se to také svrchovanou přichylností soudobých Slovanů ku mravům a zvykům předků, jakož i dobře známým konservativismem práva obyčejového všech národů na celém světě, konečně dokonalým způsobením náboženských i mravních slovanských názorů ku všem poměrům společenského života.

Tento dokonalý soulad počal však ubývat od čtvrtého století po Kristu, když Slované byli nuceni rozšířiti svoje sídla. Do sedmého století zaujali nesmírná území na západě, na jihu, ano i na severu, a tak se střetli se starými vzdělanými národy. Tato změna vůkolí nemohla zůstatí beze změn v právních obyčejích; obyvatelé jihozápadního Ruska na př. dojistá byli nuceni změnití způsob svého ži-

*) Dr. Herm. Jireček: Slovánské právo v Čechách a na Moravě, Praha, sv. I., 1863, str. 66—74; V. Bogišić: Rad jugosl. akademie, sv. V., str. 123 atd.

vota následkem přestěhování se do Bulharska nebo dokonce do Řecka. Tato příčina změny v obyčejích byla však přece velmi nepatrná u porovnání s velikými přeměnami, jež nastaly po konečném usazení se Slovanů. Utváření se velikých politických celků nastalo pod nátlakem rozličných kočujících národů, znovu-vzkříšeného Římského císařství a Byzantia. Tyto celky byly založeny na docela jiných zásadách, na veliké moci knížat, jež byla utvrzována válečnou družinou, vydržovanou národem. Ještě větší změna nastala v devátém a desátém věku po obrácení se na křesťanství. Tímto způsobem nejen politické, společenské a hospodářské vztahy, nýbrž docela též náboženské a mravní názory byly úplně přetvořeny asi v desátém století. Staré právní obyčeje, proniknuté pohanskými názory, ztrácely svou moc nad duchem národa a udržovaly se toliko silou tradice. Tento ohromný společenský, hospodářský a mravní převrat byl příčinou nedostatku všech společenských svazů, který dává svůj zvláštní ráz slovanskému obyvatelstvu od desátého do třináctého století.

Cítím se nucena, sděliti se svým velectěným posluchačstvem, že naše znalost světa slovanského před desátým stoletím jest velice nejista, takže můj názor o nejstarších obyčejích a mravech jest pouhou hypotesou. Avšak psané památky od tohoto století stá-

vají se stále čtenějšími; nastupujeme bezpečnější cestu. Na všecken způsob desáté století uzavírá jen nepatrně různici se život slovanský jako předchozí dobu slovanského převratu. Nové nesmírné vlivy počaly působiti na popsané stejnorodé slovanské národy a rozdělily je na dvě veliké skupiny, na státy pravoslavné a na římsko-katolické.

Různé proudy řecké a latinské civilisace rozdělily celek Evropy od čtvrtého století na dvě poloviny s dvěma středisky politického života, Římem a Cařihradem. Jednota po dlouhou dobu uměle udržovaná se rozpadla, jakmile nastala rozluka církví. Svatá sjednocenost křesťanstva v lásce Kristově roztříštila se na kusy, na místo její nastoupila nenávisť, nepřátelství a prolévání krve. Právě v tu dobu objevují se Slované na dějinném jevišti. Slované byli proto od počátku nuceni vstoupiti buď do jednoho nebo do druhého spolenectví, a každé z těchto spolenectví vyvíjelo čím dále tím zřetelněji některé rázovité rysy.

Množství obecně známých okolností učinilo moc papežů na západě neobmezenou, vedlo ke sporu s císaři a způsobilo zeslabení hodnosti císařské. Třeba mi též jen upozorniti vás na ústrojí západní společnosti s kněžstvem jakožto výlučnou společenskou vrstvou, aristokracií, rytířstvem a měšťanstvem. Kněž-

stvo, jež ve středověku mělo ve svých rukách vychování národní, smýšlelo nepřátelsky proti státu a jeho moci; středověké obyvatelstvo bylo ostře rozděleno na třídy. Konečně západní Evropa byla přelidněna a hledala odliv pro svoje obyvatelstvo, průmysl a kapitál.

Zcela jiný obraz podává nám obyvatelstvo východu. Časné objevování se kacífství ukazovalo církvi výhody politické moci, a války Byzantia, podnikané proti zjevným nepřátelům pravoslavné církve, dokazovaly nutnost těsného sjednocení státu a církve, a proto církev používala veškeré své moci, aby spojovala národy různé krve. Kněžstvo samo bylo v úzkém spojení s občanskou společností prostřednictvím svých žen a dětí a netvořilo zvláštního politického tělesa, naopak kněží snažili se vlastním příkladem i kázáním sjednocovati společnost jak nejvíce možno. Popichovali pány nebo vojáky proti císaři, kázali jim, jakož se dělo někdy v římsko-katolických zemích, že jsou povoláni, aby hájili právní pořádek i proti svémocné vůli císaře, bylo by se zdálo byzantskému kněžstvu nenáviděným kacífstvím. Tak každá z obou polovic Evropy stavěla Slovanům na oči velmi různé politické a společenské ideály: západ poukazoval ke slabému státu a silné, ostře rozvětvené společnosti; východ naopak k mocnému státu, v němž společnost,

rozlišená jen různými povinnostmi ke státu, byla pohlcena.

Tak Slované, ztrácejíce poznenáhlu svoje starodávné názory se svými pohanskými náboženskými a mravními představami, počali si osvojovati středověké náhledy o všemmíru a snažili se přenášeti různé ideály západu a východu do svých vlastí. Vychovávání slovanského lidu bylo započato od pravoslavného a římsko katolického duchovenstva směry zcela různými. Následkem toho také rozluka Slovanů ve dvě polovice, sobě navzájem nepřátelské, je skoro soudobá s jejich obrácením na křesťanství.

Po tom, co bylo řečeno, není nesnadno upozorovati charakteristické rysy každé z obou polovic slovanského světa. Na jedné straně shledáme monarchickou moc, ponenáhlu, avšak ustavičně rostoucí, a obyvatelstvo pohlcené státem, jenž byl jmn za pokladnici všeho možného bohatství pozemského i nebeského. Na druhé straně monarchickou moc, stále ubývající a společnost tak rozdrobenou jako na západě, totiž na duchovenstvo, šlechtu, rytířstvo, měšťáctvo a selský lid, každou třídu se svými zvláštními mravy a obyčejí, způsoby života, právy a povinnostmi. Tyto hlavní rozdíly byly provázeny některými menšími. Nejdůležitější mezi nimi byl proud přístěhovalecký ze západu, způsobený přelidněním západu a velikým přírodním bohatstvím při

řídlosti obyvatelstva na slovanském východě. V Čechách a na Moravě nacházíme Němce od nejstarších dob. Od konce dvanáctého století vystěhovalci vnikají do Polska. Cizí kolonisace byla v těchto třech zemích tak mocná, že obyvatelé měst mluvili po staletí německy a řídili se německým právem městským až do pádu obou království.

Ale západní kolonisace byla zastavena, kde převládala církev pravoslavná, latinským přistěhovalcům nepřátelská. Za bojů proti pánům a zemanům o moc čeští a polští králové nemohli najíti opory v městech, obydlených cizinci a vždy více nebo méně zemi nepříchýlných. Venkované taktéž byli zbaveni silného spojence, jakým by se byla mohla osvědčiti města, kdyby nebyla bývala cizácká.

Tímto způsobem spojilo se velmi mnoho okolností, které monarchickou moc oslabily a obyvatelstvo v římsko-katolických slovanských státech ještě více rozdělily než v západní Evropě. Naproti tomu moc panovníkova rostla víc a více v Rusku, v typickém představiteli pravoslavných států slovanských, a to následkem stálých bojů státu proti přívržencům jiných náboženství. Obrana vlastní i obrana víry proti zjevným nepřítelům pravoslavi přivedla ruské obyvatelstvo k nutnosti, že podřídilo všecku svou moc státu; kdyby i jen velmi malá část národa byla zproštěna

břemen státních, stát by byl zahynul a s ním pravosláví.*)

Ku všem rozdílům dosud naznačeným mezi pravoslavnými a římsko-katolickými slovanskými státy lze dodati byzantské právo na jedné straně a římské právo na straně druhé. Konečně církevní právo též nebylo stejné v obou polovicích slovanského světa, poněvadž bylo v nejtěsnějších vztazích s rozpory mezi pravoslavnou a římsko-katolickou církví.

Pozorujete dojistá, že kladu veliký důraz na výchovné vlivy, jež vytvářily vývoj slovanského života společenského. Slované, o jejichž duševním stavu kolem desátého století jsme pravili, že postrádali skoro všech společenských svazků, prodělaly, tuším, dlouhou výchovu ve všech oborech společenského života, průmyslu, vědy a tak dále. Slované v tom ohledu velice se podobali jiným národům středního a nového věku; neshlíkali svoje vědomosti všeho druhu nezávisle, jako

*) Tyto názory o rozdílu mezi Východem a Západem a jeho vlivu na slovanský svět byly předmětem podrobnější rozpravy v mém článku „Sociology applied to Politics. Social Theories and Russian Conditions“ (Sociologie, použita na státní umění. Sociální theorie a ruské poměry) v *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, May, 1898, vol. XI., no. 2.

národové starých dějin. Objevili se na dějinném jevišti, když bylo již veliké množství různých pomyslů nahromaděno; proto museli tito národové podrobiti se dlouhému cviku, než mohli sami něco vytvořiti, co by bylo stálo za řeč.

Stavím samo rozdělení historické slovanského práva v různá období na změnách společenských vlivů. Ježto nové idee nemohly býti assimilovány v okamžiku, trval boj mezi starými a novými názory po staletí. Proto shledáme všude první období jako dobu neurčitých společenských pravidel; pravidla ta zvolna teprve vznikají z rozporu starých ideí s novými, přinesenými z východu nebo ze západu. Toto období tvorby přechází do druhého období, kdy společenský život dochází úpravy pravidly určitými. Konečně vlivy značně se mění na začátku období třetího. Humanismus a reformace objevují se v západní Evropě a obojí toto duševní hnutí vniká rychle do římsko-katolických slovanských států. V témže čase pozorujeme ve východní Evropě mocné vlivy západní, které činí Rusko vždy více a více podobným západu. Teprve v nejnovější době pozoruji ve slovanském světě první svítání úplně samostatné společenské myšlenky. Tak uvidíme všude ve slovanském obyvatelstvu rozdělení na tři období s právě uvedenými rázovitými známkami.

Nyní můžeme přikročit k jednotlivým slovanským státům, a počneme se zeměmi pravoslavnými, z nichž jedna, Bulharsko, již v desátém století jest velmi důležitá. Ježto čas náš jest obmezen, obrátím pozornost vaši skoro výhradně k pouhému právu slovanskému a vyloučím právo cizí, zejména německé v římsko-katolických městech, římské, byzantské, církevní a tak dále.

Bulharsko.*)

Bulharský stát založen byl asi r. 678 od Bulharů, finského kočovného národa, jenž pod vlivem tureckým stal se bojovným. Tento nečetný národ přemohl slovanská knížata, která však přece zachovala si jistou míru samostatnosti. Tak utvořil se stát veliký, ač ne velice soudržný, který se poněkud podobal feudálním státům evropským.

[Zmínku o tomto starém Bulharském státě zachoval nám arabský geograf Masúdí, vedle něhož ovšem nejdůležitější zprávy podávají

*) Od důkladného učenca Konst. Jirečka máme mistrně psané dějiny Bulharska, *Geschichte der Bulgaren*, Vídeň 1876. Kritický přehled novější vědecké literatury shledáme v časop. Sborník za narodni umotvorenija, nauka i knižnina, vydava ministerstvoto na narodnoto prosvještenie Sofia; vydávají se též původní práce z oboru dějin bulharských.

nám byzantští letopisci a historikové. Mnoho nového světla poskytly nedávno výkopy, konané Ruským Archeol. Institutem v Cařihradě v l. 1899 a 1900 v severových. Bulharsku v okolí vesnice Aboba. Kopáním zjištěno bylo místo, kde se nalézal bulharský kamenný palác, vystavěný chánem Omortagem. Blízko paláce, obehnaného kamennými hradbami s věžemi a branami, nalezeny pozůstatky chrámu, dále několik staveb pro chánskou družinu a sluhy, ve vzdálenosti půl hodiny od paláce druhý, větší chrám a blízko něho řada trosek bývalých staveb, neznámo k čemu určených. Získán byl značný archeologický materiál, zejména nápisy na zbytcích chrámových sloupů, obsahující jména rozličných hradů (*καστρα*), jména hrdin a státních činitelů, fragmenty smluv mezi Řeky a Bulhary a konečně nápisy smíšeného obsahu. Jest to vesměs materiál velmi důležitý, týkající se věcí, jež nemáme doloženy letopisy. Výkopy abobskými potvrdila se dávná domněnka K. Jirečka, že ve starožitnostech abobských dlužno viděti zbytky starobulharského Pliskova čili Plisky, opevněného tábořiště bulharského blízko Balkánských hor. Dnes je zjištěno, že Aboba stojí na místě starého Pliskova. Z nápisu na kameni nalezeném u vesnice Čatalar blízko Preslavi seznáno, že chán Omortag přeložil svou residenci z tábora v Pliskově-Abobě do Tyče-Preslavi při vstupu do hor Balkánských.

V nápise Trnovském mluví se vedle starého paláce bulharského také o velkolepém paláci u Dunaje. Měl tedy Omortag tři residence; podunajská (Kadiköjské hradiště blízko Tutrakanu) měla za účel chrániti Bulharsko proti Slovanům a Frankům, Pliskovská ležela uprostřed, a pobalkánská vystavěna byla proti Řekům. Residence pobalkánská založena byla Omortagem r. 822, tedy v době, kde Bulhaři byli ještě pohany. — Ve sloupech s nápisy na počest státních hodnostářů a hrdin bulharských za časů Omortaga a Malomíra máme jediné stopy starobulharského práva a starobulharských institucí, zaniklých přijetím křesťanství a následujícím na to politickým převratem. Z napsů těch dovidáme se titul knížete, jehož jménem se staví sloup, dále jméno osoby, na jejíž počest se sloup staví, a sice s jejím povoláním a úředním postavením, jakož i jiné důležité okolnosti. Seznamujeme se tu poprvé s národním titulem bulharského panovníka, kanas ivigi (vznešený chán), a také s rozličnými hodnostmi státních funkcionářů, jako kopanos, kavchanos, tarkanos, dzupan (župan), bagatur, bagaina (vagaina), boilas (voilas), kulubros (kolobros). Zachovaly se také fragmenty smluv mezi Bulhary a Řeky. Smysl jejich nepodařilo se dosud rozluštit. V jednom nápise jedná se o mír mezi Bulhary a Řeky, při němž se vyměňují zajatci. Podle výkladu

Uspenského běží tu o mír uzavřený r. 813 na 30 let mezi Řeky a Bulhary, o němž mluví Genesios. Knížetem bulharským byl tehdy Krum. Kromě uvedených napsů nalezena byla ještě celá řada fragmentů, jež se vztahují k historii, k vojenství a stavění pevností a jež konečně mohou býti počítány také mezi civilní památky.

Výkopy, konanými ruským Archeol. Institutem v Cařihradě, objasněna byla znamenitě nejstarší doba historie bulharské a doplňují se kusé zprávy byzantských spisovatelů. Prof. K. Škorpil, který se výkopů zmíněných vynikajícím způsobem účastnil, dokazuje, že ve starém táboře bulharském (hringu) u vesnice Nikolicel dlužno hledati Asparuchův Ugol, pozdější Perejaslavec, Malou Preslav byzantských letopisců, jež byla r. 969 obsazena ruským knížetem Svatoslavem. Název Perejaslavec povstal podle mínění Škorpilova za Simeona (888—927), když místo Tyča bylo přejmenováno na Velikou Preslav. Z výkopů seznało se také, jak území Bulharů znenáhla vzrůstalo. Hranice svého panství Bulhaři ohražovali okopy, obrácenými frontou k jihu (proti Byzantincům) a na západ (proti Avarům). K prvním okopům (na jih) náležely okopy v Dobrudži, pak balkánské a podbalkánské, ke druhým západobulharské. Dobrudžský okop — mezi Dunajem a Černým mořem — ohražoval prvotní državu Asparuchovu. Stře-

disko bylo u Nikolicele. Balkánské okopy se střediskem v nynější Abobě svědčí o dalším rozšíření říše Bulharské. Další (třetí) rozšíření říše ukazuje dolnobalkánská erkesija a Hajredinský okop. Podle mínění Škorpi-lova byla erkesija vystavěna v době Kormi-soše, podle mínění Zlatarského za Tervela, podle Jirečka teprve ve stol. IX. Erkesija je totožná s *θρια* a *μεθόρια* byzantských spisovatelů. Na čtvrté rozšíření Bulharské říše ukazuje podle Škorpila na západě Lomský okop.*)]

Bulhaři obráceni byli na křesťanství asi r. 864, čímž splynutí jich se Slovy velice bylo usnadněno. Syn prvního křesťanského knížete, Simeon, obzvláště se vyznamenal zaváděním velikých oprav; dal své zemi určitější politické ústrojí, rázně zaváděl civilisaci, a pokud mohl souditi, nepochybně vydával zákony.

Simeon (888—927) vychován byl v Cařihradě od nejvýtečnějších učitelů. Byzantští letopisci nazývají jej „polovičním Řekem“ pro jeho učenost; praví se o něm, že Aristotelova Politika byla jeho oblíbenou četbou. Takový mocný duch musel býti povzbuzen řeckou

*) [Podrobně pojednává se o výkopech abobských v X. sv. Izv. Rus. Arch. Inst. v Cařihradě z r. 1905.]

ideou, že stát jest také osobností, která jako každý jiný měla by se pokud možno nejlépe vychovati k mravní dokonalosti. Mimo to osvětová působnost církve nebyla asi také bez vlivu na něho. Tak se jal vychovávat svůj národ v byzantských názorech. Proto také překlady z řečtiny do slovanštiny byly pracovány v jeho vlastním paláci za jeho osobního řízení. Jsem přesvědčen, že překlad Eklogy, tak zvaných „Zemědělských zákonů“ jakož i „Prochironu“ musí se klásti do jeho vlády. Kompilace z byzantského občanského a církevního práva byly také nejspíše za doby Simeonovy počaty. Praví se, že car sám účastnil se prací překladatelských; zprávy tyto patrně dlužno vztahovati na kompilace a nikoli na pouhé překlady. Na všechn způsob výbor článků a jejich částečná přepracování za tím účelem, aby se přízpůsobily slovanským názorům, musely pocházeti od nějaké autority. Konečně kompilace obsahují materialie z osmého a devátého století, a poukazují tedy na dobu veliké reformace.

Tak povstala v Bulharsku v desátém století dvojí právníká literatura, totiž pouhé překlady z pramenů řeckých a kompilace z byzantských a hebrejských pramenů. Ale tato literatura se v Bulharsku nezachovala, nýbrž později za dob tureckých se ztratila; byla přenesena do Ruska a po staletí byla pramenem poučení pro ruské občanské, ano

i církevní soudy; jen několik bulharismů ukazuje na pravou jejich rodnou půdu.

Vykládám si důležitost této literatury takto: Soudce tehdy neměl zákonného pravidla pro rozhodování právních rozepří; musel si je najít sám. Měnily-li se společenské poměry rychle a značně, jako se to dělo u Slovanů v osmém a devátém století, nemohl rozhodnutí nalézt ani v dřívějších případech, ani v obyčejí. Byzantské a židovské zákony byly v této době pro něho obzvláště důležité. První náležely starému, světoznámému vysoce vzdělanému státu, od něhož samo křesťanství nedávno bylo přijato; nebylo tedy divu, hleděl-li soudce na toto právo, jakoby skutečně pocházelo od Konstantina Velikého, jako ustanovené od Boha samého pro všechny křesťanské státy. Druhé pak, mojišské zákonodárství dle mínění středověkých národů pocházelo přímo od Boha. Tyto názory musely býti obzvláště mocnými u soudců církevních. Občanské soudy mohly někdy nalézáti základy pro svoje rozhodování ve starých obyčejích, ale při církevních sudech bylo to naprosto nemožno. Proto také tato právníká díla nacházíme skoro výhradně ve sbírkách práva církevního.

Mimo to Simeon a rozhodující mužové měli nejspíše v úmyslu vštípití polobarbarskému obyvatelstvu nové a spravedlivější právní názory. Na příklad zodpovědnost vinníka sa-

motného, nikoli jeho rodiny, rozdíl mezi vraždou a zabitím, pojem zákona atd. Jsem přesvědčen, že tyto překlady a kompilace neměly právní moci v Bulharsku; byly určeny k tomu, aby podávaly soudcům příklady pro rozhodování právních rozepří, a aby stavěly vzdělanějším třídám před oči obrazy lepšího společenského pořádku. Vnikají jen znenáhla, tuším, pro svou užitečnost pro církevní soudce, do sbírek církevního práva, a staly se takto právními pravidly; za doby Simeonovy byly však pouze jistým druhem právníké literatury.

Jedna památka náležející k literatuře právě uvedené poutala po dlouhou dobu na sebe pozornost učenců; jest to tak zvaný „Návod pro soudce“ (Zakon sudnyj ljudem) skoro výhradně o trestech na zločiny, připisovaný v některých rukopisech caru Konstantinovi. Máme dvojí vydání toho*) díla, jedno veliké,

*) [Kratší redakce Zákona sudného ljudem má 32 články, redakce širší 77 článků. Kratší redakce obsažena jest ve psaných Kormčích knihách, na př. v rukopise Rumjancovského musea ze XIII. stol. (otištěném u Danailova), jakož i ve 46. hlavě tištěné Kormčí knihy. Redakce širší vyskytuje se v soukromých právních sbornících, známých pod jménem Měřila pravednago a také v letopisech. Ruští učenci byli první, kteří obrátili pozornost k této památce (zejména Rozenkampf a Pavlov); pozoruhodnou stať věnoval jí

sestavající z několika přeložených článků Eklogy a Prochironu a mojžíšského zákonodárství, druhé krátké, jež vykazuje značné změny řeckého textu (na př. záměnu slovan-
ských peněžních pokut za byzantské utínání údů) a výbor článků zvláště přizpůsobených polobarbarskému, nedávno pokřesťanštěnému obyvatelstvu. Tyto zvláštnosti budí v nás domněnku, že ve vydání krátkem máme text zákonodárného aktu Simeonova, kdežto vydání veliké dává nám ukázkou kompilace svrchu vypsané. Tato domněnka utvrzuje se tím, že bulharský kníže po svém obrácení se na křesťanství a když byl přerušil své styky s Byzantiem, poslal do Říma posly se žádostí za některá vysvětlení křesťanských nauk a prosil při té příležitosti též o zákony. Vskutku, je věc zcela přirozená, že společenská pravidla, v nichž se obrážely pohanské názory o světě, neshodovala se s křesťanskou naukou. Nevíme, jaké zákony byly poslány do Bulharska, než to nás nezajímá, poněvadž nemohly nabýti právní moci za příčinou ob-

zvláště T. D. Florinskij, Drevnějšij pamjatnik bolg. prava (ve sborníku prací na počest Vladimířského-Budanova, Kijev 1903). Z badatelů bulharských uvéstí sluší Danailova (Edin pametnik na staroto bŭlgarsko pravo. Zakon sudnyj ljudm, Min. Sb., XVIII.) a Bobčeva (Edin pametnik na starobŭlgarskoto pravo, P. Spis., LXIII., 1901 a

novení přátelských styků s Byzantiem. Tato potřeba zákonů tak živě pocitovaná byla dle vši pravděpodobnosti ukojena od Simeona, jehož velikost v oborech politických a společenských dobře nám jest známa. Mimo to soukromá sbírka právních obyčejů, z nichž mnohé nalézáme v Čechách, nemohla povstati v době, kdy obyčej je ještě neměly času, aby se ustálily.*)

Doba Simeonova měla takto mimořádnou důležitost pro celý slovanský pravoslavný svět. Toho času řecká literatura, čítajíc v to též právníkou, ponejprvé byla učiněna Slovanům přístupnou; tu byly literární poklady nahromaděny, jež po staletí zásobovaly život Srbska, Rumunska i Ruska. Snadno lze vyrozuměti, že tyto překlady a kompilace nebyly velmi šťastně provedeny, ale přece vyhovovaly první potřebě. Ani století neminulo

Istorija na starobŭlgarskoto pravo, Sofia 1910, str. 141—166.]

*) Romuald Hube, Droit romain et gréco-byzantin chez les peuples slaves, Paříž 1880, str. 15—20. Otázky jednající o tak zvaném „Návodu pro soudce“ neučinily v posledních dvaceti letech žádného pokroku; jest povinností Ruské Akademie věd, dosud nevyplněnou, aby uveřejnila kritické vydání nejstaršího textu této zajímavé památky zároveň s porovnáním s řeckými texty řeckých originálů těch zákonů.

po Simeonově smrti, když Bulharsko ztratilo svou státní nezávislost. Povstalo zase z mrtvých ke konci dvanáctého století a po dalších dvě století žilo velmi bouřlivý život; z té doby však nemáme žádných právnických památek. Dle všeho, co známe o Bulharsku, můžeme však říci, že vliv Byzantia byl zde pocítován mnohem hlouběji než v kterékoli jiné slovanské zemi.

[Mezi prameny bulharského práva náležejí také t. zv. Krumovy zákony. Byzantský spisovatel Suidas uvádí je ve svém lexikografickém díle pod slovem *Βουλγαροι*. Jest to pět zákonných ustanovení, jež prý vydal bulharský kníže Krum za tím účelem, aby říše jeho nebyla zničena tak, jako se stalo Avarům. Podle Bobčeva (Krumovo zakonodatelstvo, Izvestija na Istor. Družestvo, kn. II., 1906, separ. 1907) bylo asi ustanovení Krumových více, než je zachováno u Suidy. — Nemalý význam pro dějiny bulharského práva mají starobulharské chrysobuly. Dosud nalezeno bylo sedm chrysobulů, psaných po starobulharsku, vedle nichž známe ještě latinský chrysobul Jana Alexandra, daný Benátčanům r. 1352, a dva řecké, rovněž ze XIV. stol. Více o nich u Bobčeva, Istorija na starobulg. pravo, str. 176 a násl. — Z ostatních pramenů pro dějiny práva bulharského mají největší význam zprávy byzantských letopisců, částečně i zprá-

vy spisovatelů arabských a také legendy o svatých, psané jazykem řeckým.)*]

*) [Studiu řeckých letopisců věnoval se přední historik bulharský Zlatarski. Máme od něho celou řadu cenných monografií, jako na př. o kronice Jana biskupa v Nikiu v Dolním Egyptě (Novi izvestija za najdrevnija period na bulgarskata istorija, Min. Sbor., kn. XI., 1894), o listech cafihradského patriarchy Mikuláše Mystika (Min. Sbor., kn. X.), o řeckém kronistovi Simeonu Metafrastovi a Logothetovi (Min. Sbor., kn. XXIV., 1908) a j. Od G. Balasčeva pochází důležitý spis Kliment episkop slovenski i službata mu (Sofia 1898). Cenné příspěvky k dějinám bulharským podává také život sv. Demetria Soluňského. V Izvěstijích Rus. Arch. Inst. v Cařihr. (XIV. sv., 1909) uveřejnil Uspenskij znamenitou stať o tomto svatém, O vnovb otkrytych mozaikach v cerkvi sv. Dimitrija v Soluni. Cenným pramenem k dějinám bulh. jest také nedávno nalezený rukopis legendy o sv. Marii Nové (Uspenskij, Izv. Rus. Arch. Inst. v Cařihr., sv. X., str. 187). — Literatura týkající se dějin bulharského práva utěšeně se rozvíjí. Hlavním jejím pěstitelem je prof. S. S. Bobčev, od něhož máme vedle zmíněného již díla Istorija na starobulgarskoto pravo a vedle sbírky obyčejového práva bulharského hlavně tyto práce: Bulgarskata čeljadna zadruha (Sofia 1907); Starobulgarski pravni pametnici (část I., Sofia 1903), Agrižki proischoždenie na prikjata (1904). N. P. Blagojev napsal velmi cenné monografie Istorija na staroto bulgarsko dŕžavno pravo (část I., Sofia 1906) a Pravni i socialni vŕzgledi na bogomilite (Sofia 1912), od G. Zanetova máme studii Bŕl-

Srbsko.*)

Různá slovanská plemena žila dlouhou řadu věků svým obyčejným způsobem pod ne-

garskoto naselenie v srednite vekove (Ruščuk 1902; obšírná kritika od S. S. Bobčeva), od P. Odžakova práci Istorija na bŕlgar. pravo (část všeob., kn. 1., Vidin 1894; částí II. kn. 1, Ruščuk 1893, nemá valné ceny). Právm obyčejovým zabývá se kniha Odžakova Običajno nasledstvenno pravo (Ruščuk 1885). Mnoho materiálu pro právo obyčejové obsaženo je ve velikém díle Marinova Živa starina. — Velikou důležitost mají pro bulharské právní dějiny i spisy badatelů ruských, jako Pavlova, Uspenského, Vasiljevského, Sokolova, Skalbanoviče. Co se týče prací Uspenského, viz Kadlcovu stať Ruský Archeol. Institut v Cařihradě a jeho ředitel F. I. Uspenskij (Věst. Ces. Akad., XX., 1911). Cinnost Vasiljevského posoudili zvláště Uspenskij, Akademik V. G. Vasiljevskij (Ž. Min. Nar. Prosv., 1899, č. 10.) a P. A. Lavrov, Trudy V. G. Vasiljevskago po istoriji Slavjan (Naučno-litěr. Sbornik Galicko-russkoj Maticy, 1901). Také historik Drinov, původem Bulhar, zanechal cenné práce psané jazykem ruským. Četnými důležitými pracemi obohatil literaturu bulharských dějin prof. Konst. Jireček.]

*) Nemáme dějepisu Srbska jako mají Bulhaři. Výsledky mnohých cenných monografií nejsou dosud sestaveny v jedno dílo. Srbská Akademie věd před několika léty založená se svými publikacemi jest přirozeným střediskem vědeckého života. Nejznamenitější dějepisec srbský jest Stojan Novaković. [Od vydání díla Zigelova věc se změnila. Srbové mají tou dobou několik spisů věno-

závislými knížaty v severozápadní části Balkánského poloostrova. Srbský stát založen

vaných svým dějinám. Kromě starší práce Lj. Kovačeviče a Lj. Jovanoviče Istorija srpskoga naroda (2 sv., Bělehrad 1893 a 1894), jež je věnována pouze nejstarším dějinám srbským, uvéstí sluší jako první pokus podati celou historii Srbů dílo prof. Mil. Vukičeviče Istorija srpskoga naroda (Běl., 2 kn., I. do pol. XV. stol., 1904; II. od pol. XV. stol. dodnes, 1906, 2. vyd.) a pak zejména práci prof. St. Stanoeviče Istorija srpskoga naroda (Běl. 1908, 2. vyd. 1910). Nejnovější dílo o dějinách srbských pochází od prof. K. Jirečka, Geschichte der Serben (Gotha 1911, I. sv. až do r. 1371). Za doplněk jeho, důležitý pro právní historiky, pokládati sluší monografii Jirečkova Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien, Studien zur Kulturgeschichte des 13. bis 15. Jahrhunderts, jež má během r. 1912 vyjít v Denkschriften Vid. Akademie. K. Jirečkovi děkuje vůbec srbská historická literatura za mnohé cenné obohacení (Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe, v Praze 1877, Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters, v Praze 1879 a j.). Pro právního historika nemalý význam má ruské dílo A. Majkova, přelož. do srb. jaz. Daničićem, Istorija srpskoga naroda (2. vyd., Bělehrad 1876). Největších zásluh o dějiny Srbů a srbského práva dobyt si neobyčejně plodný a všestranně vzdělaný Stojan Novaković. K hlavním pracím jeho z oboru právních dějin náležejí: Zakonik Stefana Dušana (Běl. 1898), Selo (Glas Srb. Kr. Akad. 1891), Pronijari i baštinici (Glas I., 1887), Matije Vlastara Sintigmat (vyd. Srb.

byl od Nemanje teprve ke konci dvanáctého století. Vzrůstal dosti rychle, nemohl však

Král. Akad., 1907) a j. Úplná bibliografie jeho spisů, sestavená autorem samým, uveřejněna jest ve XXIV. sv. Godišnjaku Srb. Kr. Akad. za rok 1910 (Běl. 1911, str. 316—409). — Prvý, kdo ze Srbův obrátil pozornost k dějinám slovanského práva, byl Nikola Krstić, překladatel díla Maciejowského, *Istorija slavensky prava* (v Budně 1856), autor statí *Razmatranja o Dušanovom zakoniku* (Glasnik Druš. Srp. Slov., r. 1854, kn. VI.) a *Razmatranja o starim srpskim pravima* (t., r. 1857, kn. IX., a r. 1859, kn. XI.). Srbská Akademie věnovala mu pamětní sborník pod n. Dr. Nikola Krstić (Život a činnost popsal Stojan Novaković, Bělehrad 1908). Stejně do srbské jako chorvatské literatury náleží právně-historické spisy Valtazara Bogišiće. Přehled jich podán jest v biografii autorově, sepsané K. Kadlcem (ČCM. 1903). Z praktických právníků zabýval se dějinami srbského práva Aleksa Jovanović, autor prací: *Logoteti u crkvi i državi srpskoj* (Běl. 1886), *Nasledno pravo u starih Srba* (t. 1888), *Istorijski razvitak srpske zadruga s dodatkom Prinosci za istoriju starog srpskog prava* (t. 1896), *Dokazna sredstva u našem starom kaznenom zakonarstvu* (t. 1898), *Prinosci za istoriju starog srpskog prava* (II. díl, t. 1900) a j. Pro církevní dějiny srbské a církevní právo jsou důležité práce Ilariona Rucarve, uveřejněné v *Glasu a Spomeniku Srb. Akad.*, v *Godišnjici Nikoloy Čupiče* a v *Letopise Matice Srbské*, jakož i práce znamenitého kanonisty srbského Nikodema Milaše, biskupa zadarského, od něhož máme mimo jiné zejména díla: *Pravoslavno crkveno*

sjednotiti všechna plemena a utvořiti z nich národní celek. Tohoto cíle nemohlo býti do-

pravo (II. vyd. v Mostaru 1902; přelož. do několika jazyků, také do něm., v Mostaru 1905), *Pravila* (Canones) pravosl. crkves tumačenjima (2 sv., I. v Zadru 1895, II. v Novém Sadě 1896) a *Crkveno kaznenopravo* (Mostar, 1911). Dějinami srbských financí a srb. obchodu zabýval se Cedomil Mijatović; uvéstí sluší tyto jeho práce: *Pisma o staroj srpskoj trgovini* (Vila 1865), *Studije za istoriju srpske trgovine XIII. i XIV. veka* (Glasnik Srp. Uč. Druš., 1872, kn. XXXIII.) a *Trgovačka politika srpskich kraljeva i careva* (Otadžbina 1875, kn. III.). Cenné jsou také práce Kosty Kostiče: *Stara srpska trgovina i industrija* (Bělehrad, 1904) a *Trgovački centri i drumovi po srpskoj zemlji u srednjem i novom veku* (t. 1899). Pozoruhodnou monografií o středověkých agrárních poměrech v Srbsku napsal Milan Vlajnac (Wlajnatz), *Die agrarrechtlichen Verhältnisse des mittelalterlichen Serbiens* (Jena 1903). V novější době zabýval se dějinami slovanského práva záhy zesnulý profesor bělehradské university Dragiša Mijušković, autor práce *Sistem Dušanovog Zakonika* (Srp. Pregled, 1895). Z učenců ruských dobyt si značných zásluh o právní dějiny srbské zvláště T. Florinskij, autor spisů *Južnyje Slavjaně i Vizantija vo vtoroj četverti XIV. veka* (Petrohrad 1882) a *Pamjatniki zakonodatělnoj dějatěljnosti Dušana* (Kijev 1888). Znamenitou pomůckou pro studium starých pramenů srbských je slovník Daničićův *Rječnik iz književnih starina srpskih* (Běl. 1863—1864, 3 sv.). Bibliografii při-

saženo v Bulharsku pro různost obyvatelstva; v Srbsku stal se cíl ten nanejvýše nesnadným, poněvadž země jest prostoupena horstvem a podléhala rozmanitým vlivům. Byzantský směr myšlení převládal, ale maďarský nevázaný duch s příkladem válekyčtivé bezuzdné šlechty a rytířstva přicházel od severu, a záliba v životě městském skoro samostatném byla příliš mocná na březích Adrie. Pokud náboženských vztahů se týče, shledáváme stálý boj mezi pravoslaviím, římským katolicismem a různými kacířskými sektami, mezi nimiž bohumilové byli velice rozšířeni a považováni za nezhoubnější. Následek všeho toho byl, že moc panovnická v Bulharsku a Srbsku byla jen v theorii neobmezena, ve skutečnosti byla velmi slabá, ježto potomstvo dřívějších knížat plemenných vytvořilo mocnou šlechtu, která skoro nezávisle vládla svým rozsáhlým územím, a výbojně zabránil země při stálých válkách dalo vzniknouti silné vojenské třídě.

Jeden ze srbských vladařů, car Dušan, významenal se mezi všemi ostatními nejen ví-

slušné právněhistorické literatury srbské najíti lze v K. Kadlcově práci Několik kapitol z oboru slovanského práva (Osvěta, 1894) a v G. Niketičově knize Právna bibliografija članaka i knjiga u srpskoj knjizi evropejske pravne nauke (vydal Arhiv za pravne i društvene nauke, Běl. 1907.)]

těžnými válkami, nýbrž také svým zákonodárstvím. Roku 1349 ve shromáždění vyššího i nižšího duchovenstva, jakož i vyšší a nižší šlechty vydal zákonník, zachovaný dosud ve mnohých rukopisech, které se různí počtem článků. Z obsahu zákonných ustanovení můžeme se jen domýšleti, že car měl úmysl povznést náboženskou i mravní úroveň života duchovenstva i celého národa, zastaviti šíření se katolicismu a sektářství, usnadniti a zabezpečiti obchodní styky, zrušiti některé zlořády ve správě a soudnictví, obmeziti zpučnost šlechty a zlepšiti stav chudiny. Avšak zákonodárce buď nechtěl nebo nemohl se dotknouti hlavních příčin nebezpečného postavení státu, velikých výsad duchovenstva a šlechty a nešťastného stavu lidu obecného; naopak, utužil ještě politické a společenské poměry, jak se byly upevnily po dobu posledních dvou století. Proto také se domnívám, že Dušan byl puzen ke své zákonodárné činnosti ani ne tak mocným přáním, aby svou říši zákonodárstvím obrodil, jako spíše touhou, aby byl porovnáván s velikými zákonodárci Byzantia. K tomuto úsudku můžeme dospěti též na základě nedostatečných výrazů: právní termíny jsou velmi neurčité (na př. baština, otrok); úprava právních pravidel jest často velmi nedostatečná; skoro nesrovnatelné protivy lze naléztí mezi zákonnými předpisy a skutečnými poměry.

Tyto nedostatky zákona způsobily nespojenost mezi obecným lidem a vyvolaly nesmírné vzrůstání se loupeží, krádeží, vražd a násilí všeho druhu. Celé řady dodatků a zvláštního doplňku vyhlášeného na sněmě r. 1354 bylo zapotřebí, aby se toto zlo obmezilo. Ano, lze pokládati za věc jistou, že soudní a správní činnost tohoto cara zavdala příležitost, že se tvořily nové zákony zakládající se na carských nařízeních. Tyto nové zákony byly vřaďovány do zákonníku na vhodná místa, a tím stává se určení rozsahu zákonníku nemožným, stěžuje se vyhledání soustavy a vysvětluje se přirozeně rozličný počet článků v různých rukopisech.

Prameny zákonníku jsou velice rozmanité. Zákony dřívějších vládařů, nařízení Dušana, smlouvy se sousedními zeměmi, výsady církve, šlechty, měst, církevní právo, byzantské zákony a zvláště obyčejové právo poskytovaly látku pro kodifikaci. Avšak zákonodárce neměl v úmyslu pojmouti vše do svého zákonníku tak, aby část nepojatá pozbyla platnosti; car chtěl toliko některé věci generalisovati, jiné zase potvrditi, něco pozměnit a něco také zakázati.

I přes pozdější dodatky lze dle mého mínění přece objeviti jistou soustavu toliko v zákonníku, nikoli však v doplňku z r. 1354; byl utvořen ze dvou hlavních pramenů: z místních slovansko-srbských názorů a ze

vlivů byzantských zákonníků a pojmů. Běžeme-li za základ nejspolehlivější rukopis Prizrenský, můžeme články rozříditi v tyto skupiny: 1. církevní právo, čl. 1—36; 2. občanské osoby a jejich společenské postavení, čl. 37 až 72; 3. právo vlastnické, čl. 73—83; 4. právo trestní a trestní řád, čl. 84—112; 5. ústavní právo, čl. 113—136.

Mám za to, že tento zákonník pozbyl své platnosti skoro bezprostředně po smrti svého původce. Ale přes to měl i na dále velikou důležitost jako dílo znamenitého srbského cara, jako drahá upomínka národa na velikou jeho minulost, jako schránka způsobů a zvyků, byť i velmi nedostatečně formulovaných, jakož i některých náboženských a mravních pravidel. Dle mého názoru byla tato okolnost pravou příčinou, že byl často opisován, a že jeho sloh byl obnovován v pozdějších rukopisech, nikoli však proto, jak se obyčejně za to má, že by byl měl trvalou právní moc.*)

*) Dějiny tohoto zákonníku bylo by lze napsati toliko na základě studia jeho rukopisů, poněvadž nemáme žádného věrohodného svědectví o jeho vydání. Vynikající učenec Šafařík položil základ ke kritickému vydání v Památkách dřevního písemnictví Jihoslovanův, v Praze 1851, 2. vyd. 1872. St. Novakovič vydal r. 1870 rukopis Prizrenský, ale změnil pořad článků. F. Zigel uveřejnil r. 1872 nové vydání téhož důležitého rukopisu s předmlouvou o pramenech, sou-

Přejdeme nyní k plodům právnícké činnosti Slovanů na Balkánském poloostrově. Právili jsme, že Ekloga, Zemědělské zákony, Prochiron, byly nejspíše přeloženy za doby Simeonovy. Novella Konstantina Porfyrogenita z r. 922, Synopsis Basilicorum, Prochiron Auctum, byly snad také zcela nebo částečně přeloženy do slovanského jazyka v Bulharsku během desátého století. Všecky tyto zákony byly pro Slovanů velmi důležité, po-

stavě, pozdějších osudech zákonníku a s rozbořením částí, jednajících o soukromém právu. Ale nejdrobnější popsání a ocenění všech rukopisů zákonníka a některých jiných důležitých právních památek náleží prof. T. Florinskému: Pamjatniki zakonodateljnoj dejateljnosti Dušana, Kijev 1888. F. Zigel byl požádán Ruskou Akademií věd, aby podal kritickou zprávu o tomto díle; uznal úplna jazykozpytnou část díla, avšak podal námítky, pokud se týká poměru zákonníka k některým památkám řeckého původu (Petrohrad, duben 1890). Nové kritické vydání s cenným úvodem a důležitými vysvětlivkami srbského textu vyšlo v Bělehradu od St. Novakoviće: Zakonik Stefana Dušana, cara srpskog 1349 i 1354; 1898; jest to nezbytná pomůcka pro studium této zajímavé památky. Konečně vynikající vídeňský prof. Konst. Jireček podal velice poučný referát o posledním vydání s přehledem celé literatury a s mnoha důležitými výklady, cennými i pro právníky, v časopise Archiv für slav. Philologie, red. V. Jagićem, sv. XXII, 1900. [Srov. Sbor. věd práv. a stát., I., 1901, str. 222—226.]

něvadž obsahovaly byzantské právo rodinné, dědické a trestní ve formě co nejstručnější a pravděpodobně též slovanské obyčeje. Byzantský vliv jest patrný v těchto třech oborech právních ve slovanském světě pravoslavném, poněvadž tyto obory byly v nejužších vztazích k mravním a náboženským názorům, jež obrácením na křesťanství byly úplně přeměněny.

Právili jsme též, že i za doby Simeonovy byly dle všeho dělány kompilace ze všech těch překladů. Tento druh literatury shodoval se tak dobře s potřebami jižních Slovanů, že do dneška máme v ruských knihovnách mnoho takových kompilací, nazvaných Knigi zakonnyja, Měřilo pravdenoje, Zakonnik carja Justiniana atd. Některé tyto kompilace byly pravděpodobně sepsány pod vlivem panovníků, byly tedy poloúřední a obsahovaly proto přízpůsobení k místním poměrům, kdežto soukromý kompilátor by najisto nebyl mohl těmto změnám dodati žádné platnosti. Veškerá tato zajímavá právnícká literatura nebyla dosud dostatečně prozkoumána; některé rukopisy se asi ztratily, ale jiné snad ještě nejsou objeveny; jest též nesnadno určití zemi, ve které povstaly, zda v Bulharsku nebo v Srbsku, nebo zda tu docela nejde o pouhé překlady z řečtiny. Můžeme jen pokládati za jisté, že tak zvaný „Zakonník cara Justiniana“ ve svém stručném

vydání jest dílem srbských právníků, sdělaným za řízení cara Dušana. Následuje skoro vždy za jeho zákonníkem v rukopisech a vykazuje značné změny byzantských zákonů za tím účelem, aby přizpůsobeny byly srbským poměrům. Tento zákon, ač nebyl částí zákonodárné činnosti carovy, byl užitečným návodem pro neučené srbské soudce, ježto je seznamoval s odvozováním právních úsudků z různých právních skutečností (úsudky z nedospělosti, podvodu) a právních pojmů. Širší redakce právě uvedeného „zákonníku“, jež se nachází v pozdějších rukopisech ve spojení se zákonníkem Dušanovým, zdá se býti naopak prací soukromou, v níž stručná redakce zákonníka Justinianova doplněna jest hlavně výňatky ze zkráceného Syntagmatu a jiných pramenů, jichž částečně sami ani neznáme.*)

[Z byzantských právních sbírek došlo mezi Srby značného rozšíření také Syntagma Matěje Vlastara, byzantského řeholníka, živšího ve XIV. stol. Byla to sbírka církevních i svě-

*) Hube, *Droit romain et gréco-byzantin chez les peuples slaves*, Paris 1880, str. 21—7; V. Bogišić, *Pisani zakoni na slovenskom jugu*, Záhřeb 1872, str. 56 až 67. Viz literaturu uvedenou nahoře na str. 18 pozn.***) a str. 49 pozn.**) *Knjigi zakonnyja prof. Pavlova, Petrohrad 1885*. Všecky tyto otázky jsou dosud nerozřešeny, z části pro nedostatek pozitivní látky.

ských (civilních) zákonů, uspořádaná za příčinou snadného hledání abecedně. Byla sepsána r. 1335. Od pol. XIV. až do konce XVII. stol. používali jí jako hlavní rukověti duchovní, soudcové a vůbec právníci na řecko-slovanském jihu. Již na konci XV. stol. (1498) byla přeložena do novořečtiny, v XVII. stol. pak do ruštiny. Ale mnohem dříve došla pozornosti v Srbsku, kde krátce po sepsání byla přeložena do jazyka slovanského, načež pořízen i její slovanský výťah. Některé ze srbských rukopisův obsahují úplný text odpovídající řeckému originálu, druhé však podávají text silně zkrácený, někde i přeměněný. Text úplný nalézá se v rukopisech pravidelně sám, s tímž dodatky, jež se vyskytují i v rukopisech řeckých. Naproti tomu text zkrácený objevuje se zpravidla ve spojení s Dušanovým zák., s t. zv. zákonem císaře Justiniana i s jinými dodatky, ač známe i rukopis, kde se zkrácené Syntagma vyskytuje bez zákonníka Dušanova. Význačné jest, že se tento zkrácený text Syntagmatu v řeckých rukopisech nikde nenalézá. Náleží jen srbské právní literatuře. Jest to kompilace pořízená na základě úplného starosrbského překladu Syntagmatu, s použitím — na některých místech — i řeckého originálu. Jak podle Florinského, tak i podle Novakoviće mělo vydání zkráceného Syntagmatu praktický účel. Sbírky té se používalo u srbských soudů

právě tak jako Dušanova zákonníka. Byzantské i srbské právo navzájem se doplňovalo. Podle Florinského přijato bylo zkrácené Syntagma zároveň s Dušanovým zákonníkem již na sněmě r. 1349, kdežto Novaković má za to, že výtah ze Syntagmatu Vlastarova byl pořízen teprve za despota Štěpána Lazareviče mezi l. 1402 a 1427, nejspíše okolo r. 1413, kdy byla podniknuta revise Dušanova zákonníka. Tehdy zkráceno bylo Syntagma na necelou třetinu svého objemu, tak že více než dvě třetiny byly vynechány. Do zkráceného textu Syntagmatu pojaty byly, jak upozornil již Florinskij, hlavně zákony civilní. Jen málo jich bylo vynecháno. Naproti tomu z kanonického obsahu úplného Syntagmatu vzato bylo do výtahu velmi málo. Vynechány jsou skoro všechny kapitoly a články, jež se týkají předmětů a otázek speciálně kanonické nebo přesně církevního a nábožensko-morálního rázu. — Zajímavý je výklad Novakovićův o tom, proč se za Dušana šířily v Srbsku byzantské právní sbírky. Car Srbů a Řeků usiloval po svých vítězstvích o to, aby svoje carství postavil na místo byzantského. Podobně jako římsko-němečtí císaři se pokládali za nástupce starých římských císařů, podobně počínal si i Štěpán Dušan jako nástupce císařů byzantských. Pokud běží o Syntagma Vlastarovo, podává nám Novaković ještě jiné další vysvětlení. V prvních 38 člancích svého zákon-

níka zaručil Štěpán Dušan srbské církvi úplnou nezávislost na moci světské. Zároveň s tím potvrdil církevní zákony, jež byly obsaženy v církevních sbírkách.*)]

*) [Znamenitou studii o Syntagmatu Vlastarovu uveřejnil Stojan Novaković, Matije Vlastara Sintagmat (vyd. Srb. Kr. Akad., 1907). Vydal zároveň ponejprv tuto památku v úplném slovanském překladě a po druhé (po Florinském) i v textu zkráceném. Zajímavý je posudek Zigelův o této edici (Jurid. Bibliografija, izdav. Dėmid. Jurid. Licejem, Jaroslav, č. 5, 1908, str. 59 a 60). Činí pěknou paralelu mezi šířením se práva římského a byzantského v Evropě. Kdežto glosatoři a komentatoři dobyli si velikých zásluh o soustavné zpracování práva římského, nestalo se něco podobného v Byzantii. Tam naopak zákony Isaurské dynastie i zákony dynastie Makedonské šfřeny byly vedle sebe, a následkem toho vznikl u byzantských soudů chaos, který se ještě zvětšoval v zemích slovanských, kde vedle recipovaného práva byzantského platilo právo domácí. Co z byzantské právní kultury proniklo do domácího života slovanského, těžko jest určití, poněvadž se nám zachovalo velmi málo srbských listin, a soudní knihy vůbec žádné.]

Jest to jediné slovanské právo, jež vykazuje nepřetržitý vývoj po více než tisíc let,

PŘEDNÁŠKA II.

Rusko.

Ruské právo*) má některé zajímavé zvláštnosti pro všeobecné dějiny práva.

*) Upozorním čtenáře jen na ty knihy, které obsahují celé ruské dějiny právní, a na ty spisovatele, kteří jsou důležití pro větší části těchto dějin. Dva profesori, jeden petrohradský, Sergějevič, druhý kijevský, Vladimírskij-Budanov, jednali o celých dějinách. Oba uznávají existenci přirozených práv, jež řídí společenský život, avšak hlediska jejich jsou různá. Prof. Sergějevič ve svých Lekciji izslědovanija po istoriji russkago prava, 1889, 1890, běře, jak se zdá, za věc jistou, že společenský život nejen plyne podle zákonů, nýbrž též že běh společenských událostí jest více méně týž všude, t. j. že i v dějinách ruského práva opakuje se částečně historie práva západoevropského; Sergějevič tedy rád vysvětluje ruské události porovnáváním jich s právními dějinami německými, francouzskými nebo anglickými. Prof. Vladimírskij-Budanov ve spise Obzor istoriji russkago prava, 1900, naopak předpokládá, že jsou jisté právní názory Slovanům vlastní, a proto vykládá ruské události porovnáváním jich s dějinami druhých slovanských národů. Tato různost máhledů má, dle mého úsudku, původ svůj v různém rozsahu vědo-

mostí. Prof. Sergějevič jest důkladný znalec historie práva západního; prof. Vladimírskij-Budanov naopak konal samostatná studia o dějinách polského a chorvatského práva. A tak oba spisovatelé často se navzájem doplňují: národní rysy ruského práva vysvětlují se jinými slovanskými právy v díle Budanova a rysy společné ostatním právům a pocházející ze všeobecné lidské povahy jsou objasněny od Sergějeviče. Mimo to uveřejnil profesor Vladimírskij-Budanov sbírku pramenů Christomatija po istoriji russkago prava, v níž jsou vytištěny nejdůležitější památky způsobem vyhovujícím všem vědeckým potřebám (tři svazky, obsahující právní památky od desátého století do r. 1649; mnoho vydání). [Od Sergějeviče máme vedle učebnic dějin ruského práva hlavně 3svazkové dílo Drevnosti russkago prava. Srov. nekrolog Sergějevičův od K. Kadlce v Almanachu Ces. Akad., XXII., 1912.] Prof. Samokvasov v Moskvě [† 1911] jako archeolog zasluhuje zvláštní zmínky; jeho přednášky, uveřejněné r. 1896, jsou však spíše určeny pro odborníky než všeobecné kruhy. Prof. Leontovič ve Varšavě má velikou důležitost jako badatel v dějinách práva litevského. Prof. Latkin z Petrohradu jedná hlavně o dějinách osmnáctého a devatenáctého věku, Učebnik istoriji russkago prava perioda imperiji, 1899. Prof. Zagoskin v Kazani po některých důležitých studiích o dějinách Moskevské doby uveřejnil velmi úplnou bibliografii dějin ruského práva: Nauka istoriji russkago prava, Kazan 1891, a r. 1899 položil základ k monumentálním dějinám ruského práva ve dvanácti svazcích: Istorija prava russkago naroda, sv.

a dva státy vytvořily se na půdě ruských plemen, hlavně z ruských národních živelů ve

I., Kazaň. Konečně má anglické obecenstvo velmi dobrý dějepis Ruska od prof. Morfilla (Russia, Londýn, 2. vyd. 1891); spisovatel klade veliký důraz na vývoj ruské společnosti a popsal ji s podivuhodným porozuměním ruským poměrům i v takových věcech, jež cizinec velmi nesnadno může pochopiti. Na příštích stránkách nebudu udávati vydání památek; najdou se snadno v Christomatiji Budanova s přehledem celé literatury a mnohými důležitými vysvětlivkami. [Po vydání Zigelových přednášek vyšlo několik učebnic a příruček o dějinách ruského práva. Jsou to: A. N. Filippova Istorija russkago prava (Konspekt lekcij), část I. o 3 seš., Moskva 1905, a Jurjev 1906, (2. vyd. 1909); D. J. Samokvasova Kurs istoriji russkago prava (Moskva 1908) a Dopolnjenja k Kursu lekcij po ist. russ. prava (M. 1908) a M. D'jakonova Očerki obščestvennago i gosudarstvennago stroja drevněj Rusi (Petrohrad 1910). O všech těchto knihách bylo K. Kadlcem referováno. (Sbor. věd práv. a stát. a CCM. Srov. též Kadlcův přehledný referát o všech příručných knihách dějin ruského práva ve Sbor. věd práv. a stát. I., 1901, str. 228—232). Podrobnou bibliografii spisů, týkajících se dějin ruského práva, podává vedle uvedeného již spisu Zagoskinova také Leontovičova Istorija russ. prava (seš. I., ve Varšavě 1902). — Od Samokvasova máme také sbírku vybraných pramenů k ruským právním dějinám, Pamjatniki drevnjago russ. prava (M. 1908). — Německý badatel Leop. K. Goetz napsal větší studii o Ruské Pravdě, Das russische Recht (2 sv., Stuttgart 1910 a 1911).]

čtrnáctém století: Moskva a Litva. Kdežto první rostla pod vlivem Byzantia, druhá žila pod panstvím ideí západních. Právo moskevské vyvíjelo se ponenáhlu ze starých ruských živelů a stalo se během času právem ruského císařství. Litevské právo zachovalo starý ruský ráz po delší dobu, dostalo se však od šestnáctého věku pod převládající vliv polských právních názorů a zaniklo s Polským státem; bylo také mnohem méně studováno. Máme tu tedy zajímavý úkaz, že táž národnost podléhá dvojím různým vlivům.

Bude mi ctí, vyložiti vám prameny ruského práva ve třech obdobích, v prvním od desátého do patnáctého století, v druhém od patnáctého do osmnáctého století a v třetím od osmnáctého století do doby přítomné.

Pravili jsme, že první doba každého slovanského státu prozrazuje boj mezi ideami pohanskými a ideami zevně přinášeny. Jest to doba, ve které různá plemena splývají v jednu národnost. Tento postup srůstání setkával se na balkánském ostrově s velikými obtížemi, avšak v Rusku naproti tomu byl velice usnadněn tím, že tam nebylo horstvo, a že jediná dynastie cítila se býti dosti mocnou, aby si podmanila všecka plemena a vyhubila všechna jejich knížata. Neseťkááme se s mocnou šlechtou, společnost jest na jedné úrovni. Avšak na druhé straně

rozsáhlost země a řídkost obyvatelstva, ztraceného mezi lesy a blaty, náramně znesnadňovala rozšiřování se cizích názorů. Tím se dostatečně vysvětluje, že knížata dynastie Rurikovy velice se podobala pohanským plemenným knížatům. Ano, společnost velmi málo mezi sebou se lišila a měla velikou účast ve vládě, ačkoli letopisci — Řekové vzděláním, nikoli původem — mluvili o knížatech jako šlechticích. Tím způsobem Rusko po době sjednocování představovalo od polovice jedenáctého století počínajíc množství nezávislých států. Ani sama záplava mongolská nezpůsobila velikou změnu, ukázala jen národu nutnost sjednocení se a počala jej uvíkatu tomu, aby se podroboval vůli jednoho samovládcе, totiž mongolskému chánovi.

Dlouhé trvání tohoto právě zmíněného boje mezi starými a novými ideami způsobilo, jak víme, velikou nejistotu společenských řádů. Samospráva jednotlivce, totiž právo každého člověka, aby si upravil své styky podle dohody se svými soudruhy, byla základem celého společenského života. Právě jako soukromník upravoval své záležitosti po vyjednávání s příslušnou osobou, tak určoval též kníže svoji činnost buď sám nebo se souhlasem svého národa, měl-li tento nějaký zájem na té věci. Proto politické smlouvy s Byzantiem, s městy hanseatského spolku, úmluvy knížat mezi sebou a s národem byly nej-

starší a nejčastější památky právních pravidel, kdežto soukromé smlouvy, jež k veliké naší žalosti skoro naprosto se ztratily, zaujímalý totožné místo v životě soukromém. Takové smlouvy (mir, rjad, dokončani je, čelovanije) mají patrně základ svůj v právu obyčejovém, ale přes to dávají mu určitější výraz a někdy je i mění. Pravidla obecného práva často postupně povstávala ze smluv; nacházíme na příklad též ujednání, ano i tatáž slova ve vzájemných smlouvách knížat od jedenáctého do šestnáctého století; tak vztahy knížat k obcím Novgorodu a Pskovu vzmohly se z umluvených pravidel na pravidla obecného práva. Tato přeměna musela býti velice usnadněna primitivní podobností jejich nepřilíš složitých vztahů.

Ruský kníže první doby měl podle starých zvyků skoro neomezený obor působnosti. Upravoval některé správní záležitosti, na př. výšku berní, následnictví trůnu, a rozhodoval právní rozepře. Ve své vlastnosti jako soudce mohl ustanovovati jiné soudce jako svoje zástupce a dávat jim pokyny, jak mají vyšetřovati a souditi zločince, konečně mohl vydávati některá obecná pravidla soudní. Některé zbytky této dvojí působnosti zachovaly se do dneška. Církevní nařízení (ustávy) sv. Vladimíra, Jaroslava, Vsevoloda a Svjatoslava, knížat Novgorodských a Rostislava Smolenského, od desátého století do r. 1150, za-

chovala se do naší doby, ač pravost prvních dvou jest velice pochybná. Kromě toho došlo nás mnoho jiných ustanovení, jež náležejí k občanským rozsudkům knížecím. Letopisy a tak zvaná Ruská Pravda zachovaly nám značný počet takových rozhodnutí. Všecky tyto zárodky zákona psaného měly zákonnou moc toliko po čas života knížete, jejich původce; tím vysvětlují se časté žádosti za jejich potvrzení, podávané jeho nástupci. Obvyčejný název těchto ustanovení rozličných byl ustáv, mimo to nazývány byly také uròk, sudnaja gramota, suděbnik, uloženiye.

Jen když bylo zapotřebí měniti obyčejný řád života, pociťoval kníže potřebu poraditi se se svou družinou nebo s nejstaršími ze svého lidu a žádati souhlas celého národa. Tyto poměry počaly se během času měniti; kde převládala autorita knížecí, kníže jednal samostatněji, kde sněm národa stal se vlivnějším, jako v Novgorodě a Pskově, sám se ujímal zákonodárné moci. Mimo to zákonodárná moc za oněch dob nikdy nemohla se považovati za moc zvláštní. Obyčejové právo považovalo se za pravidlo pro všecky poměry, a rozhodnutí knížat a sněmů obsahovala skoro výhradně ostřejší formulování práva obyčejového. Nemohlo býti jinak, ježto znalost čtení byla málo známa, a právnických škol vůbec nebylo.

Nejistota právní v prvním období vyvolala velikou soukromou činnost, z níž povstalo několik právnických děl, zachovaných dosud v mnohých rukopisech a známých pod jménem Russkaja Pravda.

Poslední výsledky vědeckého jejich prozkoumání jsou tyto: můžeme rozeznávati tři sbírky: Pravdu Jaroslavovu, Pravdu synů Jaroslavových a Pravdu rozmnoženou.

Pravda Jaroslavova byla sepsána ne později než za živobytí tohoto knížete, ne všechna ustanovení Jaroslavova byla tam umístěna; byla seřaděna systematicky, ne chronologicky. Za jedním článkem o vraždě následuje osm článků o poranění, články o zmrzačení a osobních urážkách, šest článků o přestupcích proti vlastnictví a dva dodatečné.

Pravda synů Jaroslavových byla patrně považována za doplněk právě zmíněné Pravdy; jest to neúplná sbírka jejich nařízení sestavená v pořádku chronologickém; zákony změněné a opravené jsou zachovány se zákony pozdějšími, opravujícími je.

Rozmnožená Pravda sestává ze dvou dílů; jeden pochází pravděpodobně z doby Vladimíra Monomacha, druhý jest doplněk. První polovice jest systematický kodex zákonů Jaroslava, jeho synů a pozdějších nařízení; druhá obsahuje pozdější přídatky z dvanáctého a snad z třináctého století, které byly zařaděny jako úplné zákony, na př. o dědictví,

o otrocích. Tato rozmnožená Pravda má vědecktější ráz, nacházíme v ní ustanovení různých dob sloučená v jeden celek, stejnorodá ustanovení generalisovaná, kasuistickou formu práva zrušenou. Obsah rozmnožené Pravdy byl na dobro ukončen ne později než v polovici třináctého století a byl vřaděn do sbírky církevního práva, zvané „Kormčaja“ (Kormčí knihy), psané kolem r. 1234.

Hlavní pramen Ruské Pravdy jsou ustanovení knížat; jádro celku, kolem něhož se vše počalo seskupovati, jsou zákony Jaroslavy. Rozsudky o právních případech lze považovati za zvláštní pramen, ačkoli se zakládají hlavně na právo obyčejové. Konečně i byzantský vliv lze již vycítili. Dřívější theorie, že Ruská Pravda se zakládá na starých skandinávských a německých obyčejích, jest nyní úplně vyvrácena.

Ruská Pravda jest tedy řada soukromých sbírek knížecích ustanovení, práva obyčejového, jakož i částí z byzantských pramenů.

Zcela jiného rázu jsou dvě velmi důležité právní památky zákonodárné činnosti sněmů (věcí), totiž listiny Pskovská a Novgorodská: Pskovskaja sudnaja gramota a Novgorodskaja sudnaja gramota, jakožto návody pro soudce. První z nich dochovala se ve znění úplném. Není jisto, kdy obdržela nynější podobu, jak je nám známa, poněvadž její datování jest mylné. Sama pra-

ví, že byla sestavena „od celé obce Pskovské na sněmě (věci) po požehnání duchovenstva všech pěti koncílů r. 6905 (1397).“ Ježto pátý koncíl duchovenstva byl r. 1462, jest omyl co do času zcela zřejmý. Tyto odporující si údaje svědčí nejspíše o časovém rozdílu mezi jednotlivými součástmi listiny; alespoň můžeme zřetelně rozeznati tři chronologické vrstvy (1—76; 77—108; 109 do konce), z nichž každá začíná se zákony o organisaci soudnictví. Perioda jejího vzniku trvala takto nejspíše sto let počínajíc r. 1397. Prameny listiny Pskovské jsou naznačeny v záhlaví, totiž listiny dvou velkoknížat Alexandra a Konstantina a staré právní obyčeje (pòsliny). Listina obsahuje soudní řád, trestní právo a soukromé právo. Byla vzata výhradně z obyčejů a způsobů tehdejší doby (i v knížecích zápisech), tak že se lišila od práva obyčejového jen psanou formou a přísahou národa, že ji chce zachovávat. Konečně jest tato listina též tím zajímavá, že jest prvním pokusem upravití zákonodárnou moc; dle čl. 108 má přední zvolený úředník (posadník) města právo první podávati návrhy, a sněm rozhoduje o osudu jeho návrhů.

Z listiny Novgorodské dochoval se toliko začátek; byla nejspíše prohlášena kolem polovice patnáctého století „všemi pěti konci města, veškerým pánem Velikým Novgorodem“, shromážděným ve dvoře Jaroslavově;

r. 1471 byla jen opsána ve jménu velikého knížete Ivana III., když byl města dobyl. Pozůstatky listiny obsahují řád soudní a předpisy o důkazu. Tato listina neudává svoje prameny; ale můžeme souditi z jejího obsahu, že základem jejím jsou staré obyčeje (starina), které částečně již vzaly na sebe psaný tvar, totiž v sněmovních usneseních a ve smlouvách s knížaty.

Tyto dvě listiny obsahují tedy jen obyčeje, jak byly ponenáhlu po staletí uchovávány; nemůžeme v nich objeviti žádných stop opravného ducha moskevského práva. Naopak staré republiky přály si zachovati co možno nejdéle právní tradice starých dob. V tom se zakládá důležitost obou těchto památek; ukazují nám slovanské právo skoro netknuté cizími vlivy. Tak máme v prvním období tři právní památky, z nichž první táhne se k obyčejům jihozápadního Ruska a obě poslední k Rusku severnímu.

Vrhneme-li poslední pohled na toto období, shledáváme v něm velikou rozmanitost politických útvarů, jež se dojísta obrážely v různosti obyčejového práva. A skutečně knížecí moc s jistým demokratickým duchem nabyla převahy v Rusku severovýchodním; šlechta počala nabývatí veliké důležitosti na jihozápadu; konečně sněmy (věče), s jistým aristokratickým duchem ujalý se otěží státu na severozápadě. Tak prvotní arijská sjednoce-

nost knížete, starešin a sněmů národních počala se dělití podle různých místních vlivů.

Druhé období.

První známky změn objevují se ke konci třináctého a na počátku čtrnáctého věku. Byly vyvolány velikými změnami v ústředí, jež také určovalo jejich směr. Dříve mívali ruští knížata vynikající postavení nad různými neslovanskými plemy; nyní byli obklopeni na východě a jihu od Mongolů, před nimiž celá Evropa se třásla; dříve slabí polobarbarští národové litevští a finští žili na západních hranicích, mezi nimiž ruská vzdělanost rychle se šířila; nyní začal se tam tvořiti mocný stát, Litevsko, který s pohrdáním shlížel na slabá ruská knížectví; konečně tento mocný stát poddával se čím déle tím více vlivům západním a římsko-katolickému náboženství. Kdybychom mohli nahlédnouti do srdce Ruska ze čtrnáctého století, spatřili bychom tam skoro zoufalost. Byla však jedna nesmírná moc, která povznášela ruský lid, byla to jejich víra. Věřili vši mocí svého srdce, že oni jediní mají pravou víru křesťanskou, a že slib Kristův, že křesťanství potrvá na věky, nemůže býti klamným. V tom vězí pravá příčina nanejvýše těsné jednoty státu a církve, která pocituje se v Rusku až do dneška, a tvoří z něho „Svatou Rus“

v očích ruského lidu. To jest příčinou naprosté oddanosti duchovenstva vůči hlavě státu, tím se také vysvětluje, že národ bažící po svobodě a málo ukázněný, ochotně bral na sebe břemena, jež mu stát ukládal. Pud sebezachování stotožňoval se takto s citem náboženským a vytvořil moc tak ohromnou, že před ní, jak dějiny nás poučují, ustoupila divoká energie Mongolů i spojená Litva a Polska.

Všecky tyto zvláštnosti Moskevského státu byly sesíleny pádem Byzantia. Tato událost způsobila nesmírný dojem na celou Evropu, zvláště však byla pocítována v Moskvě. Stát Moskevský od té chvíle nejen počal považovati sám sebe za dědice Byzantia, za třetí Řím, který nikdy nezhyne, nýbrž také jiní pravoslavní národové počali takto na něj pohlížeti. To patrně vedlo k tomu, že rostlo sebevědomí státu Moskevského, a že síla jeho výbojná i obranná se utužovala. To vysvětluje též, proč litevská šlechta, třeba polští králové jí byli povolovali veliké výsady, přece přistupovala někdy na stranu Ruska ve válkách mezi oběma zeměmi, a proč ruské voje vždy nacházely podpory mezi pravoslavnými národy neslovanské krve ve válkách s Tureckem.

Takové názory, tak mocně v mysl národa vštípené, musí nezbytně společnost přeměnit.

Ježto velkoknížata jako zástupcové státu byli nevyhnutelní pro udržení víry a zachování státu, stali se samovládci, kdyžťe neustálé války s moslimy a latiníky učinily silnou vládu naprosto nutnou. Volnost tříd upravovati svoje práva a povinnosti smlouvami nahrazena jest nárokem státu, že každý člen společnosti musí sloužiti státu nejvhodnějším způsobem; kdežto jedni hájili ho na poli válečném, jiní přinášeli mu práci svých rukou a poskytovali důchody jeho pokladně. S počátku, v patnáctém a šestnáctém století, byly si tyto třídy skoro rovny; v archivech někdy nacházíme žádosti nižší šlechty (děti bojarských, dvorjanů) za dovolení, aby směli zůstatí jako rolníci ve svých abích, poněvadž chudému dvorjanínu služba ve vojště jest přílišným útliskem.

Avšak takovým žádostem nikdy se nevyhovuje; stát staví různé společenské skupiny pod přísnou kontrolu. Tak v Moskvě jednotlivé třídy objevily se jako následek různých povinností ke státu. Tyto rozmanité společenské skupiny jmenují se v Moskvě „činy“; musí se shodovati jedni s druhými a všichni s carem v otázce, jak by se zájmům státu nejlépe posloužilo. Tak vidíme, že sněmy (sobory) v Moskvě byly nutným důsledkem politického ideálu, který prodchnul celou ruskou společnost od cara až k jeho nejnižšímu poddanému. Vůle carova dávala právní moc

aktům vládním, ale tyto akty byly výsledkem nejdokonalejší znalosti skutečných poměrů státu, kterých bylo lze dosáhnouti jen od „činů“. Veliký rozdíl mezi těmito moskevskými sněmy a parlamenty západní Evropy byl v tom, že v prvních převládala idea povinnosti, kdežto v druhých idea práv brzy nabývala vrchu. Proto také jen mocné společenské třídy měly účast v západních parlamentech, kdežto v Moskvě byl k nim povolán i nejnižší občan; on také náležel k některé skupině, která nesla jisté břemeno pro stát, zabývá se zvláště některým druhem práce; proto také od něho bylo lze očekávati dobrou radu, týkající se jeho zvláštních zájmů. Tak počalo se dělení zákonodárné moci. Tyto nesmírné změny musí se patrně jeviti též v pramenech právních.

Druhé období jest velmi bohaté na památky činnosti velikých knížat a carů stanovících společenská pravidla (ukaznaja dějateljnost). Tato činnost jest vyvolána vědomým přáním hlavy státu a nejvyšší třídy (bojarrů), založiti jednotný veliký stát, aniž by se při tom rušily staré společenské formy života. Jak jsme pravili, veliké změny, ode dávna chystané, dostavily se ke konci třináctého a na počátku čtrnáctého století; výchovná činnost církve uvykla národ myšlenice jednotného státu s jedinou ústřední mocí; podmanění Mongoly vedlo k tomu, že

vzbuzeno bylo přesvědčení, že toliko jediná silná moc může zlomiti pokořující jho. Nutnost, zachovati starý řád života, byla diktoována nedostatkem vzdělanosti, jež jindy zářila z Byzantia a nyní zastavena byla hordami Mongolů; nebylo pramene, z něhož by bylo lze čerpati nové ideály pro ústrojí jednotného státu. Moskevská vláda přála si vyplniti tento obtížný úkol dvojí cestou: zbudovati něco nového na starém základě a starými prostředky, totiž množstvím jednotlivých úkazů vydaných na neurčitou dobu a pro omezený obvod a právními zákonníky určenými pro celou říši.

Úkazy jsou nanejvýše četné a mnohotvarné. Vláda užívala pro takové listiny různých názvů; skoro každá obsahovala výsady a byla nejspíše vydána na žádost národa; proto ta neszaz, ano i nemožnost stanoviti pevné zásady pro jejich roztržďení. Vyloučíme-li úkazy o jednotlivých případech, shledáme tak zvané ustavnija gramoty, dle nichž se vedla vláda větších či menších obvodů; jsou to přízpůsobení obecných právních pravidel k místním poměrům, a zakládají se obyčejně na knížecích výsadách. Obsah jejich mění se během času dle změn ve správě. Ustavnija gramoty čtrnáctého a patnáctého století přestávají na určování moci knížecích úředníků nad obyvatelstvem; mají na mysli hlavně nižší třídy, které trpěly nej-

více od místních úřadů. Nejstarší a nejdůležitější z nich jsou listiny vydané obcím Dvině, z r. 1397, a Běloozeru, z r. 1488. Tak zvané gubnyja gramoty, nový druh ustavných gramot, byly vydávány od třicátých let šestnáctého století a potrvaly do konce tohoto období; ústřední moc rozhodla se organisovati samosprávu v újezdech, zejména ponechati obyvatelstvu stíhání a trestání loupežníků. Tyto listiny byly adresovány veškerému obyvatelstvu; zřizují úřady, jichž třeba, a obsahují mnoho trestního práva. Samospráva zavedena byla v míře mnohem rozsáhlejší od Ivana Hrozného, a tím od r. 1552 vyvolán byl nový druh listin, ustavnyja zemskija gramoty. Obsahují právní pravidla o celém soukromém i správním právu, potřebná pro samosprávné úřady, ježto samospráva obsahovala všechny obory újezdné správy; nejdůležitější listiny jsou Važskaja gramota z r. 1552 a Dvinskaja gramota z r. 1556.

Není nesnadno pozorovati, že tato činnost byla přirozeným pokračováním ve snahách dřívějších velkoknížat, na př. způsob, jakým upravovali postavení církve. Jako následek samostatného politického života některých krajů nalezneme v nich tutéž různost místních obyčejů; byl to první pokus upevniti správu krajů nově připojených. Moskevská vláda však dle všeho i tehdy zaváděla změny k vůli

větší jednotnosti správy a tím ji také velice usnadňovala.

Tato činnost musela na jedné straně vzbuditi potřebu všeobecných pravidel pro správu, na druhé pak velice umožňovala jejich vznik nahromaděním mnohostranných zkušeností. Byť i správní otázky skoro v každé provincii se různily, činnost vlády byla skoro všude tatáž, totiž organisace soudů a soudního řízení, ježto úroveň duševního vývoje nikde se nelišila. Tím způsobem vyšel r. 1497 první zákonník, Судебник, ve kterém „veliký kníže ustanovil, jak bojaři a okolníci mají souditi.“ Tento zákonník byl sepsán od djaka (státního sekretáře) Guseva, a potom potvrzen od velikého knížete, jeho dětí a bojarů. Prameny jeho jsou hlavně svrchu jmenované krajinské listiny, z nichž jsou vzata pravidla o ústředních soudech, tak že pravidla týkající se soudů venkovských jsou doslovně opsána; tak zvaná Pravda Ruská a mojžíšské zákonodárství podaly jen ve velmi nepatrné míře látku pro tento zákonník. Car Ivan III. ustanovil taktéž bezpochyby některá právní pravidla. Spisovatel znal také listinu Pskovskou, což patrně z některých článků o soukromém právu, ale příslušné stati jsou někdy velice změněny. Ježto zákonník obsahoval dodatečné, nikoli však hmotné právo, právo obyčejové nenalezlo v něm skoro žádného místa.

Seřazení článků jest toto: ústřední soudy s trestním právem 1—36, venkovské soudy knížecích náměstníků v městech, 37—44; z největší části soukromé právo v čl. 46 až 68. Zákoník s tak chudým a obmezeným obsahem ovšem nemohl nahraditi právo obyčejové. Jeho nedostatečnost byla příčinou, že Ivanův syn doplnil zákoník svého otce; toto poslednější dílo se nezachovalo.

První car, Ivan Hrozný, proniknut byl ideí byzantskou, a proto snažil se o veliké reformy. Jeho úmyslem bylo vyhladiti vysokou šlechtu, povznesti nižší třídy, dáti jim velikou míru samosprávy, zrušiti starodávnou svobodu šlechticů odcházeti od svého knížete a přecházeti k jiným knížatům, na př. ke knížeti litevskému. Z té příčiny svolal r. 1548 první veliký sněm říše. Tak počaly se objevovati ony veliké sněmy (sobory), jež braly velikou účast v budoucí zákonodárné činnosti státu a církve.

Ivan Hrozný r. 1550 vyhlásil se svými bratry a bojary *Судебник царский* a následujícího roku předložil jej sněmu (soboru), sestávajícímu z duchovenstva, jeho bratrů, knížat a vojáků ke přehlédnutí a k přijetí. Původní text zákoníka měl býti podepsán od členů sněmu a zachován ve státní podobě. Jeho prameny jsou dřívější zákoníky a zákonodárná činnost od r. 1497—1550.

Ježto neznáme druhý zákoník, jest naprosto nemožno rozlišiti výsledky této činnosti v obou zákonících. Můžeme toliko předpokládati, že ustanovení, obmezující libovolnou moc šlechty a potvrzující samosprávu nižších tříd, náležejí Ivanu Hroznému. Obsah tohoto zákoníku jest taktéž velmi nedostatečný; sestává vůbec z článků o zřízení soudů a právu procesním; málo co z práva soukromého jest v něj pojata, ale přes to jest již vysloveno jako nutnost, že všechny rozepře jsou podrobeny moci práva psaného. Týž sněm z r. 1551 nazvaný „Stohlavým“ (podle sta kapitol) zabýval se opravami ve zřízení církve a duchovenstva. Usnesení tohoto sněmu zachována jsou do dneška pod jménem *Stohlav* a jsou velice zajímavá, ačkoli měla jen přechodnou právní moc. Dávají velmi živý obraz veškeré společnosti církevní i světské v Moskvě za příčinou těsného spojení státu a církve. Zlořády a pověry jeví se tu velmi jasně.*)

Poslední veliký zákonodárný akt prvního cara byl trestní zákoník vyhlášený asi r. 1555. Upravuje se v něm činnost vyšetřujícího úřadu, souzení a trestání loupežníků. Zákoník tento byl doplňován od následujících carů. Zmíněný úřad však nepůsobil po

*) Usnesení tohoto sněmu vydána byla v Kazani r. 1862 od duchovní akademie a r. 1863 v Petrohradě.

dobu občanských válek po vyhasnutí dynastie Rurikovců, a teprve r. 1617 nový trestní zákonník, ustavnaja kniga razbojnago prikaza byl vypracován na základě dřívějších zákonů. Když dotčený úřad pokračoval ve své působnosti, nová rozhodnutí byla vynášena k různým pochybným otázkám (1624—31) a ta byla pojata do zákonníka.

Svrchu uvedené ustanovení zákonníka prvního cara, že všechny nové pře mají být rozhodovány od cara se všemi jeho bojary, způsobilo, že každý úřad všechna taková rozhodnutí, byť někdy jen ústně pronesená, zapisoval do svého opisu zákonníka. Takovým způsobem objevil se značný počet zákonníků, v nichž připsaná část byla různá. Různost oboru působnosti rozličných úřadů způsobila také, že doplňky úřadů zvláště důležitých vzrostly ve veliké právní sbírky. Všecka tato řídící činnost vlády nemohla však stačiti všem potřebám, proto počátkem sedmnáctého století byly dělány výtahy z třetího vydání Litevského statutu a byly pojaty do zákonníků různých úřadů. Tyto doplňky měly podpůrnou moc, a bylo jich v praxi užíváno. Recenze tato byla velice usnadněna těsnými styky Moskvy s Polskem v sedmnáctém století.

Návrh zákonníka cara Fedora byl teprve roku 1899 nalezen. Veřejnost se dosud neobe-

známila s jeho složením, obsahem a prameny.*)

Tento rozvoj zákonodárné činnosti od r. 1550 měl mnohé slabé stránky; zákony byly často různým úřadům neznámy, pročež požadavky na ně kladené je uváděly v nesnáze a protahovaly konání spravedlnosti. Byla tu i možnost, že se zákony ztratí nebo zničí, jako na př. r. 1626, kde požár zničil všechny zákony týkající se korunních statků, které vydány byly služebním třídám, aby se dle nich řídily. Tato nejistota právních základů způsobila libovůli a útisky s obou stran a vyvolala i bouře v Moskvě, Pskově a Novgorodě. Pročež car, bojaři a duchovenstvo usnesli se r. 1648, aby všechny zákony uvedeny byly ve vzájemnou shodu, aby se k nim přidala nová ustanovení, aby se spojily v je-

*) [Suděbníku cara Feodora Ivanoviče z r. 1589 věnoval pozornost M. F. Vladimirkij-Budanov. Ukázalo se, že jest to památka soukromého původu, jež neměla významu oficiálního. Sepsána byla v severní Rusi prostým člověkem z lidu, který z vlastního podnětu jal se přepracovávat druhý (carský) Suděbník a úkaz z r. 1556, připsaný k němu, nevěda o jiných zákonných normách, vydaných po r. 1556, při čemž otrocky se držel soustavy pramenův, avšak za to všude předělával jejich jazyk a obsah a mnohdy, nerozuměje pramenu, kazil jeho smysl. I tato práce má pro dějiny ruského práva význam, poněvadž podává mnoho ze živého obyčejového práva severní Rusi.]

den zákonník, a aby svolán byl sněm říšský, který by je prozkoumal a schválil. Plán nového zákonníka byl vypracován od pětičlenné komise, byl podrobně probrán sněmem, z čehož zůstaly stopy v zákonníku samém, a r. 1649 schválen a vytištěn. Samo jméno jeho *Sobornoje Uloženi* je svědčí o tom, jak důležitá byla té doby účast obyvatelstva při sestavování zákonníka. Prameny jeho jsou tyto: 1. dřívější zákonníky a svrchu jmenovaná pravidla pro různé úřady, uka znyja knigi; 2. byzantské zákony, Ekloga, Justiniánovy novelly, pravidla Basilia Velikého a hlavně Prochiron. Tyto byzantské prameny čerpány byly ze sbírky kanonického práva, Kormčí knihy. Výňatky nejsou však velmi veliké a nebyly ve shodě s jinými právy plynoucími z domácích pramenů; některé krutosti práva trestního mohou býti vysvětleny těmito výňatky. 3. Velmi bohatý pramen jest Litevský statut z r. 1588. Celé ústavní právo a některé doplňky k trestnímu právu mimo několik paragrafů v jiných kapitolách jsou z něho vybrány. Krutost litevského trestního práva jest zmírněna. Způsob přejímání článků není stejný, některé jsou opsány doslovně, někdy jen soustava a pořad předmětu probíraného jsou totožny; často případ vzat ze statutu, ale rozhodnutí jest samostatné. Nových článků jest snad málo a nebyly sepsány komisí, nýbrž uva-

žujícím sněmem (soborem). Uloženi je sestává z 25 hlav obsahujících 967 článků. Soustava jeho vyvinula se bezpochyby pod vlivem Litevského statutu. Zdá se býti tato: 1. ústavní právo, hl. I.—IX.; 2. soudní organizace a soudní řízení s právem obligačním, hl. X.—XV.; 3. vlastnictví, hl. XVI.—XX.; 4. právo trestní, hl. XXI., XXII.; 5. doplňková část, hl. XXIII.—XXV. Uloženi je jest v podstatě svodem pravidel v Moskvě již platných; jest národní přes všechny částečně cizí prameny, poněvadž všechny cizí živly upravuje dle moskevského měřítká, a proto liší se od zákonů poslednějšího období. Přijetí cizího práva patrně bylo způsobeno nutností utvoření nová pravidla a nemožností bráti je z práva obyčejového, které nemohlo poskytnouti žádně opory, ježto společnost byla uvolněna, a zcela nové společenské poměry byly nastaly. Že bylo čerpáno z Byzantia a Litvy, kde západoevropské vlivy byly tak silné, svědčí již o tom, že Moskva byla na poloviční cestě mezi Východem a Západem.

Nedostatečnost Uloženi a potřeba změn vyvolala během času nové doplňovací zákonodárství, t. zv. novoukazné články, novoukaznyja statji. Týkají se práva trestního a vlastnictví. Statut o loupežích a vraždách, novoukaznyja statji o razbojnych i ubijstvennych dělach 1669, obsahuje celý trestní zákonník, který

v podstatě byl zakončením Uloženiija; hlavním jeho pramenem bylo byzantské zákonodárství; krutost trestů v Uloženiiji byla však zvláště zmírněna. Celá řada zákonův upravuje různé druhy práva vlastnického.

Novoukaznyja staťji stály ještě na půdě práva moskevského; ale ustavnaja gramota z r. 1645 a novotorgovyj ustav z r. 1667 vydán již za opravných směrů, způsobených vlivy západoevropskými. Tak moskevské období přechází poznenáhla do ruského práva císařského.

Pokusil jsem se nastíniti vám ducha moskevské společnosti, naznačiti vám nutnost vystavěti něco nového na základě starém a starými prostředky z nedostatku nových ideálů; popsal jsem konečně tuto činnost v její dvojí podobě, v podobě jednotlivých nařízení a zákonníků. Nyní pohlédněme na právo obyčejové a jeho poměr k zákonodárné činnosti carově.

Důležitost obyčejového práva zůstala stejná v druhém období, velcí knížata i carové i národ pohlíželi na ně totiž jako na hlavní základ celé společenské budovy. Z toho však ještě nelze souditi, že právní pravidla obyčejového práva byla správně formulována; naopak, velcí knížata, opírajíce se o svou samodržavnou moc, pokládali ji za málo obmezenou právem obyčejovým a snažili se, vytvořiti svou správní činností úplně nová

obyčejová pravidla, což se jim také zúplna zdařilo. Důležitost obyčejového práva byla však zřejmá, a knížata i carové neměli se za povolány, aby stanovili pravidla na vždy a pro každého závazná, nýbrž snažili se o to, aby našli oporu pro svou správní a zákonodárnou činnost v obyčejích a zvycích. Vyvinula-li se obyčejová pravidla ponenáhlu z jejich jednotlivých správních nařízení, pohlíželi pak na ně jako na pravidla trvalá. Nejvyšší úřady v Moskvě taktéž nemohly zameziti vznik zhoubných obyčejů, na př. nutnost dovolávati se rodokmenů rodinných při dosazování říšských úředníků [městničestvo]. Nacházíme první známky změny poměru práva obyčejového k zákonnému za vlády prvního cara. Setkáváme se v jeho zákonníku s článkem, že „příště všechny pře mají se rozsuzovati dle tohoto zákoníku“ (97); nejbližší článek k němu přidaný praví, že případy v zákonníku nerozhodnuté musí se rozhodovati nikoli dle práva obyčejového, nýbrž dle nařízení zákonodárné moci (98). Příčina takových ustanovení udává se ve Stohlavu. Car pravil tam, že „zvyky a obyčeje byly za starých časů nestálé, nikdo nestaral se o zděděná pravidla, pročež tím záležitosti trpěly“; psané právo však usiluje o stejná pravidla pro všechny časy. Ačkoli výrok tento táhne se zvláště k oboru církevnímu, lze též jej připisovati oboru občanskému pro četnost

a důležitost živlů občanských na sněmě Stohlavém. Jest patrno, že slabá stránka obyčejového práva byla postřehnuta, a že vzniká snaha ji odstraniti. Přes to Ivan IV. nezamýšlel ani na okamžik odstaviti právo obyčejové; naopak žádal církevní sněm za požeňnání k „opravě zákonníka podle starých obyčejů“ (p o s t a r i n ě); všechen obsah jeho zákonníka, ano celá jeho zákonodárná, politická a správní činnost zdá se mu býti toliko uskutečněním nejstaršího obyčejového práva, a dokonce ne nějakým výkonem jeho libovůle. Slabé stránky zákonného práva u porovnání s právem obyčejovým vysvětlují se částečně neúplností, nejistotou a neurčitostí prvějšího.

Mnohé poměry byly v zákonnících ponechány nerozhodnutý, a co bylo upraveno, nepovažováno často za závazné. Uložení na př. zakazovalo každou stížnost dětí na rodiče, a hrozilo dětem trestem knutou. Přes to stát přijímal stížnosti dětí proti rodičům, když rodiče nevýhodně vyměnili pozemky, ano rušil takové smlouvy. Obecně byly takové žádosti proti určitému zákonu přijímány, sbírány a předkládány nejvyšší moci, kteráž je často uchovávala a zákony podle přání žadatelů novými protichůdnými ustanoveními měnila. Takové neobyčejné zjevy byly následky vzniku zákonů v Moskvě. Vláda byla pohnuta žádostmi osob,

jež měly v tom zájem, aby vydala nějaký zákon, ale ježto ne všichni, kteří měli v tom zájem, byli téhož mínění, přijímala nejvyšší moc hned po prohlášení zákona nové žádosti opačného obsahu. Přijímání takových žádostí zdálo se býti vládě požadavkem spravedlnosti. Veliký počet takových žádostí přiváděl vládu k tomu, aby zkoumala věc ještě jednou, a tak dospívalo se často k opačnému výsledku, který nabýval platnosti nového zákona. Slovem, tato nestálost práva byla důsledkem nevědomosti vlády, jak by přijímala žádosti všech zúčastněných osob a rozhodla o poměrné síle stran.

Z toho plyne po celé moskevské období přesvědčení vládnoucích i ovládaných tříd, že moc vydávati závazná pravidla spočívá v národě; tato moc jeví se v mravech a obyčejích a vzniká ze zájmů všech účastníků. Rozhodnutí nejvyšší moci jen tehdy dosahují své plně závazné platnosti, přesvědčí-li národ, jinak lze je snadno změnit.

Nejvyšší autorita byla dle názoru tehdejší doby ustanovena od Boha, aby soudila společnost a řídila její vzájemné poměry, ale tato soudcovská a řídící činnost mohla býti vykonávána toliko rozhodnutími, závaznými pro obmezenou dobu. Na počátku toho období, jako za dřívějších časů rozhodnutí velkých knížat byla považována za závazná jen po čas jejich života; nový představitel nejvyšší moci

potvrzoval je znova po smrti svého předchůdce. Pevným základem společenského řádu bylo tedy stále jen právo obyčejové. Slovem, na řídicí činnost carovu hledělo se ne tak jako na pravou zákonodárnou moc, nýbrž spíše jako na jus edicendi starého římského magistrátu. Právě zákony musily být prohlášeny od cara teprve po schválení veškerého národa.

První ukázky politického písemnictví objevují se za doby Ivana IV. v pozoruhodné korespondenci knížete Kurbského s carem.*) Kníže jest vášnivým zastancem starého ruského života, s jeho svobodou, upravovati smlouvami i samy poměry služebních tříd se státem, s jeho slabou mocí knížecí a rozsáhlou samosprávou. Další ukázky této literatury nacházíme v díle Kotošichinově, jehož popisy veřejné správy za cara Alexeje jsou propleteny sarkastickými poznámkami.***) První závit slavořílské idey objevuje se v dílech Křižaniče, psaných na Sibíři.***) Konečně roz-

*) N. G. Ustrjalov, Skazanija knjaza Kurbskago, Petrohrad, 1868, 3. vyd.

**) Jeho dílo uveřejněno jest od Archeologické komise pod názvem: O Rossiji v carstvovanije Aleksěja Michajloviča, Petrohrad 1884, 3. vyd.

***) Dvě jeho díla: O promysle a Razgōvory o vladateljstvu byla uveřejněna od Bezsonova v Moskvě r. 1859 a 1860.

kol v ruské církvi, způsobený revisí liturgických knih, vyvolal též veliký literární ruch. Nemohu však upozorňovati vás na toto písemnictví, nejen pro nedostatek času, nýbrž též proto, že dosud není prozkoumáno ani se stanoviska politického ani se společenského.

Přejdeme-li nyní k Litvě, uvidíme, jak se tvořil Litevský stát na základě pravidel velice podobných západnímu feudalismu. Avšak vliv ruské kultury, jazyka i pravosláví byl silně pocitován po celé třinácté i čtrnácté století, což velice usnadňovalo soustředění slabých ruských knížectví na západě a jihozápadě kolem tohoto litevského jádra. To však bylo zastaveno povýšením litevského velikého knížete na trůn polský. Polsko ve slovanských dějinách bylo vášnivým obdivovatelem západních ideí, mělo za to, že jest povoláno rozšiřovati tyto idey co možno nejdále. Ale duchovenstvo pravoslavné i pohanské na Litvě se tomu všemu vzpíralo, a těsné sjednocení všech společenských tříd znesnadňovalo cizí vlivy. Ježto západní idey nemohly býtí vjímány od celého národa, politické důvody ukládaly nutnost, aby rozšiřován byl katolicismus, a aby společnost byla rozdrobena,

aby alespoň jedna třída byla učiněna přístupnou západní kultuře. Tak vyšly první výsady r. 1387, které udělily bojarům římsko-katolické církve na Litvě všechna práva polského rytířstva. Tato práva byla postupně přiruknuta veškeré šlechtě, litevské i ruské, římsko-katolické i pravoslavné, různých provincií a byla potvrzena r. 1457 veškeré šlechtě a rytířstvu Litvy. Konečně veliké privilegium z r. 1492 založilo politickou všemohoucnost šlechty na Litvě; tato Magna charta litevské šlechty nejen potvrzovala dřívější svobody šlechty, zajišťující šlechtice ve všech věcech týkajících se jejich osob a majetku, potvrzovala nejen nejrozsáhlejší samosprávu, nýbrž ustálila též převahu šlechty ve všech věcech politického života. Lze říci, že Litevské knížectví od toho roku stalo se šlechtickou republikou, veliký kníže — pouhý předseda aristokratické rady — pouhým výkonným nástrojem jejich usnesení. Není třeba se zdržovati zkoumáním dlouhé řady výsad, dávaných různým třídám lidu, zemskij privileji, a rozličným provinciím, oblastnyje privileji, poněvadž ráz jejich jest vždy týž, totiž stále množící se nadání šlechty právy, jaká byla získala v Polsku. Jest pravda, že nacházíme v těchto listinách též svědectví o starých obyčejích a mravech, avšak ty nejsou jejich hlavním obsahem. Péče o jiné společenské třídy může býti pozorována jen

tam, kde převládal ruský vliv. Veliký rozdíl mezi Moskvou a Litvou jest patrný v ústavních listinách obou států; kdežto moskevské listiny upravují poměry všech tříd, stanoví různé povinnosti tříd k vládě a pohlízejí na všechny jako na rovné, poněvadž, když jedni hájili stát na poli válečném, druhí poskytovali mu práci svých rukou, Litva stará se jen o šlechtu a pohlíží na ostatní třídy jen s hlediska šlechty.

Výsady měst v městském právu německého původu následují za nadáními šlechty a vyjímají obyvatelstvo měst ze staré jednoty obyvatelstva v kraji. Takým způsobem povstává znenáhla pod vlivu západními rozlišování společností na duchovenstvo, šlechtu, městské obyvatelstvo a selský lid.

Tato snaha rozdrobiti společnost, aby jednotlivé součástky staly se přístupnějšími cizím vlivům, byla brzy od národa postřehnutá a vedla k tuhému konservatismu. Národ hájil horlivě svých starých mravů a obyčejů, poněvadž se obával, že s nimi ztratí svou národnost a náboženství. Toť příčina, proč regulující činnost velikých knížat, pokud se netýkala ústavního a administrativního práva, jen upevnila staré mravy a způsoby. Tyto byly zjišťovány u soudů svědectvím starých lidí, kteří znali z paměti nejstarší právo obyčejové. Proto litevské právo, vyjmeme-li svrchu uvedenou snahu, rozdrobiti společnost,

jest bližší ruskému právu Ruské Pravdy a obou listin Pskovské a Novgorodské než právo moskevské, v němž převládal názor, že nutno stavěti něco nového. Proto také skoro samostatný život jednotlivých provincií mnohem déle se zachoval. Nejvyšší moc v Litvě snaží se vstřípiti obyvatelstvu nové myšlenky, aby je učinila podobnějším polskému, obyvatelstvo však se tomu vzpírá a přeje si vší mocí, podržeti starý způsob života; obyvatelstvo v Moskvě v téže době jest příliš slabé, než aby se vzpíralo spojené moci státu a církve, a ponenáhu přeměňuje vlastní mravy a zvyky.

Tento konservativism litevského práva jest zřejmý v mnohých právních památkách, v zákoníku Kazimírově z r. 1468, vydávajícím naučení soudcům, ale hlavně v prvním Litevském statutu z r. 1529, jakož i ve druhém z r. 1566. Tyto dva statuty, vyjmeme-li práva šlechty, jsou pravým obrazem obyčejového práva staré Rusi, jak se bylo během času vyvinulo. Proto jsou tak zvane Ruské Pravdě velmi blízké, hlavně že vyrostly na téže půdě. A všichni, kdo milovali starou slovanskou svobodu, hleděli k Litvě; kdežto naopak všichni, kdož byli lákáni pravoslaviím a skvělou myšlenkou, že přiloží kamínek k vystavění třetího Říma, který by nikdy nezahynul, tíhli k Moskvě. Na všechn způsob jsou tyto dva statuty velmi důležitými pa-

mátkami ruského práva, čerpanými z ryziho práva obyčejového a z obou svrchu jmenovaných listin; právo obyčejové poskytovalo látku ke všem druhům práva, vyjímajíc právo ústavní, které bylo vzato z oněch listin.

Tato snaha prvního statutu byla vedoucím mužům tak dokonale známa, že do něho vložili článek, že případ, který se udál za platnosti zákonů, statut předcházejících, má býti posuzován dle tohoto statutu. Neshledávali v tomto ustanovení nemožné pravidlo, že zákoník by mohl býti právoplatným před svým vydáním, a logický důsledek toho byl, že statut dal určitější formu obyčejovému právu, které platilo dříve a také na dále. Mimo toto vše vyznačovaly se Litevské statuty od moskevského zákonodárství lepší soustavou, definováním pravidel a menší kasuistikou, ponenádh římské právo a právní věda té doby se v nich již vycituje. Jest velice litovati, že se málo studují; pozornost učenců byla k nim poměrně teprve nedávno obrácena. Polský vliv jest větší v druhém statutu, a tak litevské právo ztrácí se v dějinách práva polského; mezi tím západní názory počaly převládati v moskevském právu ke konci sedmnáctého století.

Nyní přikročíme ke třetímu období ruského práva.*)

*) Tři statuty Litevského knížectví z roku 1529, 1566 a 1588 uveřejněny jsou ve Vremenniku

Třetí období.

Potřeba cizích živlů, jako vojáků, stavitelů, malířů byla v Moskvě pocítována od polovice šestnáctého století. Zajisté že s těmito přistěhovalci přicházely také západní ideje; těsné styky s Litvou, vpád Poláků, války s Polskem, jež skončily přivtělením velikých území od Polska, vedly stále k tomu, že byly posilovány západní názory, které měly býti vštípeny na moskevský kmen.

Popsali jsme moskevské obyvatelstvo, jak bylo proniknuto živým vědomím o nutnosti mohutného státu se silnou samovládnou mocí, jak bylo nábožné, beze všeho vzdělání, jak požívalo stejných práv, poněvadž všichni stejně sloužili státu svou prací, ať jako vojáci či dělníci, kteří byli vojákům darováni, aby je vydržovali, či jako obchodníci, platící státní pokladně a prodávající též ko-

obščestva istoriji i drevnostej rossijskich, 1854, kn. 18. (St. z r. 1520), kn. 19. (St. z r. 1588), a 1855, kn. 23. (St. z r. 1566). Polské vydání s latinskými písmeny vyšlo v Poznani 1841. Dziálnycki, Zbiór praw litewskich od roku 1389 do roku 1529. Krátký, ale velmi poučný přehled dějin pramenů litevského práva byl uveřejněn od prof. Leontoviče ve Varšavě, 1894: Istočniki russko-litovskago prava. [Z literatury polské uvéstí sluší práce Piekosińského: Statut Litewski (Kra-kov, 1899) a Statut Litewski drugiej redakcyi (Archiwum kom. prawn., t. 1900).]

runní zboží. Zcela jiné názory počínaly nyní míti vliv na toto obyvatelstvo. Na západě rozpadla se feudální společnost v sedmnáctém století, a vynořil se názor, že je potřebí mocného krále jako představitele vzdělaných tříd společnosti, který by byl schopen spravovati národ podle požadavků rozumu (absolutisme éclairé). Přesvědčení značně odchylná přicházela z Polska a Litvy; zde se říkalo, že vláda vzdělaných tříd skoro samotných jest mnohem lepší než mocný král, který může své moci zneužiti. Polská společnost však byla taktéž úplně přesvědčena, že světlo může zářiti jen ze vzdělané třídy, která musí býti dosti bohatá a nezávislá, aby zachovala a vyvíjela vědomosti, učenost a dobré mravy. A tu spatříme v Rusku zvláštní boj mezi duchem rovnosti, vytvořeným dlouhou řadou století a rozšířeným v massách lidu, a mezi přáním menšin, podporovaným někdy samou vládou, přesvědčiti tento lid, že jen šlechtě usouzen jest samostatný život, že jen šlechta, ne veškeren národ jest podporou trůnu. Tyto západní názory sedmnáctého a osmnáctého století počaly převládati v Rusku a umožnily ohromný vliv cizího práva; a do polovice devatenáctého století vláda obracela svou pozornost skoro výhradně k šlechtě, jež vyvinula se z vyšších sloužících tříd moskevského období. Veliké reformy Alexandra II. a hlavně osvo-

bození selského lidu týkaly se celé massy národa, ale v posledních dvaceti letech vidíme opět návrat ke šlechtě. To také třeba přičítati cizímu vlivu. V celé Evropě, ano i v Americe spatřujeme obavy z mocného šíření se demokratického ducha; zámožné třídy strachují se, že massy nebudou míti dosti vzdělání, času a vědomostí, aby samy o sebe pečovaly, že jejich emancipace přichází příliš časně, ano mnozí mají ji za zcela nemožnou; a tento stav mínění jest patrný v Rusku za posledních let.

Tyto veliké změny v názorech rozhodujících mužů musí směřovati ke změně v moci zákonodárné. Účastenství obyvatelstva stává se čím dále tím slabší. Návrhy nových zákonů dělají se od komisí byrokratů a mění se v zákony podpisem císaře; proto jsou někdy skoro jen výrazem vůle císařovy, a z té příčiny jsou neurčité, mnohotvárné a navzájem si odporující. Tento stav práva dojistá nemohl posíliti smysl pro právo a úctu před zákonem. Zlepšení nastává v devatenáctém století, když byla zřízena říšská rada (gosudarstvennyj sovět) ke zkoumání návrhů nových zákonů. Konečně pocituje se stále více potřeba slyšeti přání a mínění odborníků a lidí ve věci zúčastněných. Skoro každá veliká změna v právním řádu od dob Alexandra II. vykonává se teprve po slyšení vyslanců zúčastněných kruhů, ale vždy jmeno-

vaných od vlády samé, ne však obyvatelstvem volených.

Toto pomíjení společnosti v osmnáctém století můžeme velmi snadno pochopiti. Nejen široké vrstvy národa, nýbrž i duchovenstvo nepřálo svrchu naznačeným přeměnám, a všickni rozkolníci byli zapřísáhlí nepřátelé západních vlivů. Opravy docházely podpory jen v některých kruzích šlechtických. Teprve v druhé polovici osmnáctého století byla tato poslední třída úplně proniknuta novým duchem, když za Petra III. (1762) byla sprostěna povinné služby a dostala značné výsady s částečnou samosprávou od Kateřiny II. r. 1785. Mimo to vědecké názory školy přirozeného práva, všemohoucí v osmnáctém století po celé Evropě, vyvolaly dychtění po důkladných reformách. Tato škola prohlášovala zákon za jediný pramen práva, a zákon měl dáti výraz vůli zákonodárce, který měl bráti podstatu práva z přirozené povahy poměrů v souhlase s rozumem.

Obrátíme-li se nyní k pramenům samým, shledáme velmi dobrou ukázkou tohoto směru v Petrově vojenském zákoníku (vojinskij ustav) z r. 1716. Obsahuje organizaci vojska, vojenské trestní právo a trestní řád; tyto poslední dvě části platily také pro občanské osoby a upravovaly trestní soudnictví skoro po celé osmnácté století. První dvě části zákoníku jsou doslovné překlady

vojenského zákona Gustava Adolfa z r. 1621 až 1632 dle vydání z r. 1683, některých zákonů císaře Leopolda I., krále Kristiana Dánského a francouzských nařízení a předpisů; prameny třetí části jsou neznámy. Tento zákonník byl vydán v ruském a německém jazyku. Toto přenášení západních zákonů, nejvíce švédských a německých na ruskou půdu, někdy zcela doslovné, potrvalo do prostřed osmnáctého století, a vliv jeho jest i potom dosti veliký, ale přece všimáno si národních zvláštností. Zákony nepřekládají se již po době Alžběty a zvláště Kateřiny II.; vzory pro zákony berou se nejvíce z Francie, ale některé též z Anglie a Německa. Konečně po době Mikuláše I. stává se patrným přání, vysloviti v zákonnících zásady národní; toho však se mohlo dosáhnouti teprve po zrušení nevolnictví a za větší hospodářské nezávislosti a za většího duševního vzdělání širších vrstev národa.

Toto ohromné množství zákonů, často navzájem si odporujících, vyvolalo vřelou touhu, uspořádati veškeren společenský život na pevném základě. Byly tedy zřízeny komise, aby sepsaly všeobecný zákonník; ty zasedaly skoro nepřetržitě od r. 1700—1832, i vyjadřovaly mínění rozhodujících kruhů s velikou jasností. Od r. 1700—1719 Petr I. přál si postavití zákonník na historický základ a hlavně na Uložení, komise pak pracovala v tom

to směru; r. 1719 panovník rozhodl, že se mají překládati doslovně cizí zákonníky, zvláště švédské, a Kateřina I. přidala té komisi dvě osoby z duchovenstva, jakož i členy z občanských, vojenských a obchodních tříd. Toto účastenství společnosti bylo rozmnoženo r. 1728, když bylo vysláno do Moskvy po pěti (později toliko po dvou) osobách ze šlechty každé provincie. Zvláštní komise byly téhož roku zřízeny pro sepsání zákonníků práva livonského a maloruského. Ne všechny tyto zákonodárné pokusy se zdařily; jen komise za Alžběty,*) Petra III. a Kateřiny II. vypracovaly návrhy zákonů pro soudní řízení a trestní právo; posléze uvedený zdál se býti důležitý, ale nebyl schválen; byl teprve nedávno uveřejněn.

Nejdůležitější komise byla však za Kateřinu II. r. 1767—8; byla sestavena skoro výhradně ze členů společnosti, z poslanců zvolených od šlechty, z obyvatelů měst, kozáků, sedláků, jinověrců a z delegátů některých státních úřadů, tak že čítala úhrnem 564 členů. Obdržela od císařovny onu slavnou instrukci, která sice neměla zákonné platnosti,

*) Návrhy trestního zákonníka z r. 1755 a 1766 byly vydány v Petrohradě r. 1882, Projekty ugolovnago Uloženiija, 1754 až 1766. Návrh třetí části (soukromé právo) nového zákonníka byl vydán v Petrohradě r. 1893 od prof. Latkina: Projekt novago Uloženiija.

ale často se uvádí v pozdějších zákonech. Tato instrukce skládá se z dvaadvaceti kapitol se 655 články a jest vzata částečně z díla Montesquieuova *Esprit des lois* az *Becarie*; má vědecký ráz a je proniknuta lidumilnými zásadami. Tak četná komise patrně nemohla sestavit návrh, nýbrž toliko zkoumati projekt již sepsaný. Ale přes tento nezdar, přání vyslovená od různých tříd národa měla veliký vliv na organizaci společnosti a vydávání velmi důležitých zákonů Kateřiny II.*)

V komisích za Alexandra I. vidíme po prvé otevřený boj mezi opravnou stranou, v jejíž čele stál Speranskij, který r. 1809 vypracoval návrh zákonníka soukromého práva dle *Code Napoleon*, a mezi stranou národní, která si přála toliko jasné formulování platných již pravidel. Ježto ani komise za Alexandra I. ničeho nepořídily, svěřil Mikuláš I. r. 1826 celé dílo Speranskému, jenž se opět dostal k veslu. Týž přiklonil se nyní více k národní straně, a proto r. 1830 nejprve uveřejnil sbír-

*) Profesor Lappo-Danilevskij v *Žurnale M.n. Narodnago Prosvěščenija* 1895, *Sobranije i svod zakonov Ross. imperiji*, *sostavlennyje v carstvovanije imp. Jekateriny II.* Klasické dílo o všech zákonodárných komisích osmnáctého století jest psáno od prof. Latkina, *Zakonodatělnyja kommissiji v Rossiji v XVIII. stol.* Petrohr. 1887.

ku všech zákonů od *Uloženijsa* až do dne nastoupení Mikuláše I. na trůn, v pořádku chronologickém, pod názvem *Polnoje Sobranije Zakonov*. Tato sbírka neměla býti ukončena svým vydáním, nýbrž mělo se v ní pokračovati; neodpovídá ani svému názvu, neboť obsahuje mnoho, co není zákonem, kdežto mnohé skutečné zákony v ní scházejí.

Speranskij, spoléhaje na tento ohromný materiál, vybral právní pravidla, která nebyvše zrušena, dosud byla závazná, a uvedl je v soustavný pořádek. Pozdější zkoumání však ukazuje, že vzal do své kodifikace soukromého práva mnoho ze zákonníku *Napoleonova*. Jeho soustava byla založena na názoru, že v každém státu jsou dvě jednoty, státní jednota a občanská jednota. Obě tyto jednoty vyžadují zákonů dvojího druhu, jednak zákonů, jež určují podstatu státní jednoty nebo občanské jednoty, jednak zákonů, které toliko chrání jednoty již zřízené. Tak byl vydán r. 1832 tento *Svod zakonů Ruského císařství*, obsahující s malými výjimkami všechny zákony Ruska v patnácti svazcích. Po tomto prvním vydání následovala dvě úplná r. 1842 a 1857, a mimo tato máme veliký počet nových vydání různých svazků, ano i jednotlivých zákonů.

Veliké reformy Alexandra II. vyvolaly značnou zákonodárnou činnost. Osvobození sed-

láků a nutnost, určití jejich budoucí postavení daly první podnět k reformám, jež zahrnovaly justiční správu jakož i organisaci samosprávy v provinciích, městech a univerzitách. Jeho nástupci spokojili se s některými změnami základů položených od Alexandra II., avšak během času byly zřízeny dvě komise, jedna pro zákonník trestní a druhá pro občanský.

Jest zcela patrné, že poměr vlády k právu obyčejovému musil se v třetím období změnit. A vskutku, car prohlašuje ve dvou zákonech o hospodářských poměrech, již v druhé polovici sedmnáctého století, že chce zrušiti všeliké zlořády, jež pronikly do obyčejů, a že chce reformovati obchodní právo dle vzorů sousedních států. Vláda konečně dala se na cestu reform od osmdesátého roku sedmnáctého století, a Petr Veliký vydal již roku 1722 zákon, že každá pře musí býti souzena dle psaného zákona. Nový směr počal teprve r. 1861, kdy dvaceti milionům nesvobodných sedláků dostalo se právního postavení. Lid tento žil po staletí dle svých starých obyčejů a zvyků mimo pravidla práva psaného. Proto vláda zřídila soudy pro lid, jež soudí dle obyčejů a zvyků; i říšští úředníci mohli užívatí práva obyčejového v případech, jež nebyly rozhodnuty v právu psaném. To vše jakož i vliv německé školy historické, jež považovala obyčeje a zvyky

za prameny práva, obracelo pozornost učenců k právu obyčejovému, a nyní toto odvětví právního písemnictví jest v Rusku neobyčejně bohaté.

Konečně, obrátíme-li se k literatuře, spatříme, že opravná činnost Petra Velikého vyvolala veliký ruch v písemnictví, a z tehdejších spisovatelů o národním hospodářství*) nejvíce vyniká Posoškov.***) Potom však nenacházíme žádnou právní literaturu, až zase v druhé polovici osmnáctého století, kdy byla založena universita v Moskvě. První učitel práva, Děsnickij, žák university v Glasgowě, přinesl z Anglie, kam byl poslán od university moskevské na studium práva, živý smysl pro důležitost znalosti závazných právních pravidel a jejich zkoumání s hlediska historického, hospodářského, ano i srovnávacího. On též položil základ k praktičtějšimu směru právních studií, než jakým se brali

*) Doba Petra Velikého jest velmi bohatá politickou literaturou. Zprávy o této literatuře a její rozbor najíti lze v díle Miljukova, Gosudarstvennoje chozjajstvo Rossiji v pervoj četverti XVIII. st. i reformy Petra Velikago, Petrohrad 1891, a v knize Pavlova-Silvanského, Projekty reform v žapiskach sovremennikov Petra Velikago, Petrohrad 1897.

***) Dílo Posoškova, O skudosti i bogatstvě bylo vydáno M. P. Pogodinem v Moskvě r. 1842.

jeho soudruhové v učení, kteří pod francouzským vlivem tíhli k abstraktní konstrukci přirozené školy práva. Ale tento směr právnických studií brzy zaniknul, načež abstraktní stopování právních pravidel pod vlivem Francie a hlavně Německa počalo nabývat vždy větší převahy.

Devatenácté století vyvolalo nesmírnou právníckou, politickou a sociální literaturu, zdá se mi však, že jest poněkud příliš theoretická, příliš vzdálená skutečných poměrů životních. Příčina toho jest dílem vliv německé literatury, která přes svoje pachtění se po soustavě a přes svou filosofickou hloubku a solidnost jest příliš abstraktní a příliš vzdálená potřeb skutečné praxe. Tento theoretický směr ruské právní literatury jest ještě více posilován tím, že jest psána skoro výhradně od profesorů universitních, cizích jakémukoli praktickému zaměstnání, ne však od soudců, advokátů a právních zástupců nebo osob podobného povolání.

PŘEDNÁŠKA III.

Království České.

Měl jsem čest vylíčiti vám vývoj pramenů práva v pravoslavných státech slovanských, a nyní rád bych upoutal Vaši pozornost k slovanským státům římsko-katolickým. Ale úvodem musím seznámiti své ctěné posluchače se zvláštnostmi každého státu.

Čechy byly první, které se objevily na jevišti dějin. Od r. 795 vstoupila tato země do těsných styků s Německem, jež potrvaly skoro bez přetržení. Dlouhá řada českých králů byla zároveň císaři římsko-německými, tak že Praha byla střediskem západní Evropy. Máme-li na mysli, že od nepamětných dob nacházíme německé obyvatele ve městech, a že počet jejich stále rostl, nemůžeme se diviti, že z té příčiny vliv německý byl pocítován i v Čechách i na Moravě již od počátku. Tento vliv převládal při dvoře a mezi vyšší šlechtou a vyvolal horlivou reakci, když slavný Hus přijal učení Wiclifovo. Staré vzpomínky na dávnou slovanskou demokratickou organizaci z dlouhé dřímoty

probudily se s nesmírnou silou ve dvacátých letech patnáctého století a způsobily vymýcení německých živlů, které udržovaly středověkou stavbou společenskou. Obyvatelstvo měst stalo se takto českým a mělo důležitou účast ve veškerém politickém životě Čech. Sousedství Německa a patrně nebezpečí záhuby způsobilo větší spojitost jednotlivých provincií než v Polsku, ano i pocit potřeby silnější vlády. Protož tyto zvláštnosti vyznačují Čechy a Moravu: velký a dlouhotrvající vliv německý, veliká účast obyvatelstva městského v životě politickém, smysl pro silnou moc vládní, živější než v Polsku, a proto samospráva provincií ne tak volná; na druhé straně pak od patnáctého století skoro zaniklá moc římsko-katolické církve.

Polsko poskytuje nám obraz poněkud jiný. Země tato byla od Německa oddělena Slovany, žijícími na pobřeží Baltu, kteří po staletí vedli zoufalé války s Německem a vymřeli teprve ve dvanáctém století. Polsko nejen že dostávalo zprávy o těchto bojích, ale poskytovalo také útulek mnohým uprchlíkům. To zajisté nemohlo vyvolati žádnou náklonnost k Německu. Němečtí rytíři usadili se ve třináctém století na polské půdě u Baltu a velmi často obraceli svoje zbraně proti Polsku. Tím vysvětluje se nedostatek německého vlivu; lenní právo na př. jest v Polsku neznámo. Na druhé straně římsko-

katolická církev mocně působila na polskou vzdělanost; uchvacovala polského ducha od počátku do konce; obrátila směr polských výbojných snah od západu, jak tomu bylo za Boleslava I., k východu; měla také velikou účast v rozmnožování výsad šlechty a zeslabování královské moci; seznámila polské obyvatelstvo s církevním a římským právem. Ježto vzdělanost západní pevniny evropské se skládá ze dvou činitelů, římského a německého, nemůžeme se tomu diviti, že s ubýváním činitele německého vzrůstal činitel římský. Rozloha země a řídkost obyvatelstva zabraňovala šíření se cizích názorů a usnadňovala zachování starých slovanských ideí, které způsobily rozkouskování státu. Tak povstala knížectví, jež ve třináctém století nabyly neodvislosti a navykla Poláky velmi rozsáhlé decentralisaci. Velmi mnoho jiných okolností pomohlo spolu zeslabovati stále moc královskou. Veliké kolonie Němců usazovaly se hlavně v městech od konce dvanáctého století a na počátku čtrnáctého století docela snažily se udělati z Polska provincii německého císařství. Tento pokus spolu s dlouhým trváním německé národnosti ve městech vyvolal v Polácích pocit zklamání, ano i nepřátelství proti obyvatelům měst a způsobil jejich vyloučení ze sněmů. Ježto moc královská byla velmi slabá, a obyvatelé měst nebrali podílu na politickém ži-

votě, šlechta od patnáctého století počala vládnouti bez soupeře a považovala sebe za národ.

Tím způsobem ohromný vliv katolických názorů, nedostatek politických práv u městského obyvatelstva, velmi slabá moc královská, veliká decentralisace s velmi rozsáhlou samosprávou jednotlivých provincií a konečně přesvědčení, že šlechta jest celý národ, dávají Polsku zvláštní ráz hned od počátku, Litvě však teprv od druhé polovice šestnáctého věku.

Chorvatské knížectví a později království počalo obracet na sebe pozornost sousedních národů od osmého století, ale jeho nezávislý život trval jen po krátkou dobu. Nikdy nebylo státem dobře uceleným, spojeným a padlo r. 1102. Chorvatsko stalo se částí Uherska, nadáno velmi rozsáhlou samosprávou; skoro celé pobřeží Adrie pak bylo podmaněno od Benátek. Jest pravda, že již od nepamětných dob panovaly veliké rozdíly v zeměpisném útvaru, ve vlivech přicházejících z Uher nebo z Italie, ve způsobu opatření životních potřeb, v obyčejích a mravech, ano v krvi obyvatelstva mezi Chorvatskem a břehy Adrie.

Tyto různosti ještě více vynikly po ztrátě politické nezávislosti, tak že prameny chorvatského práva mají zcela jiný ráz v Chorvatsku než při Adrii. Šlechta převládala

v prvnějším kraji, kdežto v druhém jen obyvatelé měst vedli polonezávislý život.

Po tomto krátkém rozhledu po západních slovanských státech, s kterými se budeme později obrátiti, můžeme se nyní obrátiti k pramenům českého práva.*)

*) Krátký, ale klasický přehled vývoje českého státu a obyvatelstva jest podán od věhlasného prof. Čelakovského, *Povšechné české dějiny právní*, 2. vyd., v Praze 1900. Dějiny českého ústavního práva jsou psány od učeného prof. Kalouska, *České státní právo*, 2. vyd. v Praze 1892; v díle tomto podán je historický základ politických nároků Českého národa. [Velmi cennou monografií z oboru dějin českého práva napsal Frant. Vacek, *Sociální dějiny české doby starší*, v Praze 1905. — Z literatury německé uvéstí sluší dílo Jul. Lipperta, *Socialgeschichte Böhmens*, 2. sv., v Praze-Vídni-Lipsku, 1896 a 1898.] Dějiny soukromého práva nejsou ještě vyloženy zúplna, ale každý může nalézt cenný popis organizace soudnictví, procesního řádu a soukromého práva u Viktora Kornelia ze Všehrd, slavného právníka na konci patnáctého a počátku šestnáctého věku, v jeho knize *O právních země české knih devatery*. Úplná bibliografie českých dějin práv se vydává: *Zřít, Bibliografie české historie*, díl I., v Praze 1900 [dílu V. sv. 2. r. 1911]. Právnícký časopis, do něhož přispívají profesori české právnícké fakulty, počal vycházeti r. 1900 za redakce prof. Boh. Riegra pod názvem *Sborník věd právních a státních*. [Při Sborníku vydává se *Knihovna Sborníku věd právních a státních*, jež ve dvou řadách, a sice právovědecké a státovědecké přinesla dosud přes

Rozděluji je na tři období, z nichž každé má rysy popsané v mé první přednášce; první

50 knih, z nichž některé jsou obsahu právně-historického. — Pro politický vývoj český důležité jsou franc. spisy Denisovy, přelož. do češtiny: Konec samostatnosti české a Čechy po Bílé Hoře. —] Konečně můžeme jmenovati dvě knihy anglické o dějinách českých, jež od kritiky jsou chváleny: C. Edmund Maurice, *Bohemia from the Earliest Times to the Fall of National Independence 1620* (Čechy od nejranějších dob až k úpadku národní nezávislosti r. 1620), Londýn 1896, a Frant. hr. Lützw, *Bohemia. An Historical Sketch* (Čechy, dějinný nástin), Londýn 1896. Právní listiny české historie právní byly vydány v Praze od slavného českého historického badatele Herm. Jirečka v třinácti dílech, resp. šesti oddílech („tomi“) pod názvem *Codex juris Bohemici* (od r. 1867; neukončeno). První oddíl (tomus) obsahuje nejstarší listiny právní do r. 1306; vydán r. 1867. Pak následuje druhý oddíl (tomus) o čtyřech částech, jež obsahují listiny čtrnáctého století, 1306—1420, a sice pars I., *Documenta juris publici saec. XIV.*, od r. 1306—78; vyd. r. 1896; pars II. *Jus terrae atque jus curiae regiae saec. XIV.*, vyd. 1870; pars III. *Scripta ad rem publicam administrandam spectantia*, 1899; pars IV. *Monumenta juris municipalis saec. XIV.*, 1898. Z třetího oddílu vyšla jen pars II. *Jus terrae saec. XV.* 1420—1500, r. 1873 a pars III., *Mag. Victorini a Všehrd, opus bohemicum „de jure terrae Bohemiae libri novem“*, 1874. Čtvrtý „tomus“ obsahuje pars I., *sectio I., Jura et constitutiones regni Bohe-*

období počíná od desátého století do r. 1253; druhé od r. 1253—1434, třetí od r. 1434 do

miae, 1882; pars III. *Monumenta juris municipalis, sectio I.* Mag. Briccii a Liczko *Jus municipale Pragense*, 1880, *sectio 2.* Mag. Pauli Christiani a Koldin *Jus Municipale Regni Bohemiae una cum compendio ejusdem juris*, 1876; pars V. *Scripta juris consultorum saec. XVI.*, 1883. Z pátého „tomu“ vyšla pars II., *Constitutiones regni Bohemiae anno 1627 reformatae*, 1888, a pars III., *Constitutiones margravatus Moraviae anno 1628 reformatae*, 1890. Vypsání obsahu této monumentální sbírky pramenů ukazuje jasně, že vydání není dokončeno, a že uvedené „tomi“ a „partes“ nevycházely v chronologickém pořádku. [Za doplněk *Codexu* možno pokládati jeden z posledních velikých spisů Jirečkových, *Právnícký život v Čechách a na Moravě od konce IX. do konce XIX. stol.*, v Praze-Brně 1903.]

Druhá velmi důležitá sbírka pramenů pro právní dějiny českého království jest *Archiv Český*. Počal vycházeti r. 1840, a stále se v něm pokračuje; ve svazku XVIII. z r. 1900 nacházíme stručný přehled obsahu všech 18 svazků. [Od té doby vyšly svazky další, mezi nimi zejména veledůležitá sbírka pramenů k dějinám selského stavu v Čechách, 4 svazky *Řádů selských a instrukcí hospodářských* od Jos. Kalouska.] *Archiv Český* zahrnuje v sobě dle úmyslu Palackého, prvního vydavatele (redaktora, pořadatele), 1. všechny druhy spisů; 2. patenty králů a úřadů, usnesení sněmovní; 3. soukromé spisy; 4. právnícké a dějinné listiny; 5. výňatky ze spisů. Druhá a čtvrtá část obsahu chová hlavně

1627, kdy prohlášení nového zákonníka, založeného na německých ideách a směřujícího k poněmčení Čechů, naznačovalo úplný rozkol se slovanskými názory.

První období.

Víme již, že první doba jest vždy čas, kdy různá slovanská plemena srůstají v jednotný stát a jedinou národnost. Tento pochod byl v Čechách usnadněn, poněvadž země byla obklopena horami pokrytými neschůdnými lesy; ale snad blízkost Německa zabránila úplnému vyhubení starých plemenných knížat. Na všechny způsoby vidíme od počátku mocnou šlechtu a velikou nezávislost každého

velmi důležité právní listiny, vydané mistrným způsobem. [— Důležitou publikací král. českého archivu zemského jsou Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu, dosud 10 sv. a část I. sv. 11., v Praze 1877—1910. — Řádný diplomatář český počal vydávati prof. Gust. Friedrich, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, I. sv. v Praze 1904—1907. — Dosud užívati nutno díla Erbenova a Emlerova, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, 4 sv., v Praze 1855—1892. — Dosti podrobný přehled pramenův a literatury dějin českého práva podán je v ruské stati Kadlcově, *Bibliografija istoriji češskago prava*, v časop. *Juridič. Bibliografija* izdav. Děmi-dovskim Jurid. Licejem, v Jaroslavi 1908 a násl., roč. II. a násl.]

kraje, který často jest územím jediného plemene. V čele každého kraje (župy) byl župan (starosta hradu a kraje), který zastupoval knížete a byl od něho jmenován, na kterého však již předem poukazovalo veřejné mínění kraje. Tento župan teprve v pozdější době byl obmezován některými úředníky.

Každá župa měla dvojí soudy; páni zasedali v jednom a rozhodovali pře o věcech větší ceny; rytířové soudili v druhém o přích menší ceny, když byla cena sporné věci dříve ustanovena v penězích. Takto každý kraj představoval samosprávný celek, ale sotva kdy měl nezávislého knížete jako v Polsku nebo na Rusi v třináctém století.

Kníže a od konce dvanáctého století král vládl národu svému dle starých obyčejů a mravů se svou družinou a šlechtou, z níž mnozí členové brzy obdrželi úřady po vzoru císařského dvora. Svolával také sněmy, kdykoli bylo zapotřebí nějakého neobyčejného opatření, nebo když se měly zaváděti nové řády.

V jedenáctém století Češi dobyli Moravy; zpočátku vládlo zde několik knížat, později však toliko jeden kníže, jenž ve dvanáctém věku obdržel název markraběte. Byl jmenován českým králem; nemohl vydávati zákony aniž uděleti statky, byl však ve samosprávě nezávislý.

Zdá se, že obyvatelstvo bylo více roztrženo než v Rusku nebo i v Polsku. Pánové vládnoucí rozsáhlými statky byli nejspíše potomci knížat jednotlivých plemen; rytířstvo tvořilo také zvláštní třídu; ostatní národ byl na jedné úrovni. Německé osady v městech vyskytují se od počátku a tvoří znenáhla základy zvláštní třídy občanstva. Páni byli brzy, od polovice dvanáctého století, proniknuti novým středověkým duchem, směřujícím ke stále většímu obmezení královské moci. Ke konci prvního období byli zúplna poněmčeni.

Právo obyčejové řídilo všechny poměry. Jako v jiných slovanských zemích téže doby nebylo dosti určité, a to následkem nesmírných změn způsobených vyskytnutím se jediné nejvyšší moci a obrácením národa na křesťanství. Bylo také různé v jednotlivých krajích, jak o tom svědčí staré listiny a různé dodatky k zákonu z r. 1189, určené pro různé kraje. Tento nedostatek jednotného práva obyčejového pro celé Čechy byl nutným následkem toho, že tu žila mnohá slovanská plemena po staletí zcela nezávisle. Obyčejové právo společné celým Čechám objevuje se teprve ve třináctém století, kdy splnutí jednotlivých plemen bylo již velice pokročilo. Toto obyčejové právo vyznačuje se od té doby též jménem „zemské právo“

naproti obyčejovému právu původu německého, jež také velice bylo rozšířeno.

Nejistota pravidel obyčejového práva byla částečně odstraněna, podobně jako v Rusku, samosprávou jednotlivce, zejména smlouvami mezi lidem a smlouvami mezi knížetem a jeho národem. Běh života pod západními německými středověkými vlivy ustálil však některá určitá pravidla, jež byla i písmem dochována do čtrnáctého století. Alespoň v jedné listině ze čtrnáctého věku můžeme vytknouti několik článků, které byly psány dle pravděpodobnosti již v první polovici třináctého století, jak o tom svědčí nedostatečnost právních definicí a jejich neobyčejná stručnost.

Ze zákona z r. 1039 můžeme seznati, jak slabý byl pojem moci zákonodárné. Tento zákon stojí uprostřed mezi občanským a církevním právem. Břetislav I. za šťastné války s Polskem dobyl Hnězdn, velmi důležitého města polského, kde byl pohřben Čech sv. Vojtěch, který jako biskup pražský zápasil po celý svůj život s pohanskými obyčejí svých krajanů. Kníže a biskup pražský, když tento viděl ve snu řečeného světce, povolali voje české k hrobu sv. Vojtěcha, aby tam vyslechli rozkazy, jimiž měly se vykořeniti obyčejí pohanské a vštípeni křesťanské. Po jejich vyhlášení bojovníci vykonali přísahu poslušensví. Z toho patrně, že zdálo se nutným pů-

sobiti na obraznost národa té doby, mělo-li se dosáhnouti od něho schválení.

Nejdůležitější právní listina této doby jest zákon knížete Kunráta Otty, vydaný nejspíše na sněmu Čechů a Moravanů r. 1189. Tento zákon jest znám toliko z trojího potvrzení v třináctém století, svědčícího třem různým krajům. V každém z těchto potvrzení skoro celý zákon jest opakován doslovně, a rukopisy různí se od sebe jen několika dodatečnými články nebo zkráceninami, způsobenými různostmi obyčejů v krajích. Příčina vydání toho leží nejspíše v kolísavosti právního řádu následkem vnitřních bojů, způsobených nedostatečností předpisů o následnictví na trůn. Kunrátův zákon obsahuje právní obyčeje, užívané při soudech; jedná zejména o organisaci soudnictví a soudním řádě, trestním i soukromém právu. Nikde neshledáváme snahu zaváděti nová právní pravidla; naopak všude jest patrný úmysl, určití přesněji pravidla starého práva obyčejového a vymýtití nastalé zneužívání. Nepatrné změny byly způsobeny snadnou obmezití libovůli úředníků. Zákon tento jest jedna z nejstarších a nejcennějších listin slovanského práva.*)

Aniž bych měl úmysl jednati o cizích právech, platných v slovanských státech, přeče

*) Uvedené dvě právní listiny jsou uveřejněny v Codex juris Bohemici, t. I., 1867.

musím alespoň poněkud zdržeti se při vývoji německého práva v Čechách, poněvadž se stalo právem celé země od r. 1627. Němečtí osadníci vnikali do Čech a na Moravu ze severních i z jižních Němec a přinášeli s sebou buďto ryzí německé právo ze Saska nebo právo bavorské, které již značně bylo pozměněno vlivem práva římského a kanonického a bylo již přijalo na př. myšlenku individuálního vlastnictví a soudního řízení vlašských právníků. Přes tyto dvoje skupiny práva německého toto právo různilo se nesmírně v první době, poněvadž každé město, ano každá vesnice byla zřízena podle různého vzoru některého města v Sasku, Bavorsku nebo Švábsku. Větší jednotnost byla výsledek pozdějšího života a pozdějšího vzájemného styku.*)

Druhé období.

Jakož jsme pravili, právní obyčeje ustálily se, a vyšší třídy byly proniknuty cizími názory třináctým stoletím počínajíc, ale veliká změna nastala teprve za vlády Přemysla Otokara II. Tento vynikající král podrobil

*) Prof. Čelakovský prokázal velikou službu dějinám německého práva v království Českém mnohými cennými články a svým Codex juris municipalis regni Bohemiae, I. sv. z r. 1886, II. sv. z r. 1895.

si mnoho zemí, což zavdalo příčinu k tomu, aby v Čechách zřídil soudní dvůr sestavený hlavně z pánů od něho doživotně jmenovaných. Ježto správa soudní dosud nebyla oddělena od vlády, měli členové tohoto vysokého soudního dvora též velikou důležitost jakožto státní radové. Právní pře rozhodované jindy od národních sněmů přecházely na zemský soud, a též tento soudní dvůr byl považován za výbor zemského sněmu. Tak vznikl soudní dvůr s mocí zákonodárnou. Tím také bylo zřízeno místo pro tvoření právních pravidel pomocí stálé praxe právnícké členů doživotně jmenovaných. Ježto znalost písma byla již dosti rozšířena, byl též od počátku zřízen úřad desk, do kterých zápisy o všem, co se u soudu událo, byly zapisovány, a napotom i smlouvy, hlavně o pozemkový majetek, byly uchovávány.

Tím způsobem zachovaly se stopy soudní praxe, které se staly českým právníkům nesmírně cennými; tak povstala ona skvělá právní literatura, která je největší chloubou českého práva. Úřad desk stal se brzy tak důležitým, že od konce čtrnáctého století sněmovní usnesení teprve tehdy stávala se zákonem, když byla zapsána do desk na základě zprávy (relace) posílů (relátorů) krále i celého sněmu.

Druhý velice důležitý úkaz jest pečlivost, již král osvědčoval o německou kolonizaci.

Ačkoli sám byl poněkud nadšen slovanskými snahami, byl snad přesvědčen, že by se mu dostalo vřelé podpory jen od německých měšťanů, ježto pánové považovali krále jen jako prvního mezi sebou, a rytířstvo, velmi bojovné a udatné, stranilo každému uchazeči o trůn, kterému bylo nakloněno. Na druhé straně obyvatelé měst cizí krve mohli skutečné ochrany naléztí jen u krále, který je mohl brániti proti různým útokům lidí domácích, a měl dosti silné rámě, aby udržoval pořádek, tak nezbytný pro obchod a průmysl.

Další změna nastala až r. 1306, když královský rod vyhasnul. Utvrzení nové cizí dynastie na trůně, dynastie Lucemburské, povolalo mezi vůdčími třídami zvláštní starost o to, aby stát nestal se nástrojem cizích snah, a to vedlo ke vzniku výsad.

Konečné ustálení se království Českého na feudálních zřízeních táhne se k polovici čtrnáctého věku, kdy Karel IV. se rozhodl změnití dosavadní vůdčí zásady politiky římských císařů. Umínil si utvořiti pro sebe a svůj rod království ze skupiny zemí, jež jeho předchůdcům náležely ať ve větší či menší míře, místo aby dychtil po světovém císařství. Ježto po právu dědickém byl králem českým, snažil se utvořiti z této země království úplně nezávislé a dobře zorganizované. Proto zřídil v Praze universitu, napomáhal vědám, umě-

ním, řemeslům a hlavně české řeči v Čechách a často ve svých slavnostních listinách nazýval Čechy „nejvznešenějším údem svého císařství“. Čechy a Morava za jeho panování byly spravovány od tříd, jež té doby všude na západě se nacházely, totiž od mocné šlechty a duchovenstva. Politika Karlova měla dlouho trvajících následky. Národní sebevědomí vzrostlo mezi českým lidem v míře značné; pýcha z vlastního království vyvinula se v takové míře, že se cítil povolána, zreformovati středověkou společnost. Nejdůležitější částí českého království byly Morava a od čtrnáctého století Slezsko. Měly velikou míru samosprávy s vlastními soudními dvory na Čechách naprosto nezávislými, a byly k nim připoutány jen svazky manskými.

Karlův syn, Václav IV., vycítil vanutí demokratičtějšího ducha. Proto přibíral do své rady měšťany a rytíře a hleděl vládnouti s jejich radou. To způsobilo povstání pánů, kteří jej porazili, zajali a donutili ke konci čtrnáctého století, aby podepsal listinu, ve které sliboval, že bude vládnouti s radou složenou jen z pánů. Výsadní postavení pánů, zakládající se dosud jen na obyčejí, stalo se takto výsadním na základě zákona. Vše to s náramnou nevázaností a zkažeností duchovenstva vyvolalo velikou nespokojenost, která kvasila v lidu od počátku patnáctého století; bouře se blížila; upálení Husa, Wi-

klifova žáka, na koncilu Kostnickém, bylo jen jiskrou vrženou do sudu prachu; začalo slavné hnutí husitské.

Dvě strany poněmáhly vytvořily se z anarchie válek husitských. Jedna čítala mezi svými členy skoro výhradně rytíře a jen několik málo pánů; i přála si vybudovati Český stát na zásadách, jež nelišily se mnoho od těch, jaké byly před válkami. Druhá sestávající z měšťanstva, které po vypuzení Němců stalo se také českým, snažila se zříditi stát na zcela nových zásadách dosud neznámých, totiž na široké soustavě samosprávy krajů, měst, vesnic, třebas i bez královské moci. První strana, spoléhající na západní Evropu a hledící na ni jako na vzor, porazila druhou a tak počalo zavádění řádů, spočívajících na zásadách západní Evropy, což tvoří třetí období dějin českého práva.

Po tomto krátkém náčrtku dějin můžeme nyní přikročiti k pramenům práva.

Zřízení zemského soudu mělo nesporný vliv na utváření obyčejových pravidel v celé České zemi. Ačkoli dva soudy, o nichž jsme se byli prve zmínili, v každém kraji trvaly ještě do husitských válek, stále větší počet právních pří byl vznášen od soudů krajských na soud zemský, kdež dostalo se jim konečného rozhodnutí. Toto přeměnění pravidel obyčejových, jen z podání známých, v pravidla zapsaná do desk umožnilo právníkům

sbrátí právní pravidla a zpracovati je v díla právnícká.

Kniha starého pána z Rožmberka jest první ukázkou této literatury. Tato kniha dojísta byla sepsána v první polovici čtrnáctého století, poněvadž osoba, pro niž byla určena, zaujímalá vysoké postavení mezi r. 1312—46. Látka v ní zpracovaná vzata hlavně z třináctého století. Sestává z devatenácti kapitol, jednajících skoro výhradně o právu procesním a o řízení důkazním. V kapitole XI. čl. 209 máme přehled obsahu, z něhož jen malá část jest dokončena a na naše časy se dochovala. Nevíme, zda ostatní jest ztraceno, či zda vůbec bylo psáno. První pohled na tento spis nám ukazuje, že kniha tato jest toliko přepisem zcela samostatných děl v různých dobách sepsaných, v jeden svazek pojatých. Není nesnadno rozříditi jednotlivé části; na př. tři první kapitoly tvoří jeden celek týkající se púhonů; kapitola VIII. vyznamenává se neobyčejnou stručností, a proto musí se klásti do dřívějších dob; obsah kapitoly IX. jest skoro úplně znám z jiných kapitol. Jednotlivé kapitoly různí se také slohem a tím, že hledí výhradně k zájmům buď původu (žalobce) nebo pohnaného. Prameny knihy jsou obyčeje a zvyky, ustálené u krajských soudů a zemského soudu, a soudní praxe; ano i jména původu a pohnaného jsou v některých člancích zachována, tak že

lze míti za to, že mnohé články jsou toliko sevšeobecněním skutečných právních pří. Mám za to, že v seskupení některých kapitol, ano i v některých právnických výrazech poznávám stopy vlašské školy právníků, kteří se obírali právem procesním. Kniha starého pána z Rožmberka jest tedy sbírka starých českých právních obyčejů pro pána z Rožmberka z různých právnických poznámek a popisů obyčejů, jež povstaly za různých dob, v české řeči soukromou neznámou osobou sestavená a obsahující výklad občanského i trestního řízení, jakož i řízení důkazní při zemském soudě i při soudech krajských.*)

Knihu zvanou Řád práva zemského, Ordo iudicii terrae máme ve dvojím vydání, latinském a českém. České vydání bylo sepsáno mezi r. 1344—50, ježto jeho text zmiňuje se o arcibiskupu pražském, a arcibiskupství bylo zřízeno r. 1344, a dále mluví o božím soudu žhavým železem a vodou, který byl zrušen r. 1350. Latinský text byl psán po r. 1368, poněvadž nové znění přísahy zde uvedené bylo toho roku upraveno, avšak sepisování latinského textu po-

*) Nejlepší vydání této památky s cenným úvodem, vykládajícím o jejích pramenech a její podobě, uspořádáno od Brandla, Kniha Rožmberská, Praha 1872.

čalo brzy po r. 1350, ježto spisovatel praví, že pánové neměli času najítí nové formy důkazní místo zrušených božích soudů. Oboje tato vydání obdržela některé pozdější doplňky. Tato památka, jak záhlaví naznačuje, obsahuje výklad soudního řízení při obecných českých soudech, u nichž se užívalo českého práva zemského. Způsob skládání, jak vidno, sestával z popsání soudního řízení při každé skupině porušení práva, na př. při vraždách, loupežích, pychu proti majetku nemovitému atd. Takový způsob projednávání předmětu zavínil někdy mnoho opakování, jindy zas odkazy k jiným místům, což ukazuje spisovatelovu neschopnost generalisovati. Hlavním, skoro výhradným pramenem spisu jest právní obyčej, jak povstal právní praxí u zemského soudu. Vliv škol glossatorů a komentatorů jest patrný ve snaze, vysvětlovati české právní obyčeje shledanými příklady, tak zvanými „casus“, „případy“, jakož i užíváním právních názvů „nota, glossula“. Dílo toto jest dle všeho v nějaké souvislosti se zákonodárnou činností Karla IV., alespoň některé články jsou skoro doslovně přepsány do jeho návrhu zákonníka, který nedošel sněmovního schválení. Na všecken způsob mělo toto dílo jakož i kniha Rožmberská nesmírnou důležitost pro zemský soud, ba i pro soudy užívající německého práva. Jest to vskutku velmi bohatá pokladnice poučení nejen o prá-

vu procesním a o řízení důkazním, nýbrž i o právu trestním, ano i soukromém.*)

Spis známý ve vědecké literatuře české jako návod úředníkům zemských desk (Officium circa tabulas terrae), povstal kolem r. 1396 a podává sbírku právních pravidel o právu procesním a důkazech při větším i menším zemském soudě. Máme mnoho latinských rukopisů, velice pozoruhodných záhlavími a počtem článků, ale český text došel nás jen v rukopise jediném. Neznámý spisovatel patrně generalisuje právní rozhodnutí, tak že hlavní pramen jest soudní praxe; stopy starých obyčejů nacházíme jen ve dvou částech. Veliká různost v rozsahu tohoto díla jest tedy výsledkem malé souvislosti jeho částí; pravidla vzatá z praxe a neskládaná v soustavu nebo dle určitého cíle mohla býti více nebo méně četna podle přání a potřeb majitele rukopisu. Na všecken způsob osvědčuje toto dílo větší schopnost spisovatele k abstrakcím.

Nejskvělejší právní památka této doby jest Výklad na právo zemské české, sepsaný od pána Ondřeje z Dubé. Liší se od

*) Nejlepší vydání jest v Archivu Českém, sv. II., Praha 1842, str. 76—135. V Codex juris Bohemici t. II., pars II., str. 198—255, bohužel pořad článků jest změněn.

svrchu jmenovaných pojednání tím, že jest to dílo spisovatele, který při jeho skládání měl určitý cíl a vyznačil je tedy svým osobitým rázem. Jest to první studie z oboru českého práva. Výklad byl psán asi r. 1400 a jest věnován králi Václavu IV.; spisovatel chtěl upozorniti krále na zlořády, které se u všech soudů zahnízdily a byly vyvolány, jak má za to, zapomenutím starých obyčejů a zvyků. Spisovatel nejprve naznačuje v úvodě obor působnosti nejvyšších úředníků při soudě zemském, jedná pak o jiných českých soudech a přechází dále k popisu sporného řízení při zemském soudě. Při tom pojednává o úkonech příslušných osob v mezidobí zasedání soudu, o průběhu přelíčení před soudem samým a o vykonávání nálezů (exekuci). Rozdělení na tři skupiny mělo svou příčinu v tom, že pánové zasedali sice při dvoře soudním, ale výkony, jež předcházely zahájení soudu, na př. púhony k soudu a vykonávání nálezů děly se jen před úředníky zasedajícími při deskách. Jinými slovy, protiklad soudního dvora, ve kterém stavovský živel měl rozhodující slovo, a úřadu desk, ve kterém týž živel scházal, tvořil rozdíl mezi první a třetí částí řízení soudního na jedné straně, jež se konaly před úřadem desk, a mezi druhou částí na straně druhé, kteráž se konala před soudním dvorem, ačkoli úředníci v obou případech byli tíž. Spi-

sovatel, když byl popsal průběh každé pře, jedná o vynesení nálezu a podmínkách jeho platnosti. Tato záliba ve studiu nálezů byla patrně vyvolána dvojí důležitostí soudních nálezů; tyto nejen rozhodovaly právoplatně jednotlivé pře, nýbrž byly považovány též za právní pravidla závazná i pro budoucnost. Ondřej z Dubé při té příležitosti obrací naši pozornost též k některým částem práva soukromého, poněvadž nejspíše vyrůstaly ze soudní praxe. Na konec uzavírá svoje dílo učením o příčinách zmatečnosti různých právních úkonů. Spisovatel, ukončiv svoje soustavné dílo, pokračoval v něm přidáváním doplňků až do své smrti r. 1412; tyto doplňky arci nemohly býti uspořádány soustavně. Ondřej z Dubé praví v úvodu o svých pramenech toto: Psal jsem svoje paměti z toho, co jsem slychal od svých předků a od mnohých starých pánů, kteří milovali právo země České, a z toho, čemu sám jsem se naučil, jsa mnoho let v úřadě sudího nejvyššího.

Právní praxe, přenášená podáním, a soudní nálezy jsou tedy prameny jeho díla. Vidíme tak v Ondřeji z Dubé vynikajícího praktického právníka, který položil základy k národní soustavě českého práva a který dokonale se vyznal v tom, jak rozlišovati závazná pravidla ustálená praxí, od mínění právníků a soudců a od nálezů vyvolaných mimořá-

nými podmínkami, a tedy nezpůsobilých, aby sloužily za právní vzory.*)

Tato rozsáhlá právní literatura má dle mého zdání velikou podobnost s anglickými spisy právními téže doby. Pohlédneme-li na celou římsko-katolickou středověkou Evropu, spatříme na jihu veliký literární ruch, způsobený studiem římského práva a přizpůsobením jeho k poměrům různých zemí. Mimo to shledáme ve střední a severní Evropě dle obsahující popisy právních obyčejů a řízení soudního různých evropských národů. Pozorujeme však jen v Anglii a v Čechách pilné studium předchozích právních případů, jakož i používání vědeckých method na domácí právní praxi, jak byly vypracovány od glossatorů a komentatorů. Glanville a Bracton na př. pohlížejí z téhož stanoviska na římské právo i na právo národní, jako staří čeští právníci; v obou zemích jeví se snaha nejen popsati průběh právní pře, nýbrž sestaviti též určitá pravidla ze soudní praxe, pomocí znalosti římské právní theorie. Ze Anglie tak vysoce vynikala nad Čechami, bylo však zásluhou právnických škol, v Anglii tak vyvinutých, v Čechách však neznámých.

*) Oba spisy právě uvedené uveřejněny jsou v Codex juris Bohemici, t. II. pars II.

Zákonodárná moc krále dělila se na dva obory, první, v němž král jednal skoro nezávisle, a druhý, v němž mohl zákony vydávati jen se svolením zemského sněmu, sestávajícího ze šlechty jako stálých členů, z rytířů a obyvatelů měst od r. 1287. Tyto dva obory zakládaly se na obyčejích nepamětných dob, na názoru, že panovníci mohou řídit některé správní záležitosti a rozhodovati právní pře, ale nemohou měniti řád životní ustanovený od jejich předků. Proto nacházíme tyto dva obory v každém slovanském státu, avšak oba jsou obzvláště přesně vymezeny v Čechách po zřízení zemského soudu, jehož členové, jakož víme, byli též radami státními a dokonce i zástupci zájmů zemských stavících se proti zájmům krále po dosednutí cizí dynastie na trůn. Král, jakožto hlava státu, mohl nezávisle nakládati korunními statky, mohl vybírati a vydávati obyčejně berně a dávky, mohl upravovati jako strážce církve záležitosti duchovenstva, obyvatelstva měst, které žilo na královské půdě, a pánů i rytířstva stojících v manském poměru. Ale i v tomto samostatném oboru bylo králi milejší, bráti národ v poradu, jednalo-li se o změny práva obyčejového, jež by se ho dotýkaly. Zárodek tohoto rozdílu v zákonodárné činnosti dojistá byl již v prvním období, ale teprve po r. 1311 účastenství, jež mělo obyvatelstvo v zákonodárství a správě

zemské, bylo lépe určeno za tou příčinou, že královská moc přešla na cizí dynastii. Bylo ustáleno výsadami vydanými zvláště pro Čechy a zvláště pro Moravu, z nichž tyto trvají do nynějška, že král nemůže použití národního vojska, aniž ukládati národu nová břemena nebo činiti konečná rozhodnutí o státu a jeho obyvatelstvu bez svolení parlamentu. Tím povstal nový druh zákona, nazvaný privilegiem, výsadou, který položil základy k ústavnímu právu zemskému a měl povahu smlouvy mezi králem a jeho národem. Práva národa byla někdy rozšiřována následkem změn v osobách panovníků a vždy utvrzována přísahou nového krále.*)

Konečně setkáváme se v tomto období s několika nezdařenými pokusy vydání zákonník.

Přemysl Otakar II. chtěl r. 1272 vybrati z práv města Magdeburka a z práv jiných zemí nejlepší pravidla a opatřiti je mocí zákona. Václav II. r. 1294 povolal dokonce z Itálie znamenitého právníka, aby sepsal zákonník. Ale tyto snahy zmařeny byly od pánů, kteří nechtěli, jak letopisec praví, aby české právo bylo nakaženo přesnými pravidly římského a církevního práva, poněvadž ra-

*) Právní listiny o všech těchto věcech jsou sebrány v Codex juris Bohemici, t. II., pars I.

ději využítkovali nejasnosti právních pravidel. Stopy tohoto dvojího pokusu se nezachovaly; jenom královské právo horní z roku 1300, sepsané od zmíněného vlašského právníka a prodchnuté římskými zásadami, snad uchovává některé zbytky zákonníka, který měl býti vydán. Konečný a nejznamenitější pokus, vydání zákonník, náleží Karlu IV. Jeho osnova zákona, tak nazvaná Majestas Carolina, ačkoli zamítnuta sněmem mezi r. 1346—50, jest nám známa a podává dobrý výklad ústavního, trestního a soukromého práva českého. Jest založena na národních právních obyčejích, které nejspíše dříve byly sebrány, a které snad vyvolaly svrchu uvedený Řád práva zemského. Císař byl přesvědčen, že zeslabení moci královské bylo hlavní příčinou uvolnění všech společenských svazků, jež popisuje ve svém úvodu. Proto celý zákonník jest proniknut snahou, povznést královskou moc, vymýtit nešvary, přiznati právo trestati zločince králi samotnému, a zvýšiti královské důchody lepším pořádkem a dozorem nad úředníky. Jak se zdá, pánům se tyto novoty nelíbily, a to byla pravá příčina zamítnutí zákonníka. Ačkoli však schválen nebyl, měl přece vliv na vývoj českého práva jakožto pokladnice českých právních obyčejů.*)

*) Svědectví o těchto návrzích uveřejněna jsou na str. 17, 18 Cod. jur. Boh., t. II., pars II.

Třetí období.

Ačkoli monarchická strana zvítězila, přece po válkách husitských moc královská byla velice zeslabena, a samospráva krajů a měst skoro neobmezena. Jednotlivé kraje považovaly se skoro za samostatné státy; jejich záležitosti byly řízeny na sjezdech, při nichž se volili úředníci, kteří by prováděli jejich usnesení. Král, jeho nejvyšší hodnostáři a nejvyšší úředníci zemští, i zemský sněm sám, stáli nad těmito samosprávnými korporacemi.

Veliké změny nastaly také ve společenských poměrech. Ačkoli pánové odlišovali se již v prvním období velice od rytířů a ačkoli skoro neobmezeně vládli zemí ke konci druhého období, přece duch výlučnosti mezi různými třídami společnosti nerozšířil se v zemi, jak tomu nasvědčuje smíšení se nejrůznějších společenských vrstev za husitských válek. Naproti tomu setkáváme se ve třetím období až do konce patnáctého století s prudkým bojem mezi jednotlivými částmi společnosti, tak že nacházíme šlechtu, rytířstvo, měšťanstvo a selský lid, každý stav s velmi určitými právy a povinnostmi. Tato snaha každé třídy, získati co možno nejvíce práv, vede také ke konečnému zřízení českého sněmu,

Nejlepší vydání *Majestas Carolina* jsou v *Cod. jur. Boh.*, t. II., p. II, str. 100—188, a v *Archivu Českém*, III., str. 68—180.

jenž sestává ze tří kurií, šlechty, rytířstva a měšťanstva, jakož i k vydání právního zákonníku. Jen vzájemná shoda uvedených tří kurií s králem, a zápis jejich uvedení do desk prostřednictvím jejich relátorů tvořily zákon. Český sněm zasahoval někdy do svrchu naznačené působnosti královny, a král zase někdy zasahoval do působnosti sněmu.

Tato nová organisace Českého státu dle vzoru, jenž nám připomíná obvyklé ústrojí západních států, změnila se teprve, když nastoupil na trůn rod Habsburský r. 1526. Tento rod byl proniknut pod vlivem španělským římsko-katolickými a autokratickými snahami, a proto bylo jeho cílem rozšiřovati římský katolicismus, sesíliiti královskou moc, jakož i utvořiti jediný politický celek z Rakouska, Uherska a Českého království. V tom nacházel podporu u šlechty, z níž veliká část zůstala římsko-katolickou a domáhala se moci za přispění krále. Toto dychtění krále sledované po mnohá léta se železnou vytrvalostí vedlo k pádu krajských sjezdů na konci šestnáctého století, k převaze panského stavu ve vládě a ke zřízení celé řady úřadů v Praze, ano i ve Vídni, jejichž snaha byla, zcentralisovati České království a konečně spojití je s Uherskem a Rakouskem. Toto úsilí Habsburků rozšiřovati katolictví pomocí šlechty působilo stále boje s podobojími a luterány a skončilo katastrofou z r. 1620.

Po tomto krátkém nástinu můžeme prodlíti u pramenů práva.

Studium obyčejového práva mělo vynikajícího představitele ve Viktorinu Kornelovi ze Všehrd. Byl to nejslavnější právní spisovatel v tomto odvětví práva, nejen ve své vlasti, nýbrž u všech Slovanů. Byl obyvatelům města, a proto vřelým zastancem práv měšťanstva, na něž šlechta té doby mocně dorážela; sympatisoval se sedláky a podporoval moc královskou jako věrného spojence obyvatelstva městského i selského lidu, a jako profesor university Pražské znal dokonale latinskou literaturu a římské právo. Zřízení komise, která vy sepsala český zákonník, nejspíše dalo podnět k jeho velikému dílu O právních země České knihy devaterý. On sám, ačkoliv byl největší autoritou o českém právu, zvolen nebyl, i šířilo se obecně mínění, že nový zákonník zavede mnohé novoty ve prospěch šlechty. Proto Viktorin, jak sám praví v úvodu, podjal se úkolu, sepsati obšírné dílo o českých právních, jak stanovena byla usneseními pánů, zachovanými při deskách, od králů a soudní praxí, tak že každý řádek spisu mohl býti doložen právními listinami, psanými a zachovanými za jeho doby, nebo starodávnými, ustálenými dřívějšími případy. První vydání bylo dokončeno r. 1499, věnováno pánům z Postupic a zasláno některým pánům, jeho přátelům, aby

je prohlédli. Tito přátelé radili Viktorinovi, aby změnil některé věci ve svém díle tak, aby nevyvolaly rozhořčení panstva proti němu, a tak druhé vydání vyšlo mezi r. 1502—8; věnováno bylo českému králi Vladislavovi. Další vědecké záměry Viktorinovy, na př. sepsati knihu o římském právu na obranu práv a výsad městských, neuskutečnily se pro nepříznivé okolnosti.

Dílo samo sestává z úvodu a devíti knih. Úvod jest zajímavý nejen proto, že udává prameny díla, nýbrž také, že dává výraz mínění, že Čechy vynikají nad sousední země tím, že mají soud přístupný národu a veřejnosti. Jest tedy vědomí o rázovitých rysech českého řízení soudního patrné. První kniha obsahuje výklad o rozličných soudech v zemi české, vyjmajíc větší soud zemský; vykládá se tu také o soudním řízení, pokud se lišilo od řízení před větším soudem zemským. Druhá kniha jedná o obsazení většího soudu zemského a o všem, co se při něm dalo; řízení soudní a řízení důkazní vysvětluje se prakticky, spisovatel totiž přidává vzory žalob, přísah atd. Třetí kniha mluví o přípravné části soudního řízení, totiž o úkonech původu a pohnaného a nižších úředníků soudních v mezidobí zasedání soudu. Tak organizace všech českých soudů a soudní řízení při nich byly v těchto třech knihách vyloženy. V ná-

sledujících pěti knihách spisovatel vykládá soukromé právo a ve skrovné míře též trestní právo země; jen jedna část soudního řízení, totiž výkon rozsudků soudních se rozebírá ve čtvrté knize, patrně proto, že se prováděl u desk a ne u soudního dvora samého. Způsob výkladu jest velmi praktický; vypisuje formule některých právních jednání, na př. smlouvy o pozemkovém majetku nebo závěti, rozebírá tyto formule, a vyvozuje právní důsledky v příčině některých smluv, majetku a přestoupení zákona. Konečně devátá kniha obsahuje pravidla o zmatečnosti právních úkonů soudce, původu, pohnaného a svědků.

Soustava tohoto rozsáhlého díla jest patrně založena na protikladu soudního dvora a úřadu desk. Vše co se událo před soudním dvorem, anebo co je s ním v úzkém spojení, tvoří obsah prvních tří knih; vše, co se jednalo u úřadu desk, obsaženo jest v následujících pěti knihách; poslední kniha byla psána pod vlivem Ondřeje z Dubé, který zřejmě veliký dojem učinil svou soustavou na Viktorina. Znalost práva římského jest význačná v pojednávání o právních poměrech, které se rozebírají s velkým důvtipem a přesností. Vůbec Viktorinovo dílo jest skutečným dílem vědeckým; spisovatelův poměr k praxi soudní jest docela nezávislý; chce nejen vypsati právo obyčejové, nýbrž také vysvětliti pravidlo nedosti vyvinuté v praxi, odstraniti

odpory, vyplniti mezery obyčejového práva a rozřešiti sporné otázky.*)

Pomíjouce dvě díla, jež obsahují jen sbírky rozhodnutí zemského soudu, musíme se zmíniti o posledním pojednání o právu obyčejovém, sepsaném od místosoudního Menšíka z Menštejna.***) Jest to výklad pravidel o řízení soudním v příčině mezí; bylo složeno jako dodatek ku zřízení zemskému a došlo r. 1600 zákonného schválení.

Boj mezi třemi vyššími třídami, pány, rytířstvem a měšťanstvem ukončil se dohodou mezi panstvem a rytířstvem, kteráž se ihned jevila v omezení práv měšťanstva a selského lidu. Takto šlechta a hlavně zemanstvo vládlo za posledních dvaceti let patnáctého století, a chtěly docela, aby jejich převaha zákonníkem byla uznána. Proto šlechta změnila svoje jednání a počala usilovati o kodifikaci. Tím způsobem vznikl r. 1500 první český zákoník, který obsahoval všechna práva zemská, sestavená z rozhodnutí soudu zemského i jiných soudů, a vykládal řízení soudní ustá-

*) Cod. jur. Boh., t. III., pars III., s velmi krátkou latinskou předmluvou. Jiné vydání s názvem M. Viktorina ze Všehrd O právích země České knihy devatery vyšlo téhož roku 1874 v Praze s velmi učenou předmluvou od Dra Herm. Jirečka.

**) Codex juris Bohemici, t. IV., pars V., str. 148—218.

lené v různých soudech na základě předchozích případů. Dílo bylo sepsáno v krátké době, a proto postrádá soustavnost a má mnohé nedostatky. Mimo to zbaveno jím bylo měšťanstvo práva účastniti se sněmu, jež bez odporu mělo od konce třináctého století. To popudilo měšťanstvo tak, že počalo pomýšleti na odboj. Šlechta však ustoupila, a r. 1508 měšťanstvo opět nabylo svého práva zasedati na sněmu, a r. 1517 jiné sporné otázky byly urovnány mezi oběma stranami smlouvou Svatováclavskou. Tato smlouva byla vždy se zákoníkem tištěna, tak že lze míti za to, že zákoník — t. zv. zřízení zemské — od r. 1517 přijat byl od všeho obyvatelstva v Čechách.

Ferdinand I. obíral se tímto zákoníkem ihned po svém nastoupení na trůn a zaujal osobně předsednictví v komisi zřízené sněmem k opravě zákoníka. Komise měla nejprve zkoumati články o moci a právech krále. Tento změněný zákoník byl vytištěn r. 1530 před ukončením komise. Nové vydání vyšlo se schválením sněmu r. 1549, po velikém pozdvižení z r. 1547. Přemožení tohoto odboje mělo zajisté veliký vliv na rozmnožení práv koruny, mimo to celek byl uveden v lepší soustavu. Nová komise k revizi zákoníka byla po přání stavů zřízena r. 1557, aby uvedla práva krále a stavů v lepší rovnováhu, a z toho povstalo vydání z r. 1564. Nové vydání však neuspokojilo

ani krále ani stavů, a r. 1583 byli zvoleni noví členové komise. Ježto práce jejich neměla úspěchu, byl zákoník opět vytištěn r. 1594. Tyto stále revize způsobily veliké zlepšení zákoníka i co do obsahu i co do soustavy; všechny nálezy zemského soudu a všechny nové zákony byly v něj pojaty, a tak mezery vyplněny. Tato vydání zákoníka nemohla však zastaviti vývoj českého práva nálezy zemského soudu v případech nerozřešených, poněvadž soukromé i trestní právo bylo v zákoníku velmi nepřesně definováno.*)

Rok 1620 uvedl v celý tento vývoj ohromnou změnu; ale přede vším jest mi obrátiti pozornost Vaši k právu městskému, které mělo velikou důležitost v poslední kodifikaci z r. 1627.

Charakterisovali jsme právo městské jakožto právo původu německého, a to dvojího rázu, jižní prosycené římskými a kano-nickými naukami, a severní, ryze německé, obě ta práva různá v každém městě, každé vesnici, přes všecku svou základní podobnost. Větší jednota nastává konečně mezi oběma těmito skupinami právními v druhém období za příčinou častějšího styku měst; Praha vy-

*) Zákoník z r. 1500 a jeho latinský překlad z r. 1527 jsou vytištěny v Arch. Č., sv. V. Vydání z r. 1530, 1549 a 1564 vyšla v Cod. jur. Boh., t. IV, pars I., sectio I.

tváří si svoje vlastní právo na jihoněmeckém základě a má veliký vliv na vývoj tohoto práva v celých Čechách; Brno a Olomouc mají též vliv na Moravě. Ale tento jednotliví směr jeví se nám v největší síle v třetím období. První jednotitel práva městského na jihoněmeckém základě byl Brikcí z Licka r. 1536. Jeho dílo, ač v mnohých ohledech velice pozoruhodné, nebylo schváleno králem, který si nepřál, aby tak rozsáhlá samospráva měst zákonem byla utvrzena. Samospráva měst byla po odboji r. 1547 omezena, tak že jí král na dále neodporoval; mimo to sněmy samy všímaly si nedostatků a růzností práv městských. Tak kodifikace práva městského zůstala na základech jihoněmeckého práva a byla provedena Pavlem Kristianem z Koldína r. 1579 pomocí dřívější osnovy. Koldínovo dílo bylo schváleno králem a sněmem, ale teprve po r. 1610 po dlouhém odporu severočeských měst, která bránila své staré právo magdeburské čistě německého původu, bylo přijato jako závazný zákon pro všechny obyvatele měst. Koldínovo dílo mělo nesmírnou důležitost; na Moravě bylo zavedeno od osmdesátých let sedmnáctého století a podrželo svou zákonnou moc do devatenáctého století.*) Mimo to velmi mnoho právních pravidel této kodifikace přijato bylo

*) C. o. d. j. u. r. B. o. h., t. IV, pars III., sectio I.

do tak zv. Obnoveného zřízení zemského Ferdinanda II., ke kterému nyní přikročíme.

Zdeptání odboje z r. 1619 brzy způsobilo ve všech poměrech ohromné změny, které byly uzákoněny v Obnoveném zřízení zemském. Větší soud zemský pozbyl práva tvořiti nová právní pravidla, a tím moc obyčejového práva přestala; členové zemského soudu byli dosazováni králem bez slyšení královské rady, byli závislí jen na králi a jen jemu přísahali. Zákonodárná činnost náležela výhradně králi, tak že zemský soud musel, nebylo-li zákona, vyčkati rozhodnutí krále, který také potvrzoval všechny rozsudky týkající se hrdla nebo cti, a mohl docela i zasahovati do právní pře. Sněm, do něhož povoláno bylo též duchovenstvo s právem prvního hlasu, mohl dávat jen nepodmíněný souhlas k novým břemenům a zkoumati královny propositice. Řízení soudní stalo se tajným a písemným; pravidla jeho jakož i předpisy soukromého a trestního práva vzata nejvíce z Koldínova díla, poněvadž obsahovalo zvláštní směsici římských, kanonických a německých nauk, Německu tehdejší doby tak vlastních; byly tu však vždy veliké změny, vyvolané českými názory. Ježto král jmenoval za členy vysokého zemského soudu skoro výhradně cizince proniknuté právní vědou, ale neznalé českého práva, a vydával zákony ve shodě s německou soudní praxí té doby, ne-

můžeme již po r. 1627 mluvit o vývoji slovanského práva.

Pomíjějice nezávislý obor zákonodárné činnosti krále v třetím období, poněvadž se vztahoval buď k zákonům cizího původu nebo k nařízením spíše správní než právní povahy, musíme si vzpomenouti výsad národa, které každý král udílel při nastupování na trůn a jež potvrzoval přísahou. Zde se zračily všechny změny v poměru mezi králem a národem, ano všechny dalekosáhlé otázky společenské, jež hýbaly myslí národa. Tak na př. veliká zásada náboženské snášlivosti, ke které se dospělo v Čechách po mnohém krve prolití, bývala utvrzována privilegiem a vkládána mezi práva národa, jež každý král při svém korunování potvrzoval.

Morava taktéž bere velikou účast na právním vývoji této doby. Tam vyšel jeden z nejcennějších spisů o právu obyčejovém, tak zvaná Kniha Tovačovská. Původ knihy učinil ji zvláště důležitou. Zemský soud moravský byl uzavřen po celý čas, kdy husitské války trvaly, a tím upadly v zapomenutí staré právní obyčeje, jediný základ moravského společenského života. S těmito obyčejí seznamovala se na základě tradice i na základě praxe nová pokolení pánů, kteří zasedali od časného mládí při soudě. Když soud opět byl zahájen, ani soudcové ani strany převedoucí neznali právních pravidel ani soudního

řízení, pročež biskup a pánové požádali nejvyššího úředníka moravského, Ctibora z Tovačova, starého, velmi učeného a ctihodného pána, aby sepsal své paměti. To nadalo jeho soukromou knihu o 224 kapitolách, jdoucích po sobě bez zvláštního rozdělení, poloúřední mocí. Byla psána v rozličných dobách, hlavní část, kap. 1—191, nejspíše r. 1481 a dodatečná část mezi r. 1486—1490. Pokud se týče obsahu, můžeme celek knihy rozdělit na dva díly; první, kap. 1—32 popisuje v časovém pořádku obyčejné události od smrti jednoho krále ke konečnému nastoupení druhého v zemi. Při jeho nastoupení seznáváme obor působnosti každého úředníka, poněvadž první povinností nového krále bylo jmenovati nejvyšší úředníky. První část náleží tedy ústavnímu právu zemskému. Druhá část, kapitola 33—120 vykládá právo procesní, řízení důkazní a soukromé právo. Spisovatel pojednává nejprve o přípravné části řízení soudního, hlavně o předpisech v příčině pohárění k soudu; potom přechází k zasedáním soudu samého, a ke všemu, co se tam dalo. Po tomto výkladu o složení zemského soudu a soudním řízení Ctibor vysvětluje pravidla, jimiž se řídili v úřadě zemských desk, ježto úředníci po ukončení soudu odebrali se na místo, kde byly chovány desky, aby tam psali jednotlivé právní akty. Při té příležitosti autor rozebírá ty části práva soukromého,

jehož užití v jednotlivých případech byla obyčejně zapisována při úřadě desk k vůli potvrzení. Po odchodu soudců jen několik z nich s vyššími i menšími úředníky shromáždili se, aby rozhodli o právních případech dosud neukončených, aby byli přítomni přísahám, hlavně ale k vůli výkonu rozsudků. Naposled celé řízení při zemském soudě a úřadě desk končí výkladem pravidel, týkajících se mezníků. Náš spisovatel však na tom nepřestává, nýbrž přechází k hlavním zásadám práva soukromého. Doplněk knihy byl nejspíše vyvolán pozdějšími vzpomínkami a obsahuje některá velmi důležitá pravidla týkající se poměrů jednotlivých stavů a práva trestního.

Prameny této zajímavé knihy jsou hlavně paměti spisovatelovy, ale také úřad desk se svými zápisy a veřejné listiny poskytovaly mnoho látky; konečně užil spisovatel staršího výkladu obyčejového práva moravského a listiny Tasa biskupa Olomúckého. Obsah všude se vykládá připojením skutečných veřejných listin; znalost práva římského nelze ani předpokládati.*)

Druhá kniha moravská o právu obyčejovém byla sepsána od vladyky Ctibora z Drnovic, vynikajícího právníka, mezi r. 1523—42 pod

*) V. Brandl, *Knihy Tovačovské*, v Brně 1868. V. Brandl vykládá v předmluvě o původu, pramenech a důležitosti této právní památky.

velikým vlivem knihy Tovačovské, a vykládá všeliké změny, které se udály během času ve veřejném i soukromém právu moravském; dále vysvětluje též prakticky právo procesní, uvádějíc mnoho příkladů právních jednání. Spisovatelova snaha byla táž, jako ve všech předcházejících dílech, totiž poučovati úředníky soudní i strany při vedoucí o právních pravidlech. Spisovatel i jiné osoby po ukončení knihy připisovali k ní dodatky; nepodává se nám tedy ukončený celek.*)

Kodifikace moravského práva byla provedena r. 1535 od biskupa, hejtmana, nejvyšších úředníků zemských a zvolených členů z pánů a vladyků. První zemské zřízení vyšlo téhož roku a zakládalo se na dvojím druhu látky, na knize Tovačovské, dříve uvedené, která byla skoro opsána, a na tak zvaných „mírech zemských“. Tyto míry povstaly německým vlivem; byly to smlouvy, uzavírané mezi privilegovanými stavy k zachování pokoje a pořádku v zemi a ke vzájemné pomoci proti jich rušitelům. Tyto míry šířily se hlavně za válek občanských a obsahovaly zpočátku jen několik málo pravidel, ale rozšiřovaly se časem tak, že konečně zahrnovaly všechna základní pravidla soukromého

*) V. Brandl, *Knihy Drnovská*, v Brně 1868. V. Brandl vykládá v předmluvě dějiny této knihy a podává v úvodu stručný nástin moravských dějin práva.

i veřejného práva. Druhé vydání zemského zřízení moravského z r. 1545 zdokonalilo a rozmnožilo první novými zákony, kdežto vydání z r. 1562 a 1604 podávají jen skrovné změny.

Poměr mezi Čechami, Moravou a Slezskem, hlavními částmi království, byl urovnán po válkách husitských privilegii, vydanými pro Moravu r. 1497 a pro Slezsko r. 1498 na základě nejširší samosprávy, která od Habsburků jen nepatrně byla omezena. Právo Slezska, jež bylo připojeno k Čechám r. 1335, jest mnohotvárné, ježto mimo polské a české právo též německé a manské mělo tam velikou důležitost. Slezské právo bylo kodifikováno jen v knížectvích Opolském a Ratibořském r. 1562 a v Těšínském r. 1592 na zásadách českého zemského zřízení z r. 1549.

Pohlédneme-li ještě jednou na konec na literární ruch v Čechách a na Moravě, musíme si nejprve všimnouti právnické literatury, vykládající soudní řízení při soudech obou zemí, v níž soudní praxe zpracována jest v soustavu, vlastní jen království Českému a vytvořenou zvláštnostmi českého práva. Tato literatura byla možná jen, když soudcové zemského soudu byli dosazováni na doživotí, a rozhodnutí jeho byla závazná pro celou zemi. Tito národní právníci jsou chloubou království. Jiný druh právníků byli nejvíce profesori universitní, jako na př. Vít

Othalmius z Oskořína, Kocín z Kocinetu; zábyvali se nejvíce římským nebo kanonickým právem nebo právem městským, totiž právy cizího původu. Politických spisovatelů nacházíme po skrovnu; dílo Petra Chelčického jest velmi zajímavé, ježto nás seznamuje s politickými a společenskými ideály tak zvaných Bratří. Máme též velmi důležité zprávy o sněmích, o zasedáních zemského soudu a o jiných politických a soudních událostech z pamětí týkajících se zemského soudu moravského a z listů Karla st. ze Žerotína,* a z jiných pamětí, jako Viléma Slavaty.** Tato literatura náleží hlavně poslednímu desetiletí šestnáctého a prvním letům sedmnáctého věku. Byla to doba velmi bouřlivá; boje povstávaly hlavně na sněmích; proto dopisy i paměti vrhají někdy ostré světlo na politické strany a jejich záměry. Všechno toto rozčilení bylo náhle zastaveno po r. 1620. Mnohem více než polovice obyvatelstva bylo po této katastrofě nuceno opustiti království;

* Spisy Karla st. ze Žerotína vydány jsou od V. Brandla v Brně mezi r. 1866—72 ve dvou odděleních; jedno obsahuje: Žerotínovi zápisové o soudě panském, 2 sv. 1866, druhé: Listové psaní jazykem českým, 3 sv., 1870, 1871, 1872.

** Zápisky Viléma Slavaty z let 1601 až 1603, týkající se Českého soudu zemského, jsou vydány od Rezka r. 1887 v Rozpravách Kr. České Společnosti Nauk.

tří čtvrtiny pozemkového majetku bylo zkonfiskováno. Ferdinand II. hleděl se ospravedlniti před očima Evropy ze svých strašných persekucí a svěřil tento úkol Goldastovi, velmi učenému německému právníku, jehožto komentáry k českému veřejnému právu vyšly r. 1627. Ježto Goldast se nerozpakoval třebaš i falšovati veřejné listiny, jen aby dokázal svoje tvrzení, uveřejnil Pavel Stránský svoji *Respublica Bojema* r. 1634; jest to pravdivé vylíčení politických poměrů Českého království v šestnáctém a sedmáctém věku. Ačkoli literární ruch r. 1627 a následující léta byl dosti živý až do doby, kdy následky těchto strašných událostí se objevily ve své plné síle, jest literatura tato po roku 1627 právu slovanskému skoro cizí, tak že Stránského knihu můžeme nazvati posledním výkřikem zoufalosti zdeptaného národa.

PŘEDNÁŠKA IV.

Polsko.

Slovanská plemena, která tvořila Polské království, byla roztroušena po rozlehlých zemích bez význačných hranic; byla jako ztracena mezi lesy a blaty a odříznuta jinými polopohanskými Slovany od vzdělanějších národů. Proto vstoupila na dějinné jeviště teprve ke konci desátého století, a dlouho to trvalo, než si osvojila nové středověké poznatky. Římsko-katolická církev měla při jejich vývoji největší účastenství, což dalo zvláštní ráz celému jejich příštínému politickému i společenskému životu. Srůstání jednotlivých plemen v jeden stát a jedinou národnost za vůdcovství duchovenstva, a boje mezi starými pohanskými názory a mezi novými potrvaly až do konce třináctého století. Cizí, hlavně německá kolonisace byla zavedena nejprve duchovenstvem ke konci dvanáctého století, nabyla však největších rozměrů od mongolského vpádu kolem polovice třináctého století. Polsko hlavně vlivem duchovenstva a z části následkem cizí kolonisace stalo se od

čtrnáctého století velmi podobným jiným římsko-katolickým zemím.

Obě století, čtrnácté a patnácté, ukazují nám Polsko jako středověký stát, s těmiž duševními snahami, ústavním a společenským ústrojím jako na západě Evropy. Ale od počátku čtrnáctého století bouřlivé pokusy obyvatel měst, aby změnili Polsko na provincii Německé říše, a jejich německá národnost, které se velmi pečlivě drželi, odcizily měšťanstvu šlechtu i sám venkovský lid. Tak byla města vyloučena z politického života a tvořila jaksi odlišné těleso v Polském státě; nemohla tedy býti protiváhou proti šlechtě nebo podporou moci královské. Ježto také jejich hospodářská síla byla podkopána velikými změnami ve světovém obchodu následkem zámořských objevů patnáctého století, začala důležitost měst od druhé polovice patnáctého století mizeti. Zatím polský duch byl duchovenstvem vychováván v duchu nepřítivém silné moci panovnické, která by mohla držeti na uzdě rytířstvo a tak šlechta nabývala vždy více výsad. Od polovice patnáctého století považovala sebe za národ. Časté sjezdy šlechty v patnáctém století, a vznik sněmu ke konci toho století utvrdily její vládu.

Znova oživená studia latiny a řečtiny musela míti nesmírný vliv na šlechtu, která po pádu státu německých rytířů následkem otevření obchodu na Visle stávala se stále zá-

možnější. Tuto šlechtu velice vábily nádherné obrazy politického života starých národů. Římsko-německý král, volený národem velkostatkářů a zároveň bojovníků, okouzlii obrazotvornost polské šlechty, která se rozhodla, že tento ideál uvede opět v život. Tím způsobem dějiny polské politiky od šestnáctého století stávají se velmi cennými pro dějiny práva, poněvadž jest to snad jediný příklad v dějinách lidstva, že velmi četná společnost byla po několik století jako hypnotisována přeludem, přes všechny skutečné poměry života, které nalahavě vyžadovaly opravy a konečně přivodily pád státu.

Takto nacházíme ve vývoji soukromého i veřejného práva polského,*) totéž trojí roz-

*) Polské dějiny právní, hlavně dějiny veřejného práva, obracely na sebe pozornost domácích i cizích badatelů od šestnáctého století; ale tito spisovatelé obyčejně dívali se na minulé příběhy s hlediska své doby, a chtěli podávati veliký obraz celé minulosti od počátku až do dne sepsání svého díla. Ježto mimo to politické dějiny Polska byly velmi bouřlivé, spisovatelé nemohli pohlížeti na příběhy s potřebným klidem a nestranností. Tento stav věci vyvolal as v polovici minulého století reakci, a od té doby nacházíme nepřetržitou řadu původních vydání listin všeho druhu a důležité monografie, nemáme však všeobecného nástinu celých dějin právních, v nichž by veškeré toto rozptýlené bádání bylo uplatněno. Částečně lze to říci jen o dějinách Polska od prof. Bobrzyňského (*Dzieje Polski w za-*

dělení, které jsme pozorovali v Rusku a v Čechách, a docela i s těmiž zvláštními rysy,

rysie. Krakov 1887, 1890, 2 sv.), které popisují vývoj Polského státu a polské společnosti. Výklady práva soukromého, vydané od Dutkiewiczze a od Burzyńskiego, nelze doporučiti, ježto nejsou dosti vědecké. Dějiny soukr. práva však by ani nebyly lze sepsati; ježto každé vojevodství žilo dle svých vlastních obyčejů, mělo by se vypsání vývoje soukrom. práva zakládati na příslušném bádání, jež však velmi nesnadno je provésti. [— Od uveřejnění přednášek autorových mnoho se zatím změnilo. R. 1905 objevila se stručná příručka dějin polské ústavy, *Historja ustroju Polski* v zarysie od Stanislava Kutrzeby, nyní profesora krakovské university, jednoho z nejpilnějších a nejnadanějších pěstitelů dějin polského práva. Brzo na to (ještě téhož roku) uveřejnil prosluly právní historik polský, prof. Lvovské university, Oswald Balzer, ve Zprávách Krak. Akademie trest svých universitních přednášek, *Historja ustroju Polski*. Przegład wykładów uniwersyteckich (též něm.). Vydání příručky Kutrzebovy vyvolalo celou literaturu. Důkladnou kritiku podal O. Balzer, Z powodu nowego zarysu historyi ustroju Polski (Kwart. Hist., 1906, X. roč.); obšírná odpověď pochází od Kutrzeby, Kilka kwestyi z historyi ustroju Polski (tamtéž). Replika Balzerova uveřejněna byla ve dvou člancích, O kilku kwestjach spornych z historyi ustroju Polski (Kwart. Hist., 1907, XXI. roč.) a Państwo polskie w pierwszem siedm dziesiecioleciu XIV. i XVI. wieku (tamtéž). Vyšlo i ruské zpracování spisu Kutrzebova pod red. Jastrebova, Očerki istoriji obščestvenno-gosudarstvennago stroja Poljši, v Le-

totiž dobu bojů mezi starými slovanskými názory a mezi ideami z ciziny přinášenými;

trohradě 1907, a také ruský překlad recense a repliky Balzerovy — rovněž redakci Jastrebova. — K istoriji obščestvenno-gosudarstvennago stroja Poljši, v Per. 1908. Třetí polské vydání příručky Kutrzebovy jest z r. 1911. O celém sporu Balzerově s Kutrzebovo možno se česky poučiti v práci Kadlcové. Ústavní dějiny Polska podle nových bádání (v Č. C. M., 1903 a 1909). V literatuře ruské zabýval se sporem tím F. F. Zigel v Žurnale Min. Nar. Prosv., 1908, seš. 3., v oddíle Kritika i bibliografija. — Tou dobou má nová literatura polská už také obšírné dílo o soukromém právu polském. Prawo prywatne polskie od Przemysława Dąbkowského, prof. ve Lvově, 2 sv., 1910 a 1911. — Monograficky pracovali velmi mnoho a mají veliké zásluhy o bádání v oboru dějin polského práva zejména R. Hube, A. Helcel, M. Bobrzyński, Pawiński, St. Smolka, O. Balzer, Fr. Piekosiński, T. Korzon, B. Ulanowski, Vl. Abraham, (právo církv.), K. Potkański, St. Kutrzeba, Al. Winiarz, Wl. Semkowicz, Szelągowski, Prz. Dąbkowski (právo soukr.) a j. — Ainožtvi velmi cenných monografií činí dobrou bibliografii zvláště užitečnou. Taková bibliografie byla uspořádána drem Finklem, Bibliografia historyi polskiej, 1891—1906. [V r. 1911 vyšla ve Varšavě i speciální bibliografie literatury právnické. Jest to Adolfa Suligowského Bibliografija prawnicza polska XIX. i XX. wieku.] Jiinou pomůckou můžeme nalézt v čas. „Kwartalnik historyczny“, jež vydává od r. 1887 Historický spolek ve Lvově. Angličané mají velmi cennou anglickou knihu o dějinách Polska, jeho politickém a společenském vývoji a jeho literatuře,

dobu vlády ideí, sloučením jich povstalých, a dobu, kde převládají nové ideje, v Polsku

sepsanou od prof. Morfilla: *The Story of Poland*; New York and London, 1893. Polské zákony byly vydány již v osmnáctém století od piaristy Konarského v 8 sv. ve Varšavě r. 1732 až 1782 pod názvem *Volumina legum*. Druhé vydání beze změn vyšlo v Petrohradě 1859—1860; devátý svazek, obsahující zákony od r. 1782 až 1792, byl vydán v Krakově r. 1889 od Polské Akademie věd a umění. Ale tohoto vydání lze užiti k účelům vědeckým toliko pokud běží o zákony od šestnáctého století; starší právní listiny nebyly vydány v kritické formě. [Nové kritické vydání zákonů polských připravuje se nyní Krakovskou Akademií, a sice ve sbírce *Corpus juris Polonici*. Prozatím vyšel péčí prof. O. Balzera svazek III., obsahující zákonný materiál z let 1506—1522, v Krakově 1906, a část dílu IV. s materiálem z let 1523—1534, v Krakově 1910. Jakási prolegomena ke *Corpus juris pol.* tvoří Balzerova práce *Przyczynki do historii źródeł prawa polskiego*, v Krak. 1903. Srov. český referát ve Sbor. věd práv. a stát., IV. roč., 1904, str. 123 a 124.]

Z množství vědeckých publikací jest upozorniti na *Starodawne prawa polskiego pomniki*, *Antiquissima juris Polonici monumenta*, Krakov, od r. 1856. Toto vydání, dosud neukončené, obsahuje nejen právní listiny, nýbrž v předmluvách a úvodech také cenné vědecké studie o nich. [Jednotlivé země polské mají své speciální diplomaty. Starší uvedeny jsou v Kadicově bibliografické práci, *Několik kapitol z oboru slovanského práva* (Osvěta, 1894). Velmi mnoho právních pramenů vydává Krakovská Akademie, jejíž činnost v této

a Čechách humanismus, v Rusku ideje západní Evropy osmnáctého a devatenáctého věku. Tato tři období jeví se nám v Polsku takto: první od desátého století do konce třináctého; druhé od čtrnáctého do počátku šestnáctého, a poslední od šestnáctého století do r. 1795.

Po tomto krátkém náčrtku period a velikých proudů duševních, jichž periody tyto byly výsledkem, přikročíme nyní k svému předmětu.

První období.

Polské dějiny zahajují se, jako dějiny každého slovanského státu, vznešenými postavami prvních zakladatelů, tvořice hrdinskou dobu slovanských dějin. Boleslavové rozšířili velice území, zavedli křesťanství, zorganizovali

příčině je přímo obdivuhodná. Četné historicko-právní prameny najdou se ve sbírce *Archivum Komisji Historycznej*, dosud 11 sv., dále ve sbírce *Archivum Komisji Prawniczej*, 9 svazků, v *Monumenta Vaticana Poloniae* a v jiných edicích. Nepřehledná je také řada monografií právně-historických, vydaná v publikacích Krakovské Akademie. Monumentálním dílem bude veliká, po několik roků připravovaná *Encyklopedya Polska*, jež má ve 25 svazcích zahrnovati celou kulturu polskou v jejím historickém rozvoji. Prvý svazek má vyjít v krátké době.]

vali církev, vládli zemí skoro dle své libovůle, tak že stát byl považován za jejich vlastnictví a za nabytý vlastním jejich přičiněním. Proto, měl-li král mnoho synů, byl stát rozdělen na úděly. Ač vládli mocně, nemohli přece, jak se zdá, zničit stará plemenná knížata a jejich potomky, tvořící základ mocné šlechty. Tato třída dojista hleděla s nespokojeností na libovolnou vládu králů a hledala záminky k rozšíření vlastního vlivu. Jiný proud směřující k těmto cílům, přicházel z klášterů, které byly oživeny ideami papeže Řehoře VII. o nezávislosti duchovenstva na státu. Vhodná příležitost ke změnám naskytla se r. 1138, když Boleslav III. rozdělil svoji říši mezi svoje čtyry syny, zachovávaje tak staré, ano pohanské tradice. Šlechta a kněžstvo podporovalo vši mocí toto rozdělení státu, a tak povstala knížectví, která během dvanáctého století stávala se vždy samostatnějšími a počátkem třináctého století vyvinula se na zcela neodvislé státy. Toto oživení pohanského rozdrobování, silně podporované šlechtou a duchovenstvem, mělo nesmírný vliv na celé polské dějiny v jejich mezinárodních, politických a společenských poměrech. Kníže, po r. 1138 zbavený královského titulu a povolávaný na trůn obyčejně volbou, sklesl skoro na loutku v rukou šlechty a kněžstva, tak že všechna opatření, týkající se společenského života, byla činěna

od sněmů, skládajících se ze šlechticů, podporovaných vždy vyšším duchovenstvem.

Obyvatelstvo, dle mého přesvědčení, z počátku jen velmi málo se rozlišovalo. Šlechta byla v Polsku od nepamětných dob, ale nebyla nad lid mnoho povznesena; duchovenstvo bylo považováno za úřednictvo státní a bylo podřízeno králi; jejich družina byla velmi četná, a nejspíše vyššími pokutami peněžitými chráněna před krávdami a násilím; lid byl svoboden a vzdělával půdu, jež z prvu považovala se za majetek plemenný, později však za majetek krále. Toto společenské zřízení změnilo se ke konci období vlivem středověkých názorů, že stát musí býti toliko světským ramenem církve, jehož je třeba, dokud nebude vykořeněno zlo, zplozené počátečním hříchem, a že král jest osobou, ustanovenou od Boha, aby vládl obecnému lidu pomocí duchovenstva a šlechty podle věčných zákonů stvořitele. Takto duchovenstvo a šlechta tvořily dvě třídy, vládnoucí nad obyvatelstvem prostřednictvím knížat v knížectvích; vedle nich od polovice třináctého století rytířstvo obdrželo značné výsady za jezdecké služby ve válkách; obyvatelstvo měst, nejvíce německého původu, usazovalo se, když každému městu byla potvrzena rozsáhlá míra samosprávy na základě německém; jen postavení selského lidu se

horšilo, ježto nová břemena byla jenom na něj skládána.

Pravidla obyčejová, spravující společenské poměry, nebyla dosti přesná, následkem velikého převratu způsobeného splnutím plemen v jediný stát a obrácením jich na křesťanství. Různila se také velice z těchže příčin, a nezávislý život jednotlivých knížectví dojistá neusnadňoval existenci společných polských právních obyčejů. To částečně bylo odstraňováno samosprávou jednotlivců, totiž smlouvami mezi lidem. Obyčejové právo mělo zvláště převahu v právu soukromém, kdežto právo veřejné spíše dostávalo se pod upravující moc knížat. Větší sjednocování právních obyčejů objevovalo se teprve v druhé polovici třináctého století, kdy „právo naší země“, „obyčejové právo naší země“ bývalo někdy uváděno, jako ve výsadaích Židů z r. 1264.*) Toto jednotící hnutí však zastavovalo se při hranicích různých knížectví pro jejich neodvislost.

Obyčejové právo prvního období zachovalo se nám ve velmi důležité památce, jež měla nejspíše svůj původ na území německých rytířů následkem toho, že pokřtění Prusové r. 1249 přijali polské obyčejové právo. To bez pochyby německým rytířům uvedlo na mysl nutnost, seznámiti se s tímto právem.

*) Výsada Židů z r. 1264, vydána od Bandtkie, Jus polonicum, Varšava 1831.

pročež nařídili svým úředníkům, aby shromáždili lid polský a ustálili právní pravidla, dotazující se jich na jejich obyčeje. Tím způsobem povstal zákon v německé řeči a pro německé úředníky, kteří měli zastávati úřad soudců v krajích s polským obyvatelstvem. Skládá se z veršované předmluvy a z výkladu o organizaci soudnictví s řízením soudním, z trestního práva a trestního řízení, práva dědického, z předpisů o božích soudech, z pravidel, upravujících selské poměry a poměry mezi pány a jejich nevojníky. Konec rukopisu počínajíc místem, kde se přechází k poměrům mezi pány a jejich svobodnými sedláky, jest ztracen, nejspíše proto, že ve čtrnáctém století, z něhož rukopis pochází, jich skutečně už nebylo. Soustava svrchu uvedená, jakož i výklad svědčí o neobyčejné schopnosti neznámého spisovatele. Poznámky na krajích spisu dokazují, že bylo ho užíváno při soudech. Ačkoli vše, co jsem pravil, jest domněnka, ježto rukopis sám nedává nám přímých dokladů, přece jest domněnka tato podporována dlouhou řadou údajů roztroušených po celém rukopise. Netřeba nám zdržovati se výkladem o neobyčejné důležitosti tohoto starodávneho vyprávění slovanských právních obyčejů.)*

*) Poslední vydání této nesmírně důležité památky, s cenným systematickým výkladem o je-

První polští králové upravovali, jak se zdá, poměry obyvatelstva a duchovenstva, aniž si byli všimli vůle starých plemenných sněmů, ale pohanský názor, že kníže jest správním orgánem plemene, obživl opět po r. 1138, byť i za zcela nových poměrů. Ve dvanáctém a třináctém věku nemělo se za to, že knížata jsou nástroji vůle národních shromáždění, nýbrž duchovenstva a šlechty, jak jsme byli prvé pravili. Tato veliká změna objevila se poprvé v rozhodnutí sjezdu biskupů a šlechty v Łęczyci r. 1180, svolaného od knížete Kazimíra, syna Boleslava III., který byl církvi co nejvíce oddán. Tato usnesení, jež na př. zakazují, aby si knížata přivlastňovali majetek zemřelého biskupa, byla stvrzena pod následkem kletby duchovenstva a schválena papežem. Tím způsobem převaha církve nad státem byla od velkého knížete a národa uznána. Zákonná ustanovení vyhlášená od knížat za asistence duchovenstva a vyšších úředníků, vybíraných jen ze šlechty, vztahovala se obyčejně na právo veřejné a trestní; právo soukromé bylo od nich měněno, pokud se týkalo poměrů rodinných a práva dědického, tak úzce spojených se zájmy duchovenstva. Ježto znalost písma nebyla dosti

jích právních pravidlech, uspořádal Maks Winawer, *Najdawniejsze prawo zwyczajowe Polskie*, Varšava 1900.

rozšířena, udržovala se taková ustanovení v paměti obyčejně, jen když se shodovala s národními představami o právu.

Druhé období.

Pochod sjednocování knížectví počal se korunováním Přemyslava r. 1295, když byl korunován na krále Polského. Způsob, kterým toto sjednocení bylo provedeno, byl pro celou budoucnost Polska nanejvýše důležitý. Kdežto Rusko snažilo se centralisovati, a Čechy zřízením soudu zemského hleděly soustřediti všechny právní pře v Praze a zavěsti přísnou kontrolu nejvyšších úředníků nad veškerou správou země, Polsko zachovalo úplna samosprávu dřívějších knížectví. Abychom to vše řádně vysvětlili, musíme zajíti trochu do minulosti.

Králové prvního období vládli zemi s několika družinníky, kteří brzy obdrželi úřady dle vzoru císařského dvora. Tito úředníci byli ve dvanáctém století jmenováni od knížat za stále rostoucího vlivu úředníků již jmenovaných a tvořících radu (senát). Tito úředníci počínali se proto nazývatí ne dle jména knížete, nýbrž dle jmen knížectví; na př. vojevoda knížete Boleslava nebo Kazimíra byl jmenován vojevodou Kališským nebo Krakovským, totiž knížectví Kališského nebo Kra-

kovského. Knížata se měnili často, ale úředníci zůstávali, poněvadž se stali hodnostáři jmenovanými na doživotí, ano postupovali v hodnosti pořadem ustáleným zvyklostí. Tak když dvě nebo tři knížectví se spojila pod jedním knížetem, nezměnilo se skutečně nic v samosprávě, kníže byl toliko nucen, raditi se s úředníky, duchovenstvem a částečně i s rytířstvem každého knížectví zvláště ve věcech, které se jich týkaly, a vládnouti prostřednictvím úřadů každému knížectví vlastních. Taková jednota byla jednotlivým knížectvím jen na prospěch, nepřinášejíc jim žádných nevýhod. Není tedy divu, že jejich sjednocení provedeno bylo v krátké době a bez krveprolití, bylo však velice volné. Vyžadovaly-li okolnosti jednotnou činnost, král svolal úředníky všech zemí se šlechtou a vyšším duchovenstvem; někteří úředníci s určitým oborem působnosti pro celé království byli pravděpodobně ustanoveni teprv od Kazimíra Velkého.

Vyměnění národního královského rodu r. 1370 vzbudilo obavu mezi vedoucími třídami, že stát bude zabrán od Uherska, a to vedlo k výsadám, jež měly mnohem větší důležitost než v Čechách. Tato skutečnost vyvolala též mezi pány přání přivykatí rytířstvo politickému životu. A vskutku od r. 1370 konalo se v Polsku mnoho sjezdů. Vedle pánů a kněžstva též rytířstvo počalo se všeho du-

ležitéjšího jednání účastníci. Ježto ke konci čtrnáctého a na počátku patnáctého věku národ neměl času přilnouti k novým dynastiím, byly sjezdy nezbytné; zdálo se, že záležitosti státní utrpěly by újmu, kdyby všechny síly národa nebyly využitovaly. Tím způsobem panstvo seznámilo rytíře s politickým životem, tak že během patnáctého století názor o účastenství obou těchto tříd na rozhodování otázek o vypovězení válek, o stanovení nových právních pravidel jakož i o zvyšování břemen státních, byl již na dobro ustálen.

Chtělo-li však obyvatelstvo účastniti se politických věcí, mohlo postupovati toliko způsobem vytvořeným dějinami, totiž ve formě dřívějších knížectví, která po sjednocení říše byla zvána vojvodstvími (palatinus) dle jména nejvyššího úředníka. Ano král byl r. 1454 zvláštní výsadou donucen, bráti sněmy každého vojvodství v poradu, šlo-li o použití zemské hotovosti nebo o vyhlášení nových zákonů. Když seznal, jak obtížno, bráti každý sněm zvláště v poradu, povolal ke dvoru jen jejich vyslance, a tak povstal první polský sněm, nejspíše r. 1493. Ježto král vládl zemi se senátem od dob nepamětných, byl polský sněm (valný) složen z krále, senátu a poslů volených na sněmech jednotlivých vojvodství. Ale prvopočáteční politická jednotka, vojvodství druhého a třetího období, knížectví

prvního období, a snad plemeno dob pohanských, neutrpělo veliké újmy. V sedmnáctém a osmnáctém věku někdy sněm sám přenesl konečné rozhodnutí některých otázek na sněmíky vojvodství, a samo pověstné liberum veto polské bylo jen logickým důsledkem, že sněm jest toliko shromáždění poslanců všemocných vojvodství. Tato vojvodství lze jaksí považovati za zcela svrchované státy, které mohou učiniti konečné rozhodnutí jen za jednomyslného souhlasu.

Změny ve společenském ústrojí byly také neobyčejně důležité. Šlechta ztratila část svého vlivu po spojení jednotlivých knížectví a obnovení Polska jako království. Ale za doby Jagiella a jeho nástupce až do polovice patnáctého století duchovenstvo za přispění šlechty následkem obrácení Litvanů na římsko-katolickou víru a jejich pomoci při rozšiřování polské kultury na východ, bylo skutečně vládnoucí mocí.

Rytířové byli chráněni před útoky většími peněžními pokutami, měli pozemkové vlastnictví, a byli osvobozeni od mnohých břemen za své válečné služby na koni, ale neúčastnili se vůbec politického života až do r. 1370. Jejich samostatná politická činnost jest patrna teprve od dvacátých let patnáctého století; za to vzrůstá velmi rychle, a asi kolem polovice patnáctého století rytíři počali se pokládati za celek národa.

Mnohé okolnosti přispívaly k tomuto výsledku: větší oslabení královské moci od r. 1370, vymírání starých panských rodin, společné nevražení na kněžstvo, ubývání zámožnosti a důležitosti měst, ale hlavně veliké vzájemné styky rytířstva jednotlivých vojvodství, které přivodily ustálení jednotného společného programu podporovaného veškerým rytířstvem a naplnily je stavovským sebevědomím. Vskutku, kdežto v první polovici patnáctého století některé rodiny měly zvláštní výsady, později celé rytířstvo, ano i někteří pánové považovali se za jednotu, spojenou rovností a bratrstvím. Tím způsobem Polsko se sjednotilo, ale toto sjednocení nebylo jednotou národa, nýbrž pouze jednotou šlechty ze všech vojvodství. Toto vynikající účastenství, jež mělo rytířstvo ve společenském životě, mělo svůj následek také v politice. Sjezdy jednotlivých vojvodství měly na počátku patnáctého věku ráz aristokratický, ale od polovice toho věku rytířstvo zaujalo místo (vyšší) šlechty. Ježto veliké náklady spojené se sněmováním bránily chudším rytířům choditi na sněmy, usnášelo se rytířstvo, aby pojistilo své zájmy, na těchto sjezdech, v nichž mělo převahu, na mandátech, jež byly pro posly závazné, avšak činnosti sněmu silně vadily. Konečně r. 1466, když dobytím ústí Visly vývoz zemědělských plodin stal se volným, zbohatla šlechta ve-

lice. Převaha šlechty stala se patrnou v usnešeních sněmu z r. 1496, kterými právo stěhování se venkovského lidu bylo značně omezeno, obyvatelstvo měst bylo zbaveno práva mítí pozemkové vlastnictví, a vyšší úřady církevní byly učiněny přístupnými jen šlechtě.

Postavení měšťanstva zhoršilo se následkem velikých změn v obchodu. Stálé války na Balkánském poloostrově a pád Cařihradu zničily velikou obchodní cestu na východ, z níž polská města ve čtrnáctém století zbohatla. Veliké zámořské objevy patnáctého století dávaly zároveň světovému obchodu zcela jiné směry. Tím města chudla a stávala se slabšími v kultuře, vzdělanosti a ve stavovském smýšlení právě v té době, kde jejich přirozený soupeř, šlechta, dychtivě hromadila bohatství, politický vliv a nové národy.

Všecky tyto události svrchu popsané dodávaly zvláštního rázu právním pramenům té doby.

Obyčejové právo, jež v prvním období skoro jen podáním se zachovávalo, začínalo bráti na se písemný tvar. Ve čtrnáctém století vešly v užívání zápisné knihy při soudech každého vojevodství nebo země, nejspíše vlivem českým. Ježto soudy v každém vojevodství byly dvojího druhu, „soudy zemské“ hlavně pro porušení práva soukromého, a

„soudy grodské“, pro věci trestní, byly také zápisné knihy dvojího druhu, *libri terrestres* (księgi ziemskie) a *libri castrenses* (księgi grodzkie). Smlouvy a jiná jednání byly brzy k vůli utvrzení zapisovány do knih zemských. V zákonech patnáctého věku shledáváme silnou snahu, učiniti z těchto knih skutečné pokladnice obecného práva, avšak pokus tento se nezdařil; snad proto, že obvody těchto právních obyčejů byly příliš omezené. Obyčejové právo jeví se nám v těchto zápisech ve formě dekretů, t. j. ve stanovení pravidla, jež musí býti zachováváno v příštích podobných případech. Knihy tyto jsou dosud zachovány a podávají nám neobyčejně bohatou látku pro dějiny právních, politických a hospodářských poměrů polských.

Tak zvaná „*lauda*“ byla mnohem důležitější. Jsou to místní zákony rozličných zemí. Jejich ráz lze nejlépe seznati na *Constitutiones terrae Lancienciensis generales*.*) Byly vydány r. 1418 a 1419 za souhlasu zástupce krále, starosty, *Lancienciensis capitaneus* na sjezdu Lenčické země, sestávajícím z pánů-úředníků, *domini dignitarii*, z pánů bez určitého úřadu,

*) Jsou uveřejněny v *Bandtkieho Jus. pol.*, Varš. 1831.

domini seniores terrae, az celé obce rytířské. V tomto složení sjezdu vidíme, že šlechta měla ještě převahu; byla to tak zvaná „conventio baronum“, národní shromáždění doby nezávislých knížectví, jak jsem o tom přesevědčen. Doba tato zanechala pozdějším časům dva druhy sjezdů, jež dosud se nerozlišovaly, a proto se nazývaly tímž slovanským jménem wiec, národní shromáždění jakožto způsob účastenství obyvatelstva na moci knížecí a shromáždění ustanovená již předem k rozhodování nejdůležitějších právních rozepří. Vleď těchto dvojích sjezdů objevují se od druhé polovice patnáctého století zřejmě shromáždění rytířstva a panstva, tak zvané sněmíky, ve kterýchž pánové naprosto se ztrácejí v rytířstvu. V třetím období tyto sněmíky odstraňují starší sjezdy.

Vrátíme-li se ke svým *constitutions*, shledáváme, že upravují různé právní otázky, zakládajíce se na starých obyčejích, na soudní praxi a na článku zákonodárství Kazimíra Velikého, závazném pro celé království. Tak i zákonodárná činnost krále v národním shromáždění potřebovala někdy místního schválení.

Místní zákony, upravující skoro výhradně staré obyčeje a zvyky, tvoří druhý velmi bohatý poklad obecného práva. Zápisné knihy rozličných soudů a místní zákony jsou takto hlavními a skoro výlučnými písemnými do-

klady obyčejového práva od čtrnáctého století až do pádu království.

Tím způsobem právo obyčejové v Polsku bylo různé v různých vojevodstvích, poněvadž každé vojevodství mělo svoje soudy a místní zákony. Ježto obvod vojevodství nebyl veliký, nemohly tyto místní obyčeje vyvolati u právníků takový zájem jako v království Českém a založiti celou literaturu. Avšak některá pravidla obecného práva jeví se nám v patnáctém století jako závazná po celém království.

Kazimír Veliký ustanovil se na tom, zákonodárstvím sjednotiti právní pravidla svého království a zároveň odstraniti nešvary v soudnictví, vyplniti mezery právních obyčejů a osvoboditi selský lid, vůbec chudinu od bezprávného pronásledování. Bohužel nemáme žádných památek o jeho činnosti, leč jeho statuty samy, které jsou zachovány ve formě valně změněné. Můžeme tedy jen vysloviti vědecké domněnky, z nichž Hubovy zdají se mi býti pravdě nejpodobnější. Díe jeho náhledu Kazimír Veliký navrhl obvyklému sjezdu ve Wišlici pro rozhodování právních při osnovu zákonníka obsahujícího svrchu uvedené opravy. Osnova tato obsahovala zvláště organizaci soudů a soudní řízení, avšak jen málo pravidel o soukromém a trestním právě. Ježto král byl považován za svrchovaného soudce, zřízení soudů přímo jemu ná-

leželo. Úředníci, duchovenstvo a pánové činili též své návrhy, které také byly od něho přijaty, a tak byl vydán r. 1347 Statut Wiślický, v němž bystré oko dosud může rozeznatí dvě části, jednu prodchnutou vznešenými myšlenkami krále a druhou, sledující často jen soukromé zájmy. Tento zákonník byl závazným pro celé království, ale ježto Velkopolsko mělo mnoho zvláštních obyčejů, vypracovalo si svůj zvláštní zákonník, obsahující hlavně soukromé a trestní právo, na téže soustavě, a ten byl schválen v Piotrkově nejspíše téhož roku. Ježto král podal sněmu své návrhy, má i tento zákonník dvě části, jednu soustavnou, napřed vypracovanou, a druhou přijatou během sněmu královským vlivem. Tyto dva zákonníky, Wiślický a Piotrkovský, různily se značně v těchto věcech: Jeden, vykládající hlavně organisaci soudů a soudní řízení, byl platným v celém království a směřoval k upravení a nápravě právních obyčejů. Druhý, jenž málo co z toho obsahoval, byl platný ve Velké Polsce a směřoval jen k tomu, aby ustálil, co tu již bylo.

Král nepřestal na těchto dvou základních zákonodárných sbírkách, nýbrž hleděl je zlepšiti a doplniti. Nejspíše bylo velmi záhy pozorováno, že řízení důkazní je zcela nedostatečné, ježto bylo právníkům té doby příliš nesnadno vyvoditi z něho pravidla. Proto

byla vydána řada rozhodnutých právních pří, částečně vymyšlených a částečně vybraných ze skutečných procesů, jež Hube podle vzoru glossatorů jmenuje „casus secundum ordinem juris“. Konečně král, jenž až do své smrti vynášel rozsudky o právních rozepřích na sněmích, rozhodl mnoho dosud neobjasněných otázek, a tato rozhodnutí byla také pojata od zákonníků jako zákon. Zákonodárné sbírky tohoto velikého krále skládají se tedy ze čtyř součástí: 1. ze Statutu Wiślického, 2. ze Statutu Piotrkovského pouze pro Velkopolsko, 3. z „casus secundum ordinem juris“ a 4. z jednotlivých právních ustanovení, jež Hube nazývá „Constitutiones extravagantes“.

Organisace soudů, založení řízení soudního na stejných zásadách po celém království a upevnění základních nauk o soukromém a trestním právu vedlo k umožnění větší jednotnosti právních pravidel v jednotlivých vojvodstvích. Bylo toho též dosaženo, ne však zákonodárstvím, nýbrž snahou právníků, aby z různých částí Kazimírovy zákonodárné činnosti utvořili celek. Nemůžeme se zdržovati při způsobu, jakým této jednodlosti bylo dosaženo, stačí říci, že v rukopisech patnáctého století můžeme viděti dvojí soustavu, jakou to bylo provedeno, a že zkratky článků, tak zvané *S u m m a e*, přispívaly k tomuto sjednocení. Tak obyčejové právo polské poněmhu

vyrůstá ze zákonodárné činnosti tohoto velikého krále. Slovem, Kazimírovy statuty měly pro následující pokolení cenu očištěných a sepsaných obyčejů; proto zřídka setkáváme se s odkazováním ke statutům, za to však často k právu obyčejovému.*)

*) Profesor Helcel z Krakova uveřejnil r. 1856 první svazek sbírky *Starodawne prawa polskiego pomniki*, v němž mistrným způsobem popsal rukopisy statutů Kazimírových, kriticky rozebral dřívější vědeckou literaturu o nich, podal vlastní domněnku o jejich vydání a vydal je podle výsledků svého bádání. Helcelova hypotéza dosud uznává se od velmi mnohých polských spisovatelů. Ježto prof. Helcel nevyložil systematicky pravidla statutů dle svého plánu, pokusil se Stadnicki učiniti tak za něho, ve spise *Przegląd krytyczny rozporządzeń tak zwanego Statutu wiślickiego*, Varšava, 1860, ale provedení zdálo se velmi nesnadné, t. j. články, rozříděné podle Helcelova plánu, nemohly býti sestaveny v soustavný celek. Zatím slavný polský učenec R. Hube rozhodl se rozluštití tuto otázku, možno-li, nadobro. Nejprve sestavil polské právo třináctého věku jakožto základ a východisko Kazimírovy kodifikace ve spise *Prawo polskie w wieku XIII.*, Varšava 1874. Potom přešel k zákonodárství samému ve spise *Ustawodawstwo Kazimierza Wielkiego*, Varšava 1881. Nepodal jen výklad své hypotézy o původu statutů, nýbrž sestavil jejich pravidla do soustavného celku dle vlastního plánu a vysvětlil pomocí dokladů z listin a soudních knih, jak se jednotlivým pravidlům rozumělo a jak jich bylo ve skutečnosti užíváno. Konečně sestavil soudní praxi z konce XIV. a z počátku XV. věku

Zákonodárný ruch, probuzený Kazimírem, byl uzavřen statutem Wartským z r. 1423. Ježto Jagiello o své újmě vydal zákon o organizaci soudnictví, a rytířstvo žádalo býti souzeno dle zákonů, ne však dle libovůle pánů, shromáždili se úředníci království ve Wartě, bez vědomí krále, aby posoudili a doplnili zákonodárství Kazimírovo.

Nastalé spojení s Litvou uspíšilo velice splnutí různých obyčejů v zemi; proto ono shromáždění mohlo spojití statuty Wiślické a Piotrkovské s několika nepatrnými změnami a přičiniti k nim důležité doplňky ve všech odvětvích práva. Tyto doplňovací články spolu se zákonem vydaným od Jagella, byly potvrzeny od krále, a tak staly se závaznými po celém království Polském.*)

Hlavně podle soudních knih, aby zjistil, co ze zákonodárství Kazimírova skutečně přešlo v život národa polského, Sądy, ich praktyka i stosunki prawne społeczeństwa w Polsce ku schyłkowi XIV. sv., Varšava 1886. Avšak přes všechny tyto práce nezdá se, že by tato otázka definitivně byla rozřešena, jak souditi dlužno z článků prof. Piekosiňského: *Uwagi nad ustawodawstwem wiślicko-piotrkowskiem*, 1891; *Statut wielkopolski króla Kazimierza Wielkiego*, z r. 1347, Krakov, 1893. [Jeszcze słowo o ustawodawstwie wiślicko-piotrkowskiem, 1896.]

*) *Starodawne prawa polskiego pomniki*, vol. I. pp. 303—28.

Cd konce patnáctého století setkáváme se s dalším vývojem polského zákonodárství, v usneseních sněmů, právních to zákonodár-
ných sborů Polska. Usnesení z r. 1496, jakož
jsme pravili, byla obzvláště důležitá, ježto
jimi byla práva šlechty značně rozmnožena,
práva však obyvatelstva městského umenšena.
Vskutku byla převaha šlechty tímto zákon-
ným aktem utvrzena.*)

Obor nezávislé zákonodárné činnosti krá-
lovy byl v Polsku brzy velmi obmezen a
pozbyl veliké důležitosti, ježto moc krále
příliš zeslábla. Týkal se hlavně obyvatelstva
cizího původu a věcí nepodléhajících právu
zemskému.

Vyměření národní dynastie r. 1370 vyvolalo
nový a velmi důležitý druh práva, privilegie.
Obava před zabráním země Uherskem vedla
k prvnímu privilegii z r. 1374, kterým Lu-
dvík Uherský zavázal se, že nezmenší území
Polska a že nebude dosazovati cizozemce za
úředníky, nýbrž jen příslušníky vojevodství;
potom Ludvík šlechtu podrobil bezplatné po-
vinné službě vojenské jen uvnitř hranic státu
a značně umenšil peněžní i jiná břemena
šlechty. Tato osvobození děkují z části pů-
vod svůj strachu Poláků, kteří se obávali,
že stanou se toliko nástroji k dosažení poli-
tických záměrů uherských, a z části byla pou-

hým potvrzením práv, již prvé obyčejem uzna-
ných. Dlouhá řada následujících privilegií,
udělených Malopolsku i Velkopolsku, rozvi-
nula a přesněji určila zásady prohlášené
prvním privilegiem. Pojednávala hlavně o spo-
lečenském postavení panstva a vysokého du-
chovenstva; ale v privilegii Czerwińském z r.
1422 ponejprve setkáváme se s požadavky
rytířstva.*) Privilegiem nejvíce ceněným byly
tak zvané statuty Nieszawské z r. 1454, zvané
někdy Magna charta polského rytířstva. Byly
vydány každému vojevodství zvláště a obsa-
hují zcela podrobný výklad všech práv polské
šlechty. Snaha její státi se národem s vrcho-
vatou měrou práv a snížití ostatní třídy na
stupeň tříd sloužících, ano i nevolných, jest
v těchto statutech zřejmě projevna. Statuty
tyto potvrzovaly dřívější svobody šlechty, tý-
kající se bezpečnosti osoby a majetku šlech-
ty, jejich nejrozsáhlejší míru samosprávy a
jejich dřívější osvobození od břemen státních;
dále poskytovaly nové právo ke konání sně-
mů šlechty, na nichž by se rozhodovalo
o účastenství národního vojska (zemské ho-
tovosti) ve válečných taženích za hranice
státní, o vydávání zákonů a zvyšování bře-
men. Mimo to zakazovalo se králům dávat
korunní statky v zástavu, ježto důchody z nich

*) Eandtkie, Jus polonicum, Varšava 1831.

*) Tyto listiny jsou uveřejněny v Bandtkieho
Jus polonicum, Varš. 1831.

sloužily k úhradě výdajů státních, jež by se jinak byly musely rozvrhnouti na sedláky, a tím by se byly zmenšily důchody z pozemkového majetku šlechty.

Statuty Nieszawské byly uceleny, potvrzeny a pojaty do usnesení sněmu z r. 1496.*) Takovým způsobem vyvinovalo se ústavní a správní právo království z těchto privilegií a položen byl základ k příštím „pacta conventa“, poněvadž podstata těchto privilegií byla potvrzována přísahou každého krále při jeho korunování.

Pojednav takto o obyčejovém a zákonném právu království v druhém období, musím obrátiti vaši pozornost k zemím, jež byly buď od Poláků obydleny, avšak netvořily část Polska, nebo které teprve byly k Polsku připojeny.

Knížectví Mazovské, ryze polská země, ale té doby úplně nezávislá, budí v nás veliký zájem, ježto tam starý polský způsob života byl zachováván.

Obyčejové právo zaměstnávalo mazovské právníky mnohem více než polské. Soudní

*) Statuty Nieszawské jsou uveřejněny s předmluvou o jejich původu a důležitosti od prof. Bobrzyńskiego: *O ustawodawstwie Nieszawskiem Kazimierza Jagiellończyka*, Krakov 1873. Cenný článek o jejich dějinách vydán od R. Hube: *Statuta Nieszawskie* z r. 1454, Varšava 1875.

praxe, zachovaná v knihách soudních, byla tak důležitá, že soudy táhly se vždy k dřívějším podobným případům, a zákonodárná shromáždění sama se ospravedlňovala, kdykoli stanovila pravidlo příčící se i jen jedinému takovému případu. Někteří právníci byli v tak veliké vážnosti, že jejich rozhodnutí byla zachovávána jako obzvláště cenná, tak že se k nim soudové táhli v případech, pro které nebylo stanoveno pravidla, jako na př. soudce země Czerské. Nesmíme se tedy diviti, že máme dvoje vylíčení právních obyčejů patnáctého věku, a že pozdější zákonodárná činnost zachovala sbírku obyčejů o organizaci soudnictví a soudním řízení, které vznikly snad v patnáctém století.

Knížata Mazovští vydali také velmi mnoho zákonův o všech odvětvích práva, jež se zachovaly počínajíc od r. 1377 a dále.

Právo mazovské jest pro slovanské právo velmi cenné. Cizí vliv pocítoval se v Polsku velmi silně ve všech poměrech životních. Na příklad nauka o bratrství a rovnosti, která šlechta dala ideální sjednocenost, byla patrně přinesena ze západu. Ale Mazovsko bylo od západní Evropy příliš vzdáleno, a proto mnohem déle zachovalo slovanské obyčeje a zvyky beze vší změny. Jako ve Slezsku cizí vliv počal působiti o sto let dříve než v Polsku, tak v Mazovsku pocítován byl teprv o sto let později.

Právě před pádem státu Německých rytířů r. 1454, když značná část pruského obyvatelstva žádala býti připojena k Polsku, Kazimír IV. potvrdil všechna právní pravidla různého původu, maje na mysli různost obyvatelstva.

Konečně objevila se v Polsku v patnáctém věku také politická literatura. První popud byl k ní dán nejspíše velikou právní pří Polandu proti Německým rytířům, ve které papež sám rozhodoval jako soudce. Poláci snažili se dokázati, že křesťanské náboženství nemůže se rozšiřovati mečem, a že tedy sama příčina existence Německých rytířů jest zcela nezákonná. V tom vidíme již první stopy politických myšlenek. Veliký opravný ruch na koncilu Kostnickém taktéž vyvolal náboženské a politické rozhovory. Ale první vskutku politické dílo vyšlo v druhé polovici patnáctého století; bylo sepsáno od Jana Ostrogora. Tento učený spisovatel byl vychován v Itálii a Německu a přinesl z těch zemí snahu o opravy. Přál si sesliti panovníckou moc, osvoboditi stát od církve, sepsati právní zákonník atd. Patrný zmatek ve všech oborech života a úsilí vyšších kruhů zavěsti pořádek do státu a společnosti byly příčinou vzniku této literatury.*)

*) Příčiny vzniku politické literatury v Polsku jsou velmi dobře vyloženy prof. Bobrzyńským: *Starodaw. pr. pol. pomniki*, vol. V. Věcné

Třetí období.

Naznačili jsme stručně okolnosti, které zjednaly menší, sestávající asi z jedné desetiny národa, vládu nad státem, obyvatelstvem, ano i nad církví. Ale vedoucí kruhy oněch dob vyžadovaly nějakého vysvětlení tohoto mimořádného stavu. Tomuto požadavku bylo vyhověno klasickou literaturou, tak dychtivě čtenou od zámožné a vzdělané šlechty, a tak kvapně používanou na domácí poměry. Dovídali se z ní, že svrchovaná moc může náležeti nejen králi, nýbrž i národu samotnému, že národ musí sestávat z majitelů půdy, poněvadž hospodářství činí člověka nezávislým a spolehlivým, kdežto obchod a průmysl vedou k šibalství a podvodu. Národ sám musí míti plná soukromá i veřejná práva a musí býti zámožný, aby měl čas na literaturu a politické a společenské záležitosti. Ruční práce musí býti ponechána třídám, nemajícím žádných práv, otrokům starého Říma a Řecka; obchod a řemesla — měšťanům, těmto cizincům starých republik. Tyto nauky, tak bystře vymyšlené a výmluvně hlásané pohanskými filosofy, byly omluvou pro společenský řád, který se právě ustaloval, a dávaly mu hluboký filosofický základ.

dílo Ostrogorovo vydáno varšavským profesorem Wierzbowským, *Pamiętnik Ostrogora*, Varšava 1891.

Těchto několik poznámek vysvětluje nám běh příštích událostí. Třeba nám toliko přidati, že římsko-katolická reakce na západě silně se v Polsku obrázela; náboženská snášlivost zmizela s reformací a se šestnáctým stoletím, a býti členem římsko-katolické církve bylo, sedmnáctým stoletím počínajíc, považováno skoro za nezbytné pro šlechtice. Tak povstala ve třetím období pověstná zlatá svoboda šlechty. Zatím nastaly v západní Evropě veliké změny. Královská moc v osmnáctém století stala se samovládnou, zákon považován za vůli zákonodárce, konečně ve Francii obyvatelé měst byli považováni od některých nejvlivnějších myslitelů za pravý národ. Tyto nové směry obrážely se též v Polsku a vyvolaly u některých lépe vychovaných šlechticů, kteří byli nadšeni snahou po pokroku, pokusy, změnití starý způsob politického života, sesíliti královskou moc, povznéstí nižší třídy, hlavně měšťanstvo, slovem, způsobiti převrat ve státu a obyvatelstvu. Rozhodli se docela i na tom, provésti tuto přeměnu zákonem z 3. května 1791. Ale pokus ten byl již opožděn; několik let nemohlo odčinití dílo věků, a stát padl.

Po tomto nástinu vedoucích myšlenkových proudů dlužno obrátiti Vaši pozornost k historickým událostem. Zákonodárná moc byla definitivně vyměřena sněmem v Radomi r. 1505 takto: „Nic nového nemůže býti usta-

noveno od nás ani od našich nástupců bez společného souhlasu senátorů a poslů vojevodství“. Obor působnosti nejvyšších státních úředníků byl taktéž vymezen na tomto důležitém sněmě, tak že můžeme považovati polskou politiku od té chvíle za ustálenou.

Vyměření rodu Jagellovského r. 1570, který během času úplně se popořštil, umožnilo, aby byla zavedena zásada, že svrchovaná moc náleží národu. Od té doby král byl celou šlechtou volen jen na doživotí; shromažďovali se blíže Varšavy na rovině jmenované Wola. Král musel nejdříve přijmouti podmínky, zvané „pacta conventa“, sepsané senátem a národem, a potvrditi je přísahou.

Obyvatelstvo bylo rozděleno na dvě třídy: na šlechtu s plnými právy a na nižší vrstvy, jejichž práva se stále tenčila. Postavení měšťanstva bylo do posledních let osmnáctého století žalostné co do hospodářských, duševních, politických i společenských poměrů, ačkoli vždy se mohli v oboru práva uplatňovati. Selský lid byl úplně připoután k půdě a považován skoro za otroky starého věku.

Obyčejové právo vyvíjelo se způsoby již naznačenými, totiž soudní praxí a místními zákony. Podržovalo své místní rysy, poněvadž po r. 1570 zemské sněmky byly mnohem důležitější; sám valný sněm často přenášel poslední rozhodnutí choulostivých otázek na

tato shromáždění (sněmíky). Mimo to vojevodské soudy úřadovaly jako dříve; samo zřízení nejvyššího soudu polského, t. zv. tribunálu korunního, r. 1578 nemohlo vytvořiti obyčejové právo společné celému království, jak tomu bylo v Čechách; to mělo svou příčinu v tom, že řečený tribunál byl složen z členů zvolených jen na rok a stěží volených na novo. Sněm též s velikou zářlivostí pohlížel na tento nejvyšší soud, a všemožně překážel tomu, aby nová právní pravidla vznikla ze soudní praxe. Nelze se tedy diviti, že tato praxe různí se v jednotlivých vojevodstvích nevzbuzovala pozornost právníků, kterým římské právo a jeho věda byly milejší. Přes to vše obyvatelstvo cítilo důležitost obyčejového práva. Když vznikl úmysl kodifikace, a r. 1506 podniknuto sbírání všech zákonů, v království platných, bylo slíbeno, že bude v ni pojmato obyčejové právo každého jednotlivého vojevodství. Obyčejová pravidla některých vojevodství byla skutečně v této sbírce uveřejněna, a pro ostatní nechány prázdne listy. Když byla v proudě příprava jednoho zákonníka, vyslovena byla myšlenka že se musí zakládati na obyčejovém právu království, a proto r. 1520 rozeslán všem vojevodům rozkaz, aby sepsali právní obyčeje svých vojevodství. Tomuto rozkazu však nebylo vyhověno, a proto zákonník musel se postavit na jiné základy.

R. 1532 komise kodifikační byla též zavázána, aby opravila a formulovala právní obyčeje všech vojevodství státu, které měly býti komisí předloženy. Tato myšlenka však uskutěčněna nebyla, a právo obyčejové zůstalo nesepsáno. Ačkoli od té doby neslycháme ničeho o právu obyčejovém, přece pro nedostatečnost zákonů upravovalo všechny poměry života. Obyčeje, zvyky, mravy zachované jen podáním byly nestálé a místní, ale byly skoro jedinou mocí vládnoucí v království.

Přejdeme-li od práva obyčejového k zákonnému, musíme mít na mysli, že potřeba, mítí zákonník, byla vyslovena již v druhé polovici patnáctého věku. Vždyť poměry se byly změnily tak nesmírně, že stará práva byla zcela nedostatečná. Mimo to doufala šlechta, že založí svou vládu na pevném podkladě, důsledném do všech podrobností; králové na druhé straně hleděli nepozorovaně zvětšiti svou moc. Tyto dvě protichůdné snahy neslibovaly však nic dobrého.

Práce o zákonníku počala Statutem Laského z r. 1506, v němž nacházíme mimo polské právo a mezinárodní smlouvy též německé zákony, ano i jedno vědecké dílo. Předmluva vykládá o potřebě takového díla; opisy zákonů staly se tak vzácnými, že nebylo lze naléztí ani dva, tři pány, kteří by znali práva království, a ani jednoho, který

by měl měl úplnou jejich sbírku.*) Sigmund I. po svém nastoupení na trůn obíral se ve-lice kodifikací. Ale všecko jeho úsilí bylo marné, a proto sněm z r. 1532 usnesl se obmeziti úkol na to, aby byla sepsána právní pravidla pro působnost v soudech, totiž soukromé a trestní právo se soudním řízením. Byla jmenována šestičlenná komise, která vypracovala téhož roku zákonník s názvem „Correctura statutorum et consuetudinum regni Poloniae“. Tento zákonník známý pod jménem Statut Taszyckého, dle jeho hlavního spisovatele, jest nanejvýše zajímavý. Komise, opírajíc se o všechna předešlá práva, zachovala pokud možno znění dřívějších zákonů a naznačovala místa, kde nějaká změna byla učiněna, a v záhlaví každé knihy podala podrobnou zprávu o příslušných pramenech; velmi málo článků bylo nových, a tyto novoty byly komisí odůvodněny; někdy přestala komise na tom, že naznačila, kde bylo dodatečného zákonodárství zapotřebí. Také soustava jest velmi pozoruhodná a do jisté míry samostatná. Po úvodu o prame-

*) Laski G., *Commune incliti Polon. regni Privilegium*, Krakov 1906. Toto vydání ze šestnáctého věku ovšem nemohlo býti kritickým, ale zákony z doby před šestnáctým stoletím byly z něho otištěny ve *Vol. Legum*; proto vydání těchto *Vol. Leg.* do šestnáctého věku, jak jsem pravil, není spolehlivé.

nech práva první kniha vykládá celé státní zřízení, především však organizaci soudnictví; druhá obsahuje právo procesní, třetí právo osob na jedné straně v rodině a na druhé ve společnosti a v státu; čtvrtá kniha jedná o závazcích vznikajících ze smluv a z přestupků práva, poslední pak šíří se o formulích procesních, hlavně však o těch, jež týkají se pozemkového majetku. Osnova zákonníka byla takto výkladem skutečného polského práva, ne však práva, jež do Polska mělo býti teprve uvedeno; taktéž úplně se shodovala s usnesením sněmu o zřízení komise, kteréž vyžadovalo, aby komise odstranila zmatek v právích, odklidila dvojmysly a protivy a zavedla jednotnost celého práva. Přes všecku záslušnost svou zákonník byl sněmem zavržen, částečně, poněvadž se nezmínil o nutnosti, aby poslanci při zdělání zákonů byli přítomni, ale hlavně následkem pletich některých pánů.*)

Uvedený nezdar podlomil energii králů, a od polovice šestnáctého století shledáváme jen soukromé osoby, které obyčejně na podnět králů zkoušejí svou sílu, aby sepsaly zákonník. Jakub Przymusi byl první z nich,

*) Tato velmi důležitá památka polského práva vydána jest s vědeckou předmlouvou od profesora Bobrzyńskiego ve sbírce *Starod. pr. pol. p. m. n. i. k. i.*, vol. III.

jenž vydal r. 1553 Statuta ac Privilegia Regni Poloniae. Byl římsko-katolickým knězem, ale později změnil svoje vyznání a oženil se. Není divu, že nacházíme v jeho zákonníku velmi mnoho útoků na kněžstvo. Z té příčiny dílo jeho bylo od sněmu zavrženo, ano bylo od kněžstva skoupeno a zničeno. Přes to byl jeho vliv na jeho nástupce v tomto podnikání veliký. Przyluského zákonník liší se značně od Statutu Tasyzského. Tento záležel v revisi polských doktrin pomocí soudní praxe v království, kdežto onen byl proniknut pravidly římského a církevního práva pomocí vědy. Ano, nacházíme v něm celé oddíly vzaté z římských právníků, a soustava jest též soustavou Institucí Justinianových. Jan Herbut, úředník korunní vydal r. 1557 soustavné zpracování polských zákonů; přejal velmi mnoho od svého předchůdce; změny a výpustky lze pozorovati jen v některých částech a v některých nařízeních. Spisovatel vydal totéž dílo v abecedním pořádku r. 1563, a r. 1570 na přání Sigmunda II. přeložil je sám do polštiny. Soustavná jeho sbírka nebyla sněmem schválena, ale jeho abecední dílo mělo neobyčejný vliv při soudech až do pádu Polského království. Třetí velmi pozoruhodná osnova byla sepsána od Jana Januszewského vlivem komise zřízené r. 1589 od sněmu k sepsání zákonníku. Ani tento návrh nebyl po-

tvrzen, ale byl pro soudní praxi velmi důležitý.

Všecky uvedené návrhy vykazují jako společný rys vliv římského a církevního práva, ježto právní věda této doby stála na vysokém stupni.

Poslední úsilí o kodifikaci projevilo se na sněmě z r. 1776, a práce svěřena Ondřeji Zamoyskému. Ale tento poslední návrh byl naprosto bezúspěšný. Sněm z r. 1780 nejen zamítl jej bez zkoumání, nýbrž i zakázal, aby nebyl už nikdy předložen k projednávání. Mimo mnohé jeho slabé stránky bylo hlavním příčinou nezdaru přání spisovatele, opravití stát a společnost, ne však sebrati, sjednotiti a očistiti dosavadní závazná pravidla. Proto třeba posuzovati toto dílo spíše jako politickou brošuru než jako návrh zákona. Sněm z r. 1776 vyžadoval od spisovatele ryze právnícké hledisko, on však naopak posuzoval všecky poměry ze stanoviska politického. *)

Tak polské právo „zemské“ zůstalo nekodifikováno; vyvinulo se z usnesení sněmů a v některých věcech z pacta conventa,

*) Návrh tento byl vydán od W. Dutkiewicz ve Varšavě r. 1874 pod titulem: Zbiór praw sądowych przez ex-kanclerza Andrzeja ordynata Zamojskiego uložony. Kritický rozbor tohoto návrhu podal profesor Bobrzyński (Biblioteka Warszawska, 1875, serya V., Styczeń, v. I.).

t. j. ze smluv každého nového krále s národem, jež obsahovaly podmínky jejich nastoupení na trůn.

Ve třetím období nacházíme mimo zákonné právo, společně celému království, též místní kodifikace, někdy velmi důmyslně provedené.

Mazovsko bylo s Polskem spojeno, když r. 1525 dynastie vlastních knížat byla vymřela. Mazovská kodifikace byla vyvolána ustanoveními privilegia Piotrkovského z r. 1529, kterým se dovolovalo Mazovským, aby podrželi svoje práva a obyčeje v soudech královských a ve sněmu, dále starostlivostí jejich o vlastní práva a strachem, že by tato práva mohla zaniknouti v právech polských, konečně příkladem Polska, kde král i obyvatelstvo obírali se návrhy zákonů. První zákoník, sankcionovaný r. 1532, byl usnesen mazovským sněmem r. 1531 ve Varšavě. Bylo to dosti volné spojení svrchu uvedených zákonů a sbírky obyčejového práva. Potřeba spojití práva různých krajů mazovských a nastalé spojení s Polskem způsobilo některé změny, jež však nebyly podstatné. Ačkoli bylo toto dílo potvrzeno králem, potřebovalo brzy změn, ježto nepřiléhalo dosti k polským poměrům. Byl tedy r. 1540 vydán druhý zákoník, kterýž jest pouze opravou dřívějšího zákoníka, aby se zajistila větší práva šlechtě nad sedláky. Mimo to podává druhý zákoník veliká zlepšení soudního řízení, čímž uči-

něn konec dlouho trvající nestálosti právních poměrů, zamezeno zbytečné soudičství a podplácení, a zjednodušeny spory. Zákoník tento byl potvrzen r. 1540.*)

Živější styky Mazovských s Polskem vedly nutně k větší podobnosti v právních názorech, které během času jevíly se v odstranění některých zvláštností mazovského práva. To konečně mělo za následek, že polské právo bylo od Mazovanů r. 1576 přijato až na některá právní pravidla, jež byla zachována, aby obhájila zájmy četné chudé šlechty. Tato pravidla, vybraná ze zákoníků svrchu uvedených, byla sepsána r. 1576 a potvrzena králem r. 1577 pod názvem *Excepta ducatus Mazoviae*, jako třetí mazovský zá-

*) Tento zákoník jest vydán Bandtkiem v *Jus pol.* Mimo to jsou uveřejněny Mazovské statuty v *Starod. pr. pol. pomniki od Helcela* na základě některých starých rukopisů. Máme monografii od K. Dunina, jednající o veřejném a soukromém právu mazovském: *Dawne mazowieckie prawo*, Varšava 1881. Otázky, týkající se dějin mazovského obyčejového i zákonného práva, jsou platně řešeny od Al. Winiarze, *O zwodzie zwyczajów prawnych mazowieckich układu Wawrzyńca z Prażmowa*, Krakov 1895, a zvláště od věhlasného prof. Balzera, *W sprawie sankcyi Statutu Mazowieckiego pierwszego z roku 1532*, Krakov 1900. — [Český referát Kadlcův ve *Sborníku věd práv. a stát.*, I. roč., 1901, str. 226 a 227.]

konník. Tak Mazovsko z právního hlediska bylo skoro úplně spojeno s Polskem.

Pravili jsme, že Kazimír IV. potvrdil všechna různá právní pravidla, platná v zemích připojených k Polsku po pádu státu Německých rytířů. To způsobilo velikou nestálost práva, která měla být odstraněna usnesením z r. 1476, jež stanovilo, že jen právo Chelmské německého původu bude závazné pro veškeré obyvatelstvo; zároveň byla zřízena komise, která měla toto právo prozkoumat a opravit. Tyto nové země byly značně poněmčeny; měly rozsáhlou samosprávu se zvláštním sněmem, kterého také měšťanstvo valnou měrou se účastnilo. Vůbec byla pruská města bohatá a vzdělaná, tak že důležitost jejich práva snadno se vysvětlovala. Ale právě obeznámení se pruské šlechty s nesmírnými výsadami polských šlechticů a nezdar tak četných komisí zřízených k opravě práva Chelmského, vzbudily v pruské šlechtě touhu, aby byla postavena na roveň Polákům; toho dosaženo r. 1598 pomocí *jus terrestris nobilitatis Prussiae*. Jest patrné, že tento zákonník, jež došel ihned schválení krále a sněmu a vztahoval se více méně na všechna odvětví práva, byl pro polské právo velmi důležitý, ačkoli měl toliko místní ráz pruského zákonníka.

Opustili jsme Litvu v době, kdy popoštění rozhodující třídy bylo značně pokročilo, a roz-

drobení obyvatelstva bylo skoro úplné. Tato snaha části litevské šlechty o sjednocení s Polskem a stálé a mohutné úsilí krále Sig-munda II. mělo konečně na sněmě Lublinském z r. 1569 za následek spojení Polska s Litvou v jeden stát. Obě části podřely úplně samosprávu, jen král a sněm byl též. Ústava Litvy změnila se též značně počínajíc od polovice šestnáctého století. Byla aristokratická, jak jsme byli pravili, ale od polovice šestnáctého století nižší šlechta se svými zemskými shromážděními, nazvanými *s n ě m í k y*, stále více vystupuje v popředí, ačkoli nikdy nedosáhla takového vlivu jako v Polsku. Slovem, Litva zachovala své aristokratické rysy. Spojení s Polskem způsobilo změny v právu, a tak povstal třetí Litevský statut z r. 1588. Změny týkají se hlavně ústavního práva, kdežto ostatní jeho části a soustava zůstaly v podstatě, jak byly. První tři kapitoly obsahují právo ústavní, totiž práva týkající se velkého knížete a obrany státu a práva šlechty; posledních deset kapitol jedná o soukromém a trestním právu a řízení soudním, jež není odloučeno. Všecky tyto statuty byly vydány v ruské řeči a později přeloženy do polštiny, ano i do latiny.

Přehlédněme ještě ke konci právníkou literaturu polskou v té době bohatou a rozmanitou. Můžeme ji rozdělit na tři druhy,

politickou, právní a historickou. První jest velmi zajímavá.

Můžeme předem pokládati za jisté, že politický ruch literární zakládal se na staré filosofii o státu a společnosti, hlavně na filosofii Aristotelově, jehož Politika, v šestnáctém století do polštiny přeložená, byla velmi dobře známa. Jak jsem pravil, shodovaly se tyto staré názory do veliké míry s poměry vytvořenými dějinami. Ale mimo tento směr nacházíme i myšlenky, rozšiřované mezi reformátory šestnáctého století, že by se mělo se všemi třídami nakládati se stejnou spravedlností. Tyto dva proudy myšlenkové prodchnuly Ondřeje Modrzewského, největšího polského politického myslitele šestnáctého století, jenž psal ne pouze pro Polsko, a jehož díla byla přeložena do mnohých evropských jazyků. Veliké otázky, jež zmítaly jeho rodnou zemí, zaměstnávaly také jeho. Proto povznášel mohutný svůj hlas ve prospěch zlepšení postavení selského lidu; projevil velmi humanní a praktické myšlenky o zřízení stálého pokladu na uhrazení výdajů státních stejnoměrným ukládáním daní na celý národ; navrhoval, aby nejvyšší soud se skládal z členů, kteří by nebyli bráni jen ze šlechty.

Mnoho jiných vážných spisovatelů žilo v této době, kteří zastupovali jiné směry, na př. Stanislav Orzechowski, který docela chtěl Polsko podřídit papeži, Warszewicki, který

dokazoval nutnost autokratické moci královny, a Górnicki, jehož ideálem byly Benátky se svým aristokratickým senátem vládnoucím bez soupeřů. Tento literární ruch ochabuje v sedmnáctém století a v první polovici osmnáctého, ale znovu vystupuje s velikou silou v posledních padesáti letech poslednějšho věku, když vzcházely otázky o zvětšení královské moci, o povznesení měšťanstva k plnému právnímu uplatnění a o zlepšení postavení selského lidu. Hugo Kollataj, Staszic a jiní byli vůdčími osobnostmi té doby; nacházíme v jejich dílech ozvěnu předchůdců francouzské revoluce. Společným rysem této dlouhé řady spisovatelů bylo tedy, že doporučovali jenom prostředky k zlepšení státu a společnosti, ale nevyličovali jejich ústrojí.

Nyní můžeme posouditi ráz polského právního písemnictví. Nezdar pokusů o sepsání zákonníka, zřízení vysokého soudu s členy volenými od zemských sněmků šlechtických jen na rok, způsobily potřebu, hleděti k právu římskému a k právní vědě jako k prostředkům, kterými by bylo lze odstraniti protivy v polských právech a doplniti jejich nedostatky. Ve spisech Dreznera, Zalaszwowského, Ostrowského, Pavla Orzechowského a Zawadského o polském soukromém a trestním právě, o organizaci soudnictví a o řízení soudním, málo kdy nacházíme výklad právních pravidel, jak jim rozuměli soudcové,

a jak se jich užívalo v právní praxi, nýbrž jen vypsání pravidel, vybraných ze zákonů a jejich srovnání pomocí tehdejší právní vědy. Ostrowski jest nejzajímavějším mezi těmi spisovateli, poněvadž zahrnuje celé právo, jak bylo v užívání u soudů, a věnoval též jakousi pozornost praxi.*)

Historická studia o Polském státu a společnosti počínají dílem Kromera, biskupa Warمیnského, nadepsaným „Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica regni Polonici“. Dílo toto podává jen výklad o státu za doby Kromerovy, ale ježto přítomnost často může býti vysvětlena jen minulostí, má též některé dějepisné poznámky. Kromer jako první spisovatel v tomto odvětví vědy, měl veliký vliv na Chwalkowského a Hartknocha, kteří oba vykládali polské ústavní právo s historickými úvahami, někdy cennými. Ale nejdůkladnějšími spisovateli jsou Lengnich a Skrzetuski. První vydal celé dějiny polského státního zřízení ve třech obdobích dynastií, rodu Piastovců, Ja-

*) O polské politické literatuře máme velmi mnoho spisů. Nejznámější jsou: K. Hoffmann, *Historya reform politycznych w dawnej Polsce*, Poznaň 1869, a St. Tarnowski, *Pisarze polityczni XVI. w.*, Krakov 1895. Pokládám však všechna díla o polské politické literatuře za nedostatečná; spisovatelé pohlížejí na podmínky politické existence Polska v šestnáctém a sedmnáctém věku s dnešního hlediska.

giellovců a volených králů. První doba není napsána způsobem vědeckým, druhá jest mnohem lepší; třetí — hlavně z jeho paměti — má velikou cenu. Druhé vydání Lengnichova *Jus publicum Regni Poloniae* vyšlo r. 1765—6, ale po těchto letech nastaly veliké změny. Skrzetuski podjal se proto výkladu těchto změn ve spise „Prawo polityczne narodu Polskiego“. Jest méně kritický než Lengnich, ale rozumí lépe polskému vývoji, na nějž Lengnich pohlížel se stanoviska vlastní doby, a jest prodchnut opravným duchem své doby. Všimá si vskutku více měšťanstva, selského lidu, obchodu, průmyslu a národního vychování, a snaží se všude nalézt prostředky k zlepšení všech těchto různých národních sil.

PŘEDNÁŠKA V.

Chorvatsko.

Je-li málo můžeme povědět o samostatném
trvání knížectví Chorvatského,*) povýšeného

*) Jihoslovanská Akademie, založená r. 1873, jest střediskem celého vědeckého života v Chorvatsku a Dalmacii. Bývalý president akademie Fr. Rački provedl nanejvýše důležitá bádání o všech poměrech Chorvatského knížectví, neměl však dosti času, aby výsledky sebral v jediný veliký obraz. Edice, jež Akademie vydává o historii práva, jsou dvojí: 1. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, 32 sv., obsahující staré listiny, styky všeho druhu s Benátkami, velmi zajímavé právní památky dubrovnické atd., a 2. *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*. Tato druhá sbírka obsahuje: sv. I.: *Statuta et leges civitatis Curzulae*, 1877; vol. II.: *Statuta et leges civitatis Spalati*, 1878; vol. III.: *Statuta et leges civitatis Buduae, civitatis Scardoniae et civitatis et insulae Lesinae*, 1882—3; vol. IV.: *Statuta lingua croatica conscripta*, 1890; vol. V.: *Urbaria, lingua croatica conscripta, sectio I.*, 1894; vol. VI.: *Acta croatica t. I* (1100 až 1499), 1898; vol. VII., *Statuta confraterni-*

na království papežem Řehořem VII., jenž snažil se zeslabiti moc císařovu utvořením

tatum et corporationum Ragusinarum, sectio 1, 1899, sectio 2., 1900; [vol. VIII.: *Libro delli ordinamenti e delle usanze della universitade e dello commune della Isola de Lagusta*, 1901; vol. IX.: *Liber statutorum civitatis Ragusii* a. 1272, 1904; vol. X.: *Statuti primorskih gradova i općina*, Bibliografički nacrt Ivana Strohala, 1911. — K nejdůležitějším svazkům sbírky první (*Monum. spect. hist. Slov. merid.*) náleží sv. VII. *Documenta historiae chroaeticae periodum antiquum illustrantia*, vydaný péčí Fr. Račkého. Doplňkem svazku toho jsou *Novo nadjeni spomenici iz IX. i XI. vijeka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku povijest*, vyd. Račkým a Miklošičem ve Starinách Jihosl. Akad., XII., r. 1880. Ačkoli je dílo Račkého velmi důkladné, přece bylo nutno je revidovati. Práci tu podnikl prof. T. Smičiklas. Nové vydání listin uveřejněných Račkým tvořiti bude 1. svazek veliké sbírky Smičiklasovy, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vydávané rovněž Jihosl. Akad. Dosud vyšlo 8 sv. této sbírky (sv. II.—IX.), r. 1904—1911. Listiny tuto uveřejněné jdou od r. 1101 (od spojení Chorvatska s Uherskem) až do r. 1331. — Nákladem Jihosl. Akad. vychází také cenný historicko-právní slovník V. Mažuraniče, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, dosud 2 sešity (připravuje se třetí), 1908 a 1909. — Pro studium obyčejového práva chorvatského, v němž dochovány jsou namnoze přežitky staré doby, důležitý jest *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slave-*

Slovanské právo.

nových království s jakousi závislostí na pa-
peži.

na, vydávaný rovněž Jihosl. Akad., dosud 16 sv.]
Řád Jihoslov. Akademie obsahuje vědecké člán-
ky, kdežto tak zvané Starine uveřejňují vedle
vědeckých článků též prameny všeho druhu. Sám
ráz země, jejího obyvatelstva a jejich dějin, velmi
dobře vysvětluje nesnadnost, snad i nemožnost
sepsati dějiny práva v Chorvatsku a Dalmacii.
[Ze starší literatury historicko-právní má největší
význam Mikóczyovo dílo *Otium Croatiae*,
v Budíně 1806, pak menší spisek Kuševićův, *De
municipalibus juribus et statutis
regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sla-
voniae*, v Záhřebě 1830 (v překladě Žigroviće-
Pretočkého, *O samosvojnih pravih i pravilih kra-
ljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, t., 1883).
Ze spisovatelů novějších nejvíce se zasloužil
o osvětlení právní minulosti chorvatské Fr. Rački,
jehož hlavní práce jsou *Odlomci iz državnoga
prava hrvatskoga za narodne dynastie*, ve
Vídni 1861, a *Nutarnje stanje Hrvatske prije
XII. stoljeća*, Rad. kn. 70, 79, 91, 99, 105,
115 a 116, též o sobě, v Záhřebě 1894. Veliké
zásluhy měl dále Ivan Kukuljević-Sakcinski,
redaktor *Arkivu za povjestnicu jugoslavensku*,
v jehož 12 svazcích (1863—1875) vyšlo mnoho
příspěvků k dějinám chorv. práva. Z edicí
jeho uvéstí sluší zvláště *Jura regni Croatiae,
Slav. et Dalm.*, 3 sv., 1861, a *Acta croatica*
(sbírka hlaholých listin a napsů), 1863. Od
V. Bogišiće máme vedle prací, týkajících se
hlavně obyčejového práva jihoslovanského,
zejména dílo *Pisani zakoni na slavenskom jugu*,
v Záhřebě 1872. Nemalý význam pro právní
dějiny chorv. má Ivan Tkalčić, autor mnoha
rozprav, uveřejněných v Radu

Po vyměření své národní dynastie zvolil ten-
to stát uherského krále a stal se tak r. 1102

a Starinách. Největším dílem jeho jsou *Monu-
menta historica Zagrabiae*, 11 sv., 1889
až 1905, jež obsahují materiál k dějinám Záhřeba
od r. 1093 až do r. 1526 a jsou veledůležitým
pramenem pro politické, církevní, právní a kul-
turní dějiny hlavního města chorvatského. Kromě
toho Tkalčić vydal *Monumenta historica
episcopatus Zagrabiensis*, saec. XII. et XIII.,
2 sv., 1873 a 1874. S prospěchem pou-
žije právní historik četných prací S. Ljubiće,
týkajících se archeologie, numismatiky a dějin
chorvatských. V *Monum. spect. hist. Slav. mer.*
uveřejnil 10 sv. sbírky *Listine o odnošajih
izmedju južnoga Slavenstva i mletačke
republike* (z l. 960—1469), dále 3 sv.
Sbírky Commissiones et relationes Venetae
(z l. 1433—1571). Právem dubrovnickým
zabýval se hlavně K. Vojnović, jehož práce
jsou uveřejněny v Radu. Několik prací právně-
historických napsal Fr. Spevec; nejdůležitější
z nich je *Pravo bliže rodbine glede odsvoja
nekretnina*, 1883; od S. Bresztzyenského má-
me *Pravno-povjestni podatci o Turo-
polju*, v Záhřebě 1892. Jen částečně se
týkají ústavních dějin chorvatských ve-
lececné práce Pliverićovy, věnované
nynějšmu ústavnímu právu chorvatskému.
Z historiků vedle Tkalčiće, Ljubiće a
Smičiklasy uvéstí sluší hlavně Vjekoslava
Klaiće, autora několikavazkového díla,
Povjest Hrvata, i rozličných jiných
prací, jako *Povjest Bosne*, 1882, *Hrvatska
plemena od XII. do XVI. stoljeća* (Rad.
130, 1897), *Marturina*, slavonska dača u
srednjem vijeku (Rad., 157, 1904) a j.
Velmi pilný a nadaný je historik Ferdo
Šišić, od něhož máme

části Uherska. Z těchto starodávných dob nezachovaly se žádné zákony; máme jen ně-

vedle jiných prací zejména tyto: Hrvatska povijest, 2 sv., v Záhřebě 1906 a 1908, Kralj Koloman i Hrvati god. 1102, v Záhřebě 1907, Dalmacija i ugarsko-hrvatski kralj Koloman, t., 1909, a j. Cennými pracemi obohatil historickou literaturu chorv. dále Em. Laszowski, vydavatel histor. pramenů k dějinám šlechtické obce Turopolské, Povjesni spomenici plem. općine Turopolja, 4 sv., v Záhřebě 1904—1908. Z ostatních historikův uvádíme zvláště Kršnjavého, Manojloviče a Grubera. I cizinci zabývali se chorv. dějinami a právem. Uvedeni buďte zvláště: Reutz, *Verfassung und Rechtszustand der dalmatinischen Küstenstädte und Inseln im Mittelalter*, Derpt 1841; V. Makušev, od něhož máme mimo jiné práce *Izslědovanija ob istoričeskich pamjatnikach i bytopisateljch Dubrovnika*, v Petrohradě 1867; Leontovič, *Drevnėje chorvato-dalmatskoje zakonodatělstvo*, v Odesse 1868; Smirnov, *Očerki istoriji chorv. gosudarstva do podčiněnija jęgo ugorskoj koroně*, v Kazani 1879; týž, *Otnošenija Veněciji k gorodskim obščinam Dalmaciji* s. 12. do pol. 14. věka, t. 1880 a 1884 a j.; K. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, 3 sv., *Denkschriften Viedeň. Akad.*, 1901, 1903 a 1904; Thallóczy, který mimo jiné s Gelcichem vydal *Diplomatarium Ragusanum* (v Budapešti 1887), s Barabášem *Codex diplom. comitum de Blagay* (r. 1897), s Hodinkou 1. sv. sbírky *Codex diplom. Partium reg-*

kolik listin, z nichž můžeme souditi o zřízení toho státu.

Veliký rozdíl mezi Chorvatskem a břehy Adrie byl od nás již uveden, a to skytá nám

no Hung. adnexarum, kde jest uveřejněn histor. materiál pro Uhry a chorv. pohraničné území z let 1490—1527 (r. 1904; vyd. vesměs Uherskou Akad.). Kadlec opatřil nové vydání starého slovanského překladu *Verbőczyova Tripartitum opus juris consuet. regni Hungariae*, pořizeného Ivanem Pergošičem (vyd. Srb. Král. Akad., Bělehrad 1909). Z mladších právních historiků máme od M. Mauroviče kritickou studii o pojmu sv. koruny Uherské (v Mjeseč. Prav. Družtva, 1904 až 1906; dějinám práva soukromého věnoval pozornost Ivan Strohal, autor několika statí o otázcě zádružné, jako O uzrocima pojavi zadruga (Mjes. Prav. Druž., 1903), *Zadruga u južnih Slovjena* (Glas. Zem. Muz. u Bosni i Herc., 1909) a j. Přípravnou prací k dalšímu vydávání dalmatských statutů je zmíněný již bibliografický spis Strohalův, *Statuti primorskih gradova i općina*. Velmi cennou studii z oboru dějin státního práva chorv. napsal bán Nikola pl. Tomašić, *Temelji državno-ga prava Hrvatskoga kraljevstva*, v Záhřebě 1910. (Otisk z Vjesnika Kr. hr. slav. dalm. zem. arkiva, XI.) Obšírný referát o této práci od K. Kadlce, ve Sbor. věd práv. a stát., X. (1910), str. 448—457. — Podrobnější bibliografii starších prací přináší Stj. Ortnera *Repetitorij iz pravne povjesti Germana i Slavena*, v Záhřebě 1898. Srov. též Kadlcův bibliograf. přehled, Několik kapitol z oboru slov. práva.]

zcela jiný pohled na politické a společenské poměry obou těchto zemí, ačkoli slovanské obyvatelstvo obou jest totožné. Proto pojednáme o pramenech práva každé z těchto zemí zvláště a začneme s obcemi položenými na Adrii, poněvadž zachovaly více starých a původních právních listin, které jsou též lépe známy.

Jeden z nejdůležitějších slovanských zákoníků jest tak zvaný *Z a k o n V i n o d o l s k i*. Vinodol jest malá obec, jež skládala se z několika samosprávných měst a byla poddána knížecímu rodu Frankopanů, vasalů uherského krále. Zákoník byl sepsán r. 1288 řečí chorvatskou; o jeho veliké důležitosti lze souditi z předmluvy vykládající jeho původ.

Praví, že občané Vinodolští pozorovali, jak někdy přiházejí se omyly, týkající se starých a dobře osvědčených práv, pročež si přáli, aby stará dobrá práva jejich předků v celistvosti jejich byla zachována. Z té příčiny obyvatelé, duchovenstvo i laikové, shromáždili se před svým knížetem a usnesli se, zvoliti z každého města několik osob, vynikajících ne věkem, nýbrž znalostí jejich starých právních obyčejů, aby sepsali všecka ta stará dobrá a osvědčená práva Vinodolská, jež sami chovají v paměti nebo o nichž slyšeli od svých otců a dědů, aby každý omyl byl vyloučen. Potom uvádějí se jménem všichni zvolení a praví se toto: „Všichni zde nazna-

čení sešli se na jednom místě po přání obce a za jednomyslného souhlasu a z rozkazu veřejné obce Vinodolské sjednali, co je níže psáno, nebo co slyšeli od svých starších“. Vyslanci měst přidali ke konci zákoníku prohlášení, že svrchu psaná práva jsou skutečně stará a osvědčená, pod nimiž vyslanci sami a jejich předkové žili. Obec se usnesla, aby na paměť této události učiněno bylo po opisu těchto práv pro každé město.

Takto máme nade vši pochybnost v tomto zákoníku velmi starou sbírku slovanských právních obyčejů. Obsah jest bohužel velmi obmezený; povinnosti obyvatelstva k církvi a knížeti tvoří skoro jediný obsah, kdežto o soukromém právě sotva že se činí zmínka; jen dodatek z pozdější doby mluví o pozemkovém majetku. Shledáváme v tomto zákoníku soustavu, ač ne velmi důslednou, totiž skupinu práv o církvi, o trestním právu s trestním řízením a předpisy o soudním řízení. Byl to tedy návod pro kněze, soudce a správní úředníky.*)

Statut obce Trsatské jest jen pokračováním práv Vinodolských. Tato obec náležela

*) Tento důležitý statut velmi dobře přeložil do frančtiny Jules Preux: *La loi du Vinodol traduite et annotée par J. P.*, Paris 1897. Výborné vydání s vysvětlivkami a ruským překladem od proslulého prof. Jagiče vyšlo v Petrohradě r. 1880: *Z a k o n V i n o d o l s k i j*.

k Vinodolu a rodu Frankopanů, a její vyslanci byli mezi spisovateli práv Vinodolských. Jedna listina Trsatská z r. 1423 uváděla zřejmě, že práva Vinodolská jsou dosud v právní platnosti. Přes to vše přišel Trsát asi r. 1563 pod vládu císaře, a proto poctivována potřeba uspořádati poměr mezi úředníkem císařovým a mezi obyvateli. Rozpor mezi obyvatelstvem a úředníkem císařským v první polovici sedmnáctého století byl bezprostřední příčinou ujednání z r. 1640; zakládalo se na starých obyčejích, zvycích a právech a vydáno se souhlasem národa, tak že podává též písemný doklad o právu obyčejovém.

Druhá velmi důležitá sbírka chorvatského obyčejového práva jest Statut Polický, statut malé republiky blíže Splitu v Dalmacii. R. 1480 přišla tato obec z poddanství tureckého pod Benátky, a to nejspíše vyvolalo nutnost prozkoumati ve shromáždění celé obce stará práva a obyčeje zachované v listinách a doplniti je novými usneseními, což stalo se r. 1485. Byla to poslední soustavná revise starých obyčejů; zákonník byl napotom stále rozmnožován novými zákony do něho vkládanými, a máme též rukopisy ze sedmnáctého století, v nichž opisovači se snažili, dostati nové zákony do téhož pořádku, v jakém byly staré. Na všechny způsob statut z r. 1485 byl nejdůležitější, a z jeho obsahu dovídáme

se též o jiném statutu z r. 1440, který se zmiňuje o ještě starších sbírkách obyčejů. Můžeme tedy míti za to, že celý statut složen jest z tří dílů, z původního, neznámého data a ze statutů z r. 1440 a 1485. Prameny statutu jsou skoro výhradně staré obyčeje a zvyky, někdy soudní praxe, velmi zřídka cizí práva, Justinianské a byzantské. Můžeme i vyznačiti nejstarší zákonník; jest zachován skoro netknut pro velikou úctu, kterou Chorvaté měli k starým obyčejům; obsahoval základní zákony o zřízení obce, o organizaci soudní a o soudním řízení a konečně trestní právo. Skupiny článků o církvi a duchovenstvu, o pozemkovém majetku, trestním právu, soukromém právu a soudním řízení byly nejspíše přidány r. 1485. Kodifikace tato neodstraňuje všechny obyčeje, poněvadž nelze předvídati vše, co se udá, a všechna pravidla mají místo v statutu, jak zákonník sám praví. Až do osmnáctého století byl zákonník stále rozmnožován novými ustanoveními, vpisovanými jen do soustavného zákonníka, jak jsem byl prvé pravil, a dosud má jej obyvatelstvo v největší vážnosti. Nelze se tedy diviti, že jsou dvě vydání, starší, originálu nejvíce se podobající, a nové, ukončené r. 1862, s mnohými přídavky, modernisované a jevíci snahu o soustavnost. Jest to jedna z nejposvátnějších památek slovanské právní dávnověkosti, poněvadž jest to dílo lidu obklopeného

horami, vzdáleného všeho vlivu cizího, velmi konservativního, který po staletí požíval rozsáhlé samosprávy; konečně obsahuje mnohá ustanovení právní od soukromých poměrech, jež ve slovanských sbírkách obyčejového práva jsou vzácná.

Tak zvaný statut ostrova Krku jest sbírka právních ustanovení, ale není zákonníkem. Právní dějiny tohoto ostrova lze rozdělit na dvě části; Krk se svrchu uvedenou obcí Vinodolskou měl svou vlastní knížecí rodinu Frankopánů, kteří panovali do r. 1480, kdy ostrov byl podmaněn od Benátčanů. Proto práva od r. 1362—1480 mají ráz slovanský, kdežto od r. 1480 stále více převládal vliv benátský. Tyto zákony obsahují jako obyčejně tresty na přestupky a soudní řízení; ta část, jež byla sepsána r. 1388 shromážděním osob, znalých starých obyčejů a zvyků, tvoří jádro statutu.

Obce Kastav a Veprinac leží blíže Vinodolu a Rjegy a měly statuty ne právě staré, ale velmi zajímavé. Statut Kastavský byl sepsán mezi r. 1471—1493, po připojení k Rakousku, ale na základě obyčejů, zvyků a práv z dob mnohem starších. Tento statut byl doplňován a nové zákony přidávány jako obyčejně. Statut sám obsahuje upravení různých povinností v naturalích nebo penězích úředníkům říšským a obecním, různá právní pra-

vidla trestního práva a řízení soudního; o těchto dvou posledních pojednává se také se stanoviska úředníků, jaké pokuty se mají vybírat za různé přestupky, a mnoho-li peněz se má platit za právní výkony. Statut a jeho doplňky jsou zajímavé, poněvadž obsahují mnohé narážky na samosprávu obce. Obec měla volené soudce, vlastní radu a čtyřadvacet zástupců volených z lidu; tito úředníci obce byli zřejmě odlišeni od úředníků císařských. Právní jednání obyčejně se uzavírají po vzájemné shodě obou těchto druhů úřednictva.

Statut Veprinacký z r. 1507 jest velmi důležitý, poněvadž naznačuje, jakým způsobem byl proveden přechod obyčejového práva z ústního podání do formy písemné. Soudcové, jiní obecní úředníci a staří mužové, kteří pamatovali sto, devadesát, osmdesát a sedmdesát let, shromáždili se a uvažovali o dobru obce a pravili, že od té chvíle na přístě nemá býti mezi lidem nijakých pohoršení; nařídili svému kancléři, aby sepsal staré obyčeje, a aby byly stále uschovány ve slavném zámku Veprinci tak, aby jejich obyčej se tam zachovaly pro budoucnost a vždy mohly býti nalezeny napsané. Tito starší lidé zkoumali také svoje stará psaná práva, která byla usnesena za různých vrchností a přenesli je všechna na mladší pokolení. To jest tedy nejstarší forma práva, otcové po-

dávají svým synům svědectví, jak žili jejich předkové.)*

Cítíme dech šedé dávnověkosti skoro pohanských dob z těchto listin, psaných vesměs řečí chorvatskou. Poskytují nám údaje, z nichž můžeme souditi o politické a společenské organizaci Slovanů před jich obrácením se na křesťanství. Kníže se svými úředníky volenými plemenem z knížecí rodiny stál na jedné straně; obec se svými úřady volenými z plemenné šlechty a její zástupcové, kteří většinou nabyli mnoho zkušeností, stáli na straně druhé. Poměry mezi oběma těmito činiteli musí především býti upraveny, a tato právní pravidla samozřejmě tvoří obsah nejstarších práv Slovanů, ať bydlí na březích Adrie či ve studených krajinách severního Ruska. Tento starý řád života změnil se vlivem republiky Benátské, což se jeví i v řeči právních listin, ke kterým nyní přistoupíme, a které jsou psány buď latinsky nebo vlašsky.

Od desátého století byla Benátská republika spojena s těmito slovanskými obcemi na pobřeží Adriatickém, ježto tato místa nebyla jako nyní vypráhlá, vylesněná, nýbrž pokrytá velikolepými lesy, nezbytnými pro

*) Všecky tyto statuty jsou vydány v Statuta lingua croatica conscripta, Záhřeb, r. 1890.

benátské loďstvo. Benátky neměly příčiny zničiti jejich samosprávu, nýbrž utvářily ji jen dle svého vzoru. Tak domácí kníže, ať volený či dědičný, byl nahrazen dozorcí, „providuri“ nebo „providaduri“, jmenovanými na dobu několika roků od benátských dožů z benátských šlechticů; tak šlechticové obce tvořili větší i menší radu, ale někdy veškeré obyvatelstvo bylo svoláváno zvoněním, jak bývalo obyčejem od dob nepamětných. Benátky neměnily násilím slovanské zvyky a obyčeje; naopak, sbíraly je, aby je poněkud změnily železnou vytrvalostí směrem sobě výhodným. Zároveň i život se velice změnil, Chorvaté, z počátku vzdělavatelé půdy, jak poznáváme z právních listin, stali se obchodníky a námořníky a tím uspíšili svoje povlastění. Nyní jen menší hospodáři a nižší třídy jsou si z plna vědomi svého slovanského původu, kdežto vyšší třídy v městech na pobřeží Adriatickém staví se někdy i nepřátelsky proti slovanské vzdělanosti.

Dělím právní památky této doby na dvě části. Vzorem první části jest sbírka právních obyčejů z okolí města Zadru, sepsaná z nařízení vlády benátské r. 1551 a ukončená r. 1553. Tento spis obsahuje rodinné poměry, právo vlastnictví pozemkového i movitého, upravuje poměry mezi majiteli pozemků a sedláky a konečně dotýká se též řízení důkazního. Dodatek z r. 1553 ustanovuje

vuje pokuty za bezprávné užívání cizího majetku pozemkového.

Tato sbírka přestává tedy jen na soukromém právu a hospodářských poměrech. O právu ústavním a trestním nečiní se ani zmínka. To přičítá dlužno tomu, že Benátky si přály, aby obyvatelstvo užívalo jejího práva trestního; republika dobře vyrozuměla, že každé upravování práva ústavního obmezovalo by její úředníky.*)

Statuty měst na Adriatickém moři jsou do dneška zachovány a některé z nich byly vydány od Jihoslovanské Akademie Věd a Umění. Všecky tyto statuty mají stejné rysy. Některá práva a sepsané obyčeje trvaly od pradávných dob. Kodifikace nastala ve třináctém a čtrnáctém století a byla následkem změny ve vrchnosti nebo změny knížecí dynastie; nové zákony byly vkládány do zákonníka, ale ježto tento způsob byl nevhodný, vytvořen byl nový druh zákonníka, tak zvané *libri reformationum* (knihy oprav, opravných zákonů); někdy nová vydání soustavného zákonníka byla uspořádána od vynikajících právníků, kteří přidali vysvětlivky. Statuty jsou obyčejně úplné; obsahují zřízení města a jeho soudnictví, soukromé a

*) Rad Jugoslavenke Akademije znanosti i umjetnosti, vol. I., str. 229 a násl.

trestní právo, soudní řád, někdy též námořské a obchodní právo. Než nemnoho slovanských právních pravidel našlo v nich místa; vliv Benátek přeměnil politické a společenské ústrojí obcí, a římské právo změnilo soukromé i trestní právo jakož i soudní řízení.

Slovanské názory jsou dokonce i v Raguse, v tomto u Slovanů chvalně známém Dubrovníku, jenž se účastnil tak vynikajícím způsobem v jihoslovanské literatuře, ale všechny skoro jsou obmezeny na soukromé právo a hlavně na poměry rodinné.*)

Zcela jiný pohled poskytuje nám ta část Chorvatského království, která vešla v těsnou jednotu s Uherskem. Byl to spíše jediný stát s nesmírnou převahou šlechty, kdežto města na Adrii zdála se býti samými malými republikami, které mezi sebou uzavíraly smlouvy, ano i vedly války, nehledíce k svrchovanosti Benátek. Právní dějiny uherské části Chorvatského království lze rozdělit na dvě doby dle toho, jak rostl uherský vliv.

Od r. 1102 do 1526 usnášelo se Chorvatsko o svých zákonech ve svých vlastních národních shromážděních, *generalescon-*

*) Máme článek od prof. Bogišiče o statutu Dubrovnickém, *Le statut de Raguse, codification inédite du XIII. siècle, par V. Bogišič, Paris 1894.* O rodinných poměrech v Dubrovníku viz článek prof. Bogišiče v Radu, sv. V., str. 129 a násl.

gregationes... regni Slavoniae, pod svým nejvyšším úředníkem, nazvaným bán, který svolával šlechtu a vylašoval zákony dokonce i bez schválení krále. Uhry vykonávaly svůj vliv v chorvatských věcech vysíláním posílů (oratores) královských k těmto sněmům a přítomností chorvatských posílů v uherských radách. To se dalo obyčejně při korunováním, při uzavírání aliancí s cizím státem, a když bylo třeba usnášeti se o společných prostředcích obrany proti nepřítelům. Chorvatské kraje byly spravovány od úředníků, zvaných županové, volených třináctým stoletím počínajíc od šlechty na rok; každý kraj měl též vlastní shromáždění šlechty. Některé zákony z té doby jsou dosud zachovány. Roku 1273 žádala šlechta bána, aby nařídil, že soudcové mají úřadovati podle psaných náoudů, na nichž se usnesla šlechta a jež bán potvrdil. Tak povstal zákon, skládající se ze dvou částí, o trestním a soukromém právu a soudním řízení, dále o právu ústavním, to jest o výsadách šlechty. R. 1278 byly výsady šlechty kraje záhřeb-ského sdělny od velmi četného shromáždění šlechticů a schváleny od krále. Z patnáctého století máme některá trestní ustanovení a z r. 1492 potvrzení práv a výsad celého Chorvatského království, jež mají velikou cenu. Toto potvrzení, jako všechny dřívější zákony, hledí na veškeré obyvatelstvo se sta-

noviska šlechticů a jmenuje se také „články šlechticů království Slavonského“.

Chorvatsko představovalo skoro obec šlechticů, spravanou od (vysoké) aristokracie a vysokého duchovenstva, ale částečně od veškeré šlechty.

Z tohoto období máme také nevelikou sbírku práv města Záhřeba. Sestává ze tří statutů různé doby mezi r. 1242 a 1429. První statut jest nejdůležitější, obsahuje organizaci obce, trestní právo a soudní řízení; byl vydán v souhlase s přáním měšťanstva a potvrzen od krále; uváděl jen dávné obyčeje a staré zákony a výsady jako svoje prameny. Dva pozdější statuty mluví o hranicích obce, o poměrech obchodních a různých břemenech. Vlašský vliv nelze v nich pozorovati.

V období od r. 1527—1848 a hlavně v osmáctém věku Chorvatsko stále těsněji spojovalo se s Uhrami, což bylo příčinou povstání z r. 1848. Nová dynastie Habsburská utvořila unii s královstvím Českým; stále války s Tureckem byly příčinou pevnějšího přilnutí a zřízení tak zvané Vojenské hranice, obydlené lidem podobným kozákům. Chorvatský sněm jednal nezávisle jako dříve, ale ze strachu, který Turci stále naháněli, dva nebo tři poslancové (oratores, nuntii, ablegati) byli vždy vysíláni na sněm uherský; od r. 1568 byly chorvatské sněmy teprve tehdy svolávány, když byla prvé králi podána

zpráva, o čem se na nich bude jednat. Zákony, na nichž se sněm usnesl, byly obyčejně králi předkládány k schválení.

Chorvatský sněm skládal se, jako za starých dob, z vyššího duchovenstva, magnátů, úředních i neúředních, a z nižší šlechty; nebylo to pouze shromáždění zákonodárné, nýbrž soustřeďovala se v něm také nejvyšší činnost správní a nejvyšší soudní moc království. Proto vše, co se týká jednání chorvatského sněmu, má značnou důležitost a bylo od r. 1557 v královském archivu Záhřeba, hlavního města Chorvatského království, pečlivě uchováváno. Tyto památky chorvatského sněmování lze roztřídit ve dvě skupiny:

1. zápisy sněmu, obsahující usnesení sněmovní, articuli, žádosti stavů ku králi, *repraesentationes*, a plné moci poslá k uherskému sněmu anebo ke králi.

2. jednání sněmovní, *acta*, obsahující rozhodnutí bánů nebo králů o svolávání sněmů, královská potvrzení sněmovních usnesení, práce různých komisí, korespondenci s dvorskou radou vojenskou ve Vídni a se stavy sousedních zemí, na př. Rakous a Čech, konečně petice různých korporací, měst a osob ke sněmu. Velmi málo z této látky jest uveřejněno, a skoro nic není probádáno; jen poměry mezi královstvím Chorvatským a Uhrami přivábily pozornost učenců a byly dů-

kladně prozkoumány. Soukromé osoby často pořizovaly zprávy z úředních listin k různým účelům, ať zákonným či správním, také veliký počet těchto zpráv zachován jest v archivu Záhřebském, ale nebyly dosud vydány.*)

Zde úkol náš jest u konce, a můžeme nyní učiniti několik všeobecných poznámek o pramenech slovanského práva.

Z obou druhů práva, obyčejového a zákonného, první má převahu v celých slovanských dějinách. I v Rusku, kde od osmáctého století právo zákonné se považuje skoro za jediný způsob práva, a v devátém století, kdy veškeré právo jest kodifikováno, velké množství obyvatelstva, snad tři čtvrtiny, žije podle svých starých obyčejů a zvyků zachovaných pouhým podáním. Slovanské právo jest v tomto ohledu bližší anglickému a americkému právu, než právu na kontinentu evropském, kde obyčejové právo ustoupilo skoro vesměs zákonníkům, a ani v obyčejných stycích již nepůsobí. Proto může slovanské právo poskytnouti cenné údaje pro rozřešení velikých otázek o původu práva z neurčitých obyčejů a zvyků, jakož i o poměru mezi právem obyčejovým a zákonným v dějinném vývoji člověčenstva.

*) V. Bogišić, *Pisani zakoni na slovenskom jugu*, Záhřeb, 1872, str. 131—71. Toto dílo slavného učence obsahuje mnoho cenných dat pro dějiny jihoslov. právních pramenů.

V právnické a politické literatuře zračí se až dodnes veliké duševní proudy Evropy, zvláště Evropy západní. Našli jsme jen v království Českém zcela samostatnou právnickou literaturu, která vytvořila českou a moravskou právní praxi podle vědeckých method, jakých užívali glossatoři a komentátoři. Tato zvláštnost Českého království jest výsledkem zřízení zemského soudu v druhé polovici třináctého století, kterýžto soud sestával z členů jmenovaných na doživotí.

Slovanské právo jest právem zemědělského lidu. Měšťané v římsko-katolických zemích byli cizinci a žili dle svých vlastních právních obyčejů německého původu, kdežto na pobřeží Adriatickém měšťané užívali římského práva. V pravoslavných zemích obyvatelstvo zaměstnané obchodem a průmyslem nevyvinulo se dosud v třídu samostatnou a vědomou si svých zvláštních zájmů. Proto pozemkový majetek především upoutal pozornost zákonodárné moci, která upravila jej na slovanském východě a západě z dvou zcela různých hledisek. Dějiny pozemkového majetku v pravoslavných zemích lze pochopiti toliko z poměru služebných tříd ke státu. Naopak právo pozemkového majetku na slovanském západě lze vysvětliti jen s hlediska společenských tříd a jejich vzájemných vztahů. Různost podobného rázu lze vycítiti též v právu ústavním. Organisaace nejvyšší moci

a jejího úřednictva jest na východě nanejvýše důležitá, kdežto společenské ústrojí jediné dává nám pomůcky, kterých třeba, abychom pochopili politické zřízení na slovanském západě.

Právní pravidla slovanského práva jsou nezávislejší na římském a církevním právu, než jak tomu bylo v kontinentální Evropě, a to přes ohromný vliv západních i východních ideí na Slovany. Právní dějiny západní Evropy, vyjme-li Anglii a Skandinávii, sestávají skoro jen z dějin pohlcování různých národních práv právem římským; vliv římských ideí byl také silně pocitován v dějinách ústavního práva v Evropě. Slované naopak, částečně pro svou nižší vzdělanost, neznali tak dobře římské právo a jeho vědu, a proto vytvořili sami svoje právní řády. Právili jsme mnohokrát, že intelektní vliv cizích ideí na Slovany byl nesmírný, ale tento vliv byl obmezen toliko na pouhé ideje, nikoli však na právní pravidla sama jako v západní Evropě. Slovanské právo pro svou větší samostatnost jest příbuznější anglickému právu než právům kontinentální západní Evropy.

Právní živel nebyl ve slovanském světě úplně odlišen od žvlů náboženských, mravních a politických. Pozorujeme v Rusku i za našich dob vynikající postavení náboženských ideí; tyto ideje, jak jsme pravili, byly také v Českém a Polském království silně pocito-

vány. Okolnost tato ukazuje na to, že právní řád byl dříve vyvinut než na západě. Náboženská, mravní, politická, společenská a hospodářská pravidla neměla času, aby se úplně od sebe odlišila.

Proto není divu, že prameny slovanského práva nejsou tak zřejmě vyvinuty, jako tomu jest u předních národů západní Evropy. Anglie vypracovala si svoje právo zcela samostatně methodou induktivní; proto předchozí případy zaujímají tak veliké místo v právních dějinách, a studium jednotlivých případů jest methodou studovati právo, která jest Angličanům vlastní. Mohutný duch anglického národa pochopil mnohem časněji, než kterýkoli jiný národ v Evropě, že uvéstí pořádek do státu a společnosti je tolik, jako pochopiti podstatu živoucích poměrů mezi národem a naléztí pro ně příhodná pravidla. Ježto společenský život neplyne v logickém pořádku, nemohou právní pravidla býti uvedena v úplnou jednotu podle nějakého logického systému. Proto, myslím, jest anglické právo přes svou kasuistiku a některé nedokonalosti v právní mluvě nejzajímavější a nejdůležitější pro právního badatele.

Francouzské právo poskytuje docela jiný pohled. Bylo pěstěno od svého nejranějšího mládí od římských právníků jejich silnou logickou mocí. Přirozená škola práva a tradice veliké francouzské revoluce zvýšily mnohem

více lásku pro úplné abstrakce. Proto shledáváme v tomto právu dychtění po logickém pořádku logických pravidel, která by železnou důsledností vyvolala všechny potřebné úsudky. Zároveň setkáváme se s vášnivou láskou pro pokrok, který může býti způsoben jen pomocí práva. Proto kodifikace, sestávající z několika málo, ale co nejobecnějších vůdčích pravidel právních, jest ideálem francouzského národa, což přivádí ke komentátorské methodě různých zákonníků, která vyznačuje francouzské právní studium.

Konečně Německo bylo uvyklo svými velikými filosofi spatřovati v právním pořádku jen vtělení ústrojného pořádku všehomíra. Proto soustavnost jest zvláštní methodou právního bádání v Německu. Tím stává se německé právo sice dokonalým v theorii, ale za to však příliš vzdáleným skutečných poměrů společenského života.

Slovanské právo nemá tak jasně vyjádřenou osobitost; jest mnohem méně vyvinuto a jeví některé známky mladistvosti, ale snaží se také přiblížiti se k vůdčím národům evropským, aby přispělo svojí hřívnou k veliké otázce sjednocení veškerého pokolení lidského ve veliké nauce věčné spravedlnosti.